

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА**

*Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису*

ТИМОШЕВИЧ МИКОЛА МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 342.9 (477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ
ПРАВА ГРОМАДЯН НА ЗАНЯТТЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЮ
ДІЯЛЬНІСТЮ**

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **М.М. Тимошевич**

Науковий керівник: **Боровик Андрій Володимирович**, кандидат
юридичних наук, доцент

Київ – 2024

АНОТАЦІЯ

Тимошевич М.М. Адміністративно-правовий механізм реалізації права громадян на заняття підприємницькою діяльністю.

– Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». – Науково-дослідний інститут публічного права, Науково-дослідний інститут публічного права, Київ, 2024.

Дисертаційне дослідження присвячено з'ясуванню сутності, змісту та особливостей адміністративно-правового механізму реалізації права громадян на заняття підприємницькою діяльністю, а також розробленню пропозицій та рекомендацій щодо вдосконалення адміністративного законодавства, норми якого спрямовані на регулювання суспільних відносин, які виникають у досліджуваній сфері суспільного життя.

Акцентовано увагу на тому, що на сьогоднішній день в науковій літературі відсутні комплексні монографічні дослідження, присвячені проблематиці адміністративно-правового механізму реалізації права громадян на заняття підприємницькою діяльністю. Вказане питання, розглядалось лише поверхнево, в рамках більш комплексних проблематик, присвячених здійсненню підприємницької діяльності в Україні взагалі.

З'ясовано, що поняття підприємницької діяльності має комбінований зміст. З одного боку, вона є суспільно-важливим чинником розвитку та функціонування національного економічного сектору всієї держави, а з іншого – інструментом отримання фізичними та юридичними особами прибутку шляхом здійснення незабороненою державою господарської діяльності. Згідно із цим, в законності та безперешкодності підприємницької діяльності всіх, без виключення, суб'єктів, держава прямо зацікавлена, так як це впливає на її економічний добробут та фінансово-розподільчі можливості, що в кінцевому рахунку підвищує якість життя населення країни, можливість

його представниками користуватись різноманітними послугами, отримувати бажані товари побутового і промислового використання тощо.

Встановлено, що право на зайняття підприємницькою діяльністю - це суб'єктивне, індивідуалізоване, забезпечене та гарантоване державою, набуте суб'єктивне право фізичної або юридичної особи на провадження економічно та суспільно-важливої, не забороненої законом господарської діяльності, спрямованої на отримання прибутку. Обґрунтовано, що зміст даного права як об'єкту адміністративно-правового дослідження розкривається у наступному: 1) це суб'єктивне людське право, гарантоване Конституцією України, забезпечення якого відбувається за рахунок механізмів адміністративного характеру; 2) об'єктом даного права виступає спеціальна, суспільно та економічно важлива діяльність – підприємницька, яка має позитивне значення для держави та націлена на набуття фізичною чи юридичною особою прибутку; 3) реалізація права на зайняття підприємницькою діяльністю зумовлює виникнення різноманітних правовідносин, переважна більшість з яких пов'язана із діяльністю держави, а відтак вони виступають об'єктом адміністративно-правового регулювання.

Доведено, що адміністративно-правовий механізм реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю – це системна сукупність визначених в нормах чинного законодавства взаємопов'язаних елементів, які в свої єдності спрямовані на створення необхідних правових, економічних, організаційних, управлінських, соціальних та інших умов задля забезпечення ефективного реалізації конституційного права на зайняття відповідним видом діяльності.

Зазначено, що ключовими елементами адміністративно-правового механізму реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю є наступні: правові принципи; норми адміністративного права; акти застосування норм права; адміністративно-правові засоби, способи, операції та заходи. Надано змістовну характеристику кожному елементу.

Аргументовано, що нормативно-правові засади забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю представляють собою систему нормативно-правових актів різної юридичної сили, норми яких спрямовані на регулювання та упорядкування суспільних відносин, які виникають з приводу формування різних умов для повної та безперешкодної реалізації фізичними та юридичними особами права на підприємницьку діяльність.

Відмічено, що незважаючи на розгалуженість нормативно-правового матеріалу, стан правового регулювання забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю можна оцінити неоднозначно. Так, з одного боку наявним є широкий нормативний матеріал, положення якого забезпечують регулювання суспільних відносин у досліджуваній сфері суспільного життя, а з іншої сторони – діяльність законодавця у даному напрямку є непослідовною, що виражається у відсутності єдиного законодавчого концептуального підходу до регулювання питання реалізації права та підприємницьку діяльність.

З'ясовано, що суб'єкти забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю – це спеціально уповноважені органи державної влади (в особі їх посадових осіб), які вступають у суспільно-правові відносини, що виникають з приводу створення та забезпечення умов для безперешкодної та повної реалізації права на підприємницьку діяльність на території України.

Встановлено, що адміністративно-правові обмеження щодо реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю – це передбачені законодавством України умови та вимоги відносно процесу реалізації фізичними та юридичними особами права на зайняття підприємницькою діяльністю, які застосовуються з метою захисту інтересів суспільства і держави, охорони прав та свобод людини і громадянина у національному секторі господарювання.

Аргументовано, що в рамках представленої у роботі проблематики адміністративні процедури – це сукупність передбачених нормами чинного законодавства формалізованих та послідовних дій, які здійснюються фізичними особами, а також спеціально уповноваженими органами державної влади з метою легалізації та безпосередньої реалізації підприємницької діяльності. А відтак, вказані процедури орієнтовані на те, щоб забезпечити фактичне втілення у життя права на зайняття підприємницькою діяльністю.

Доведено, що адміністративні процедури реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю доцільно поділити на три групи: 1) реєстраційні процедури, пов'язані із виникненням і початком діяльності суб'єктів підприємницької діяльності; 2) допоміжні процедури, які виникають лише у випадку ведення певних видів підприємництва (довільні, ліцензійні, реєстрація РРО, тощо); 3) процедури скасування державної реєстрації.

Наголошено, що реєстраційна процедура – це формалізований порядок дій, спрямований на офіційне засвідчення фактів виникнення, зміни або припинення правових відносин, що виникають у зв'язку із здійсненням підприємницької діяльності.

Обґрунтовано, що ключовими ознаками реєстраційної процедури є наступні: 1) формалізованість, оскільки вона має чітко визначений порядок дій, закріплений на рівні законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів; 2) відповідна процедура має обов'язковий характер для всіх суб'єктів господарювання, які бажають здійснювати підприємницьку діяльність; 3) здійснюється в єдиному порядку для всіх суб'єктів господарювання; 4) реалізується спеціально уповноваженими на це органами державної влади (в особі їх посадових осіб); 5) результатом процедури є видача відповідного документа, який підтверджує факт реєстрації.

Акцентовано увагу на тому, що ліцензування в контексті реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю – це спеціальна адміністративна процедура, яка передбачає видачу державним органом суб'єкту господарювання офіційного дозволу на здійснення певних видів діяльності, що мають підвищений рівень суспільної значущості або потребують спеціальних знань, умінь та навичок.

Наголошено, що розвитку підприємництва в США, а відтак і забезпеченню реалізації права на здійснення підприємницькою діяльністю, сприяє активна державна політика, яка включає: ефективне нормативно-правове регулювання; якісне управління у податковій галузі; використання стартапів, а також доступ до ринків капіталу.

Аргументовано, перевагами початку здійснення підприємницької діяльності у Франції є наступні: 1) сприятливе законодавство, адже Франція має розвинену законодавчу базу, яка захищає права підприємців та створює правові та організаційні засади для реалізації права на підприємницьку діяльність; 2) ця держава має добре розвинену транспортну, комунікаційну та енергетичну інфраструктуру, що також позитивно впливає на розвиток підприємництва; 3) високий рівень життя населення, що забезпечує стабільний попит на товари та послуги; 4) Франція має доступ до висококваліфікованих кадрів; 5) велика кількість програм та ініціатив, які обумовлюють виникнення великої кількості нових суб'єктів підприємницької діяльності та розвиток вже діючих.

Узагальнено, що на сьогоднішній день в Європі та Світі сформувались досить різноманітні та, водночас, дієві підходи щодо забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю. А відтак, зазначене дало змогу виділити позитивні моменти відповідного досвіду, які український законодавець може адаптувати до вітчизняних реалій.

Акцентовано увагу на тому, що наявність прогалін в законодавстві, яке регулює питання реалізації права на підприємницьку діяльність, є явищем

об'єктивним, що обумовлено специфікою та мінливістю досліджуваної сфери суспільного життя. Останні обумовлені наступними чинниками: по-перше, затримка переходу від планової до ринкової економіки, у порівнянні з більшістю провідних країн Європи та світу; по-друге, політична, соціальна, економічна нестабільність яка в різні історичні періоди була характерна для української держави; по-третє, низький рівень правової культури населення, а також довіри до органів державної влади; по-четверте, значна перевантаженість законодавства, норми якого регулюють питання початку здійснення підприємницької діяльності; по-п'яте, недосконалість податкового законодавства, зокрема нестабільність податкових правил та часті зміни у нормативно-правовому регулюванні податкової сфери, призводять до непередбачуваності умов ведення бізнесу; по-шосте, відсутність ефективної та стабільної державної підтримки підприємців, особливо на етапах старту та розвитку бізнесу, обмежує можливості нових підприємців.

Запропоновано авторський підхід щодо ключових напрямів вдосконалення нормативно-правового регулювання реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю.

Ключові слова: підприємницька діяльність, суб'єктивні права, адміністративно-правовий механізм, забезпечення права, право на підприємницьку діяльність, правові засади, суб'єкт, предмет, адміністративні процедури, зарубіжний досвід, вдосконалення, правове регулювання.

SUMMARY

Tymoshevych, M.M. The administrative and legal mechanism for realizing the right of citizens to engage in entrepreneurial activity. – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

The thesis for obtaining a scientific degree of Candidate of Juridical Science in speciality 12.00.07 «Administrative Law and Procedure; Financial Law; Information Law». – Scientific Institute of Public Law, Scientific Institute of Public Law, Kyiv, 2024.

The thesis focuses on clarifying the essence, content and specific features of the administrative and legal framework for exercising the right to engage in entrepreneurial activity, as well as on developing proposals and recommendations for improving administrative legislation, the provisions thereof being aimed at regulating social relations arising in the sector of public life under study.

It is noted that to date, the scientific literature lacks comprehensive monographic studies on the issue of administrative and legal framework for the implementation of the right to engage in entrepreneurial activity. This issue has been considered only superficially, within the framework of more complex issues related to the implementation of entrepreneurial activity in Ukraine in general.

It is established that the concept of entrepreneurial activity has a combined content. On the one hand, it is a socially important factor in the development and functioning of the national economic sector of the entire State, and on the other hand, it is an instrument for individuals and legal entities to make a profit by engaging in economic activities which are not prohibited by the State. According to this, the state has a direct interest in the legality and unhindered entrepreneurial activity of all entities, without exception, as it affects its economic well-being and financial and distributional capabilities, which ultimately improves the quality of life of the country's population, the ability of its representatives to use various services, obtain the desired goods for household and industrial use, etc.

It is established that the right to engage in entrepreneurial activity is a subjective, individualised, secured and guaranteed by the State, acquired subjective right of an individual or legal entity to conduct economically and socially important economic activities not prohibited by law aimed at making a profit. It is proved that the content of this right as an object of administrative and legal research is revealed in the following: 1) this is a subjective human right guaranteed by the Constitution of Ukraine, which is ensured through administrative mechanisms; 2) the object of this right is a special, socially and economically important activity - entrepreneurial activity, which is of positive importance for the state and is aimed at making a profit by an individual or legal entity; 3) the exercise of the right to engage in entrepreneurial activity causes the emergence of various legal relations, the vast majority of which are related to the activities of the State, and therefore they are subject to administrative and legal regulation.

It is proved that the administrative and legal mechanism for exercising the right to engage in entrepreneurial activity is a systemic set of interrelated elements defined in the provisions of current legislation, which, in their unity, are aimed at creating the necessary legal, economic, organisational, managerial, social and other conditions to ensure effective exercise of the constitutional right to engage in the relevant type of activity.

It is noted that the key elements of the administrative and legal mechanism for exercising the right to engage in entrepreneurial activity are as follows: legal principles; administrative law provisions; acts of application of legal provisions; administrative and legal means, methods, operations and measures. The author provides a substantive description of each element.

It is argued that the regulatory framework for exercising the right to engage in entrepreneurial activity is a system of legal regulations of different legal force, the provisions of which are aimed at regulating and streamlining social relations arising from the formation of various conditions for the full and unhindered exercise of the right to entrepreneurial activity by individuals and legal entities.

It is noted that despite the extensive regulatory and legal material, the state of legal framework for exercising the right to engage in entrepreneurial activity can be assessed ambiguously. On the one hand, there is a wide range of regulatory material, the provisions thereof regulate social relations in the area of public life under study, and on the other hand, the legislator's activities in this area are inconsistent, which is reflected in the absence of a single legislative conceptual approach to regulating the issue of exercise of rights and entrepreneurial activity.

It is established that the actors ensuring the exercise of the right to engage in entrepreneurial activity are specially authorized public authorities (represented by their officials) which enter into social and legal relations arising from the creation and provision of conditions for unimpeded and full exercise of the right to entrepreneurial activity in Ukraine.

It is established that administrative and legal restrictions on exercising the right to engage in entrepreneurial activity are the conditions and requirements stipulated by Ukrainian legislation regarding the process of exercising the right to engage in entrepreneurial activity by individuals and legal entities, which are applied with a view to protecting the interests of society and the State, and to protecting human and civil rights and freedoms in the national economic sector.

It is argued that within the framework of the issues presented in this paper, administrative procedures are a set of formalised and consistent actions provided for by the current legislation, which are carried out by individuals and specially authorised public authorities with a view to legalising and directly implementing entrepreneurial activity. Therefore, these procedures are aimed at ensuring the actual implementation of the right to engage in entrepreneurial activity.

It is proved that administrative procedures for exercising the right to engage in entrepreneurial activity should be divided into three groups: 1) registration procedures related to the emergence and commencement of entrepreneurial activity; 2) auxiliary procedures that arise only in the case of certain types of

business (arbitrary, licensing, registration of cash registers, etc.); 3) procedures for cancellation of state registration.

It is emphasised that the registration procedure is a formalised procedure aimed at officially certifying the facts of emergence, change or termination of legal relations arising in connection with entrepreneurial activity.

It is proved that the key features of the registration procedure are as follows: 1) formalisation, as it has a clearly defined procedure enshrined in legislation and bylaws; 2) the relevant procedure, mandatory for all business entities interested in entrepreneurial activity; 3) performance in a uniform manner for all business entities; 4) implementation by specially authorised public authorities (represented by their officials); 5) the procedure results in the issuance of a relevant document confirming the fact of registration.

It is emphasised that licensing in the context of exercising the right to engage in entrepreneurial activity is a special administrative procedure which provides for the issuance by a state body to a business entity of an official permit to carry out certain activities that have a high level of social significance or require special knowledge, skills and abilities. It is underlined that the development of entrepreneurship in the USA, and thus ensuring the exercise of the right to engage in entrepreneurial activity, is facilitated by an active public policy, which includes: effective regulatory and legal framework; quality tax management; use of start-ups; and access to capital markets.

It is argued that the advantages of starting a business in France are as follows: 1) favourable legislation, since France has a developed legal framework that protects the rights of entrepreneurs and creates legal and organisational basis for the exercise of the right to entrepreneurship; 2) this country has a well-developed transport, communication and energy infrastructure, which also has a positive impact on the development of entrepreneurship; 3) high living standards, which ensures a stable demand for goods and services; 4) France has access to highly qualified personnel; 5) a large number of programmes and initiatives that

lead to the emergence of a large number of new business entities and the development of existing ones.

It is concluded that to date, Europe and the world have developed quite diverse and, at the same time, effective approaches to ensuring the exercise of the right to engage in entrepreneurial activity. Therefore, the above enables to highlight the positive aspects of the relevant experience which can be adapted by the Ukrainian legislator to the national realities.

It is focused on the fact that the existence of gaps in the legislation regulating the exercise of the right to entrepreneurial activity is an objective phenomenon due to the specificity and variability of the sector of public life under study. The latter are caused by the following factors: first, the delay in the transition from a planned to a market economy, compared to most of the leading countries of Europe and the world; second, the political, social and economic instability that has characterised the Ukrainian state in different historical periods; third, the low level of legal culture of the population and trust in public authorities; fourth, the significant overload of legislation regulating the issues of starting a business; fifth, imperfections in tax legislation, in particular, the instability of tax rules and frequent changes in the tax regulations, lead to unpredictable business conditions; sixth, the lack of effective and stable State support for entrepreneurs, especially at the start-up and development stages of business, limits the opportunities for new entrepreneurs.

The author's original approach to the key areas of improvement of legal regulation of the right to engage in entrepreneurial activity is proposed.

Keywords: entrepreneurial activity, subjective rights, administrative and legal mechanism, ensuring the right, right to entrepreneurial activity, legal framework, actor, subject matter, administrative procedures, foreign experience, improvement, regulatory framework.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Тимошевич М. М. До проблеми визначення поняття адміністративно-правового механізму реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю. *Юридична наука*. 2019. № 5(95). Т. 2. С. 98–103.

2. Тимошевич М. М. До характеристики правового статусу суб'єктів забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю. *Юридична наука*. 2020. № 3(105). Т. 2. С. 177–182.

3. Тимошевич М. М. Поняття та зміст права на зайняття підприємницькою діяльністю в Україні. *KELM*. 2022. № 7 (51). С. 358–362. (Республіка Польща).

4. Тимошевич М. М. До характеристики системи нормативно-правових засад забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю в Україні. *Правові новели*. 2023. № 21. Т. 2. С. 196–201.

5. Тимошевич М. М. До питання визначення предмету адміністративно-правових обмежень щодо реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. Вип. 3. С. 166–171.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Тимошевич М. М. Норма права, як структурний елемент адміністративно-правового механізму реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю. *Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 12–13 серп. 2020 р.). Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2020. С. 232–234.

7. Тимошевич М. М. До проблеми визначення поняття суб'єкт забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю. *Науково-практичні засади розвитку наукової думки на сучасному етапі*

державотворення: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 22–23 верес. 2021 р.). Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2021. С. 282–284.

8. Тимошевич М. М. До проблеми визначення поняття «підприємницька діяльність». *Актуальні проблеми взаємодії правової науки та практики її застосування*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 16–17 берез. 2022 р.). Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2022. С. 128–220.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1.....	26
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЗАЙНЯТТЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ	26
1.1. Аналіз наукових досліджень забезпечення права на зайняття підприємницькою діяльністю.....	26
1.2. Поняття та зміст права на зайняття підприємницькою діяльністю як об’єкт адміністративно-правового дослідження	41
1.3. Загальна структура адміністративно-правового механізму реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю	54
1.4. Нормативно-правові засади забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю.....	69
Висновки до розділу 1.....	82
РОЗДІЛ 2.....	88
ХАРАКТЕРИСТИКА ОКРЕМИХ ЕЛЕМЕНТІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЗАЙНЯТТЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ	88
2.1. Система суб’єктів забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю.....	88
2.2. Сутність та предмет адміністративно-правових обмежень, щодо реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю	104
2.3. Адміністративні процедури реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю.....	118
Висновки до розділу 2.....	133
РОЗДІЛ 3.....	138
НАПРЯМИ ПОКРАЩЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЗАЙНЯТТЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ	138

3.1. Зарубіжний досвід забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю та можливість його адаптації в національну правову систему	138
3.2. Шляхи вдосконалення нормативно-правового регулювання реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю	157
Висновки до розділу 3.....	171
ВИСНОВКИ	177
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	183
ДОДАТКИ	206

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Упродовж багатьох років підприємництво є однією з найважливіших рушійних сил розвитку провідних економік Європи та світу. Україна в цьому контексті також не є винятком. В умовах масштабної безпекової, економічної, соціальної та політичної кризи саме підприємництво стало одним з ключових джерел поповнення державного бюджету. Саме тому нагальним завданням українського законодавця є створення всіх необхідних правових, політичних, економічних та інших умов для забезпечення реалізації права громадян на зайняття підприємницькою діяльністю. Зазначене є надзвичайно важливим для економічного зростання, соціальної стабільності й розвитку України. Крім того, підприємництво відіграє ключову роль у створенні нових робочих місць, підвищенні рівня добробуту населення та формуванні конкурентоспроможної економіки, що є критично важливим в умовах протистояння повномасштабній військовій агресії з боку російської федерації. Забезпечення права на здійснення підприємницької діяльності також має психологічний підтекст, оскільки його реалізація дозволяє громадянам вільно обирати та втілювати в життя свої економічні інтереси, обирати шлях до особистої самореалізації, що є основою для розвитку середнього класу – головного прошарку сталого розвитку суспільства.

Водночас забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю є фактично неможливим без належного нормативно-правового підґрунтя. Зазначене зумовлено тим, що лише чітка і стабільна нормативна база дозволяє громадянам бути більш упевненими в державі, а отже, частіше обирати шлях підприємця.

Зв'язок теми дисертації із сучасними дослідженнями. Окремі проблемні питання, присвячені забезпеченню функціонування підприємницької діяльності в Україні, у своїх наукових працях розглядали:

О. Л. Ануфрієва, Д. В. Бараненко, Д. О. Беззубов, І. Л. Беспалько, Р. П. Бойчук, А. В. Боровик, Г. С. Буга, Д. С. Букреєва, М. Ю. Віхляєв, Ю. В. Гаруст, Є. А. Гетьман, І. Б. Гобир, К. В. Денисенко, Н. З. Деревянко, О. В. Джафарова, Н. В. Дараганова, Є. О. Жарікова, А. А. Жигірь, М. Г. Ісаков, О. Ф. Кобзар, О. В. Клим, М. В. Ковальова, Х. Ю. Кульгавець, Г. М. Лагоцька, М. А. Лендел, Л. І. Луценко-Миськів, А. А. Манжула, В. В. Міца, М. І. Мельник, Т. Г. Пальчевська, Н. М. Пархоменко, О. О. Романовський, А. А. Русецький, Є. Ю. Соболь, Л. В. Хомко, Р. В. Шаповал, М. В. Шиленко, К. В. Шкарупа, Р. І. Шоля та багато інших.

Проте, попри значний теоретичний доробок, у науковій літературі недостатньо опрацьованими залишаються питання саме адміністративно-правового механізму реалізації права громадян на заняття підприємницькою діяльністю.

Таким чином, наявність низки проблем теоретичного та практичного характеру, пов'язаних із забезпеченням реалізації права на підприємницьку діяльність, недосконалість норм чинного законодавства в цій сфері, а також відсутність комплексних монографічних досліджень щодо вказаної проблематики обумовлюють актуальність представленої дисертаційної роботи, яка присвячена з'ясуванню сутності й особливостей адміністративно-правового механізму реалізації права громадян на заняття підприємницькою діяльністю.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація узгоджується з положеннями Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2024 року № 821-р; Концепції розвитку електронного урядування в Україні, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 вересня 2017 р. № 649-р. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи Науково-дослідного інституту

публічного права «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації 0120U105390).

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб на основі аналізу наукових поглядів учених, норм чинного законодавства та практики його реалізації з'ясувати сутність, зміст та особливості адміністративно-правового механізму реалізації права громадян на заняття підприємницькою діяльністю, а також спираючись на позитивний вітчизняний і зарубіжний досвід, опрацювати напрями вдосконалення адміністративного законодавства, норми якого регулюють суспільні відносини в досліджуваній сфері суспільного життя.

Для досягнення зазначеної мети в процесі дослідження необхідно вирішити такі *завдання*:

- узагальнити наукові дослідження, присвячені аналізу забезпечення права на зайняття підприємницькою діяльністю;
- визначити поняття та схарактеризувати зміст права на зайняття підприємницькою діяльністю як об'єкт адміністративно-правового дослідження;
- розкрити загальну структуру адміністративно-правового механізму реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю;
- проаналізувати нормативно-правові засади забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю;
- окреслити коло суб'єктів забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю;
- з'ясувати сутність і предмет адміністративно-правових обмежень щодо реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю;
- схарактеризувати адміністративні процедури реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю;

– узагальнити зарубіжний досвід забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю та опрацювати можливість його адаптації в національну правову систему;

– запропонувати шляхи вдосконалення нормативно-правового регулювання реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю.

Об'єктом дослідження є правові відносини, які виникають у процесі забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю.

Предмет дослідження – адміністративно-правовий механізм реалізації права громадян на заняття підприємницькою діяльністю.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційної роботи є сукупність загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання, використання яких у сукупності дозволило визначити сутність, зміст та особливості адміністративно-правового механізму реалізації права громадян на заняття підприємницькою діяльністю. Так, використання *аналітичного* методу дозволило здійснити аналіз наукових досліджень забезпечення права на зайняття підприємницькою діяльністю (підрозділ 1.1). *Логіко-семантичний* метод використано з метою визначення поняття та змісту права на зайняття підприємницькою діяльністю як об'єкта адміністративно-правового дослідження (підрозділ 1.2). Розкрити загальну структуру адміністративно-правового механізму реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю (підрозділ 1.3), встановити систему суб'єктів забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю (підрозділ 2.1) дали змогу *структурно-логічний* та *системно-функціональний* методи. Метод *документального аналізу* застосовано в межах обґрунтування характеристики нормативно-правових засад забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю (підрозділ 1.4), а також визначення адміністративних процедур реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю (підрозділ 2.3). Узагальнити зарубіжний досвід забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю та опрацювати

можливість його адаптації в національну правову систему (підрозділ 3.1) вдалося за допомогою *порівняльно-правового* методу. Завдяки застосуванню методів *моделювання* та *прогнозування* запропоновано шляхи вдосконалення нормативно-правового регулювання реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю (підрозділ 3.2).

Науково-теоретичне підґрунтя дослідження становлять праці фахівців з галузей адміністративного, підприємницького та господарського права. Крім того, використано теоретичні напрацювання фахівців з інших галузевих дисциплін, зокрема теорії держави та права, філософії, соціології, теорії управління тощо.

Нормативно-правову основу дослідження становлять Конституція України, ратифіковані у встановленому законом порядку міжнародні договори й угоди, кодекси, а також низка звичайних законів та підзаконних актів, у нормах яких закріплюється адміністративно-правовий механізм реалізації права громадян на заняття підприємницькою діяльністю.

Інформаційною та емпіричною базою дисертаційної роботи є періодичні видання, статистичні матеріали тощо.

Наукова новизна отриманих результатів визначена тим, що дисертаційне дослідження є однією з перших спроб комплексно, на монографічному рівні з'ясувати сутність, зміст та особливості адміністративно-правового механізму реалізації права громадян на заняття підприємницькою діяльністю, а також спираючись на позитивний вітчизняний і зарубіжний досвід, опрацювати напрями вдосконалення адміністративного законодавства в цій сфері. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень і висновків, запропонованих особисто здобувачем. Основні з них такі:

уперше:

– сформульовано авторське визначення поняття адміністративно-правового механізму реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю та виокремлено його характерні особливості: по-перше, його реалізація покладається на спеціальне коло уповноважених суб'єктів; по-друге, такий адміністративно-правовий механізм комбінує в собі суто правову та правозастосовну частини, завдяки яким досягається реальне виконання вимог правових приписів; по-третє, функціонування цього механізму орієнтоване на досягнення єдиної кінцевої мети – забезпечення суб'єктів реальною можливістю займатися підприємницькою діяльністю; по-четверте, відповідний механізм має динамічний характер, оскільки його функціонування та специфіка може змінюватися залежно від соціальної, економічної, політичної, безпекової ситуації в країні;

– визначено поняття адміністративно-правових обмежень щодо реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю, яким запропоновано розуміти передбачені законодавством України умови та вимоги стосовно процесу реалізації фізичними та юридичними особами права на зайняття підприємницькою діяльністю, які застосовують з метою захисту інтересів суспільства й держави, охорони прав і свобод людини та громадянина в національному секторі господарювання;

вдосконалено:

– теоретичний підхід до визначення поняття «право на зайняття підприємницькою діяльністю», яким запропоновано вважати суб'єктивне, індивідуалізоване, забезпечене та гарантоване державою, набуте суб'єктивне право фізичної або юридичної особи на провадження економічно та суспільно важливої, не забороненої законом господарської діяльності, спрямованої на отримання прибутку;

– обґрунтування наукової думки про те, що ліцензування в контексті реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю – це спеціальна

адміністративна процедура, яка передбачає видачу державним органом суб'єкту господарювання офіційного дозволу на здійснення певних видів діяльності, що мають підвищений рівень суспільної значущості або потребують спеціальних знань, умінь і навичок;

– характеристику значення ліцензування, яке полягає в такому: по-перше, дозволяє реалізувати право на здійснення підприємницької діяльності лише окремим суб'єктам за певними, законодавчо визначеними напрямками; по-друге, слугує додатковою гарантією для дотримання законних прав, свобод та інтересів суб'єктів підприємницької діяльності, а також інструментом забезпечення дотримання режиму законності й верховенства права; по-третє, воно дозволяє державі контролювати надходження коштів до бюджету за рахунок сплати ліцензійних зборів;

– наукове бачення щодо змісту поняття суб'єктів забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю, якими визнано спеціально уповноважені органи державної влади (в особі їх посадових осіб), які вступають у суспільно-правові відносини, що виникають з приводу створення та забезпечення умов для безперешкодної та повної реалізації права на підприємницьку діяльність на території України;

дістали подальшого розвитку:

– твердження про те, що на сьогодні в науковій літературі відсутні комплексні монографічні дослідження, присвячені дослідженню проблем адміністративно-правового регулювання реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю, адже вказане питання розглядалося лише поверхово, у межах більш комплексних проблематик, присвячених здійсненню підприємницької діяльності в Україні загалом;

– обґрунтування наукової думки про те, що попри розгалуженість нормативно-правового матеріалу, стан правового регулювання забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю можна оцінити неоднозначно. Так, з одного боку, наявний значний масив нормативного

матеріалу, положення якого забезпечують регулювання суспільних відносин у досліджуваній сфері суспільного життя, а з іншого – діяльність законодавця в цьому напрямі є непослідовною, що виявляється у відсутності єдиного законодавчого концептуального підходу до регулювання питання реалізації права на підприємницьку діяльність;

– теза про те, що для України може бути цікавим досвід Польської Республіки, який передбачає можливість скасування внесків на загальнообов'язкове соціальне страхування протягом 6 місяців з дня початку здійснення підприємницької діяльності.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладені в дисертації висновки та пропозиції використовуються та можуть бути використані в:

– *науково-дослідній сфері* – для подальшого опрацювання теоретико-прикладних питань, присвячених характеристиці адміністративно-правового механізму реалізації права громадян на заняття підприємницькою діяльністю (акт впровадження Науково-дослідного інституту публічного права);

– *правотворчій діяльності* – для вдосконалення чинних і розроблення нових законодавчих та підзаконних актів, норми яких спрямовані на забезпечення функціонування адміністративно-правового механізму реалізації права громадян на заняття підприємницькою діяльністю;

– *правозастосовній діяльності* – з метою покращення адміністративно-правових форм і методів діяльності суб'єктів, що відповідають за забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю;

– *освітньому процесі* – під час підготовки науково-методичних та лекційних матеріалів, а також підручників, навчальних посібників з дисциплін «Адміністративне право», «Підприємництво», «Правове регулювання підприємницької діяльності» тощо.

Апробація матеріалів дисертації. Підсумки дослідження проблеми загалом, окремих її аспектів, одержані узагальнення та висновки було

оприлюднено на міжнародних науково-практичних конференціях: «Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення» (м. Київ, 12–13 серпня 2020 р.); «Науково-практичні засади розвитку наукової думки на сучасному етапі державотворення» (м. Київ, 22–23 вересня 2021 р.); «Актуальні проблеми взаємодії правової науки та практики її застосування» (м. Київ, 16–17 березня 2022 р.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 207 сторінок. Список використаних джерел містить 210 найменувань і розміщений на 23 сторінках.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ
ПРАВА НА ЗАЙНЯТТЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

1.1. Аналіз наукових досліджень забезпечення права на зайняття підприємницькою діяльністю

Підприємницька діяльність відіграє ключову роль у розвитку будь-якої країни, оскільки вона створює фундамент для економічного зростання, забезпечує зайнятість населення та сприяє інноваціям. Вона є основою ринкової економіки, оскільки підприємці, реалізуючи свої бізнес-ідеї, стимулюють виробництво товарів і послуг, які задовольняють потреби суспільства. Це сприяє не лише економічній активності, а й підвищенню добробуту населення. Важливо також зазначити, що підприємництво є важливим джерелом податкових надходжень до бюджету країни. Завдяки підприємницькій діяльності уряд отримує фінансові ресурси для фінансування інфраструктурних проєктів, соціальних програм, системи освіти та охорони здоров'я. Таким чином, бізнес допомагає державі підтримувати високий рівень соціального захисту і реалізовувати політики, спрямовані на загальне благополуччя суспільства. З огляду на зазначене вище, важливим завданням законодавця є створення правових та організаційних умов для забезпечення та реалізації прав громадян на зайняття підприємницькою діяльністю.

Підприємницька діяльність, як самостійної категорії, а також проблеми забезпечення права на її ведення, аналізувались в рамках монографій та інших, комплексних теоретичних досліджень. Наприклад, вищевказаних питань торкається у своїй роботі Т.А. Кобзева, яка була присвячена адміністративно-правовому забезпеченню управління

фінансовою системою України. В монографії знаходить уточнення поняття фінансової системи України як об'єкта управління та предмета адміністративно-правового регулювання. Здійснюється розмежування правовідносин, що виникають під час правового забезпечення фінансової системи, а також узагальнюються її мета, принципи та структура тощо. Зазначено, що державі як універсально-політичній формі організації суспільства властиві такі ознаки: суверенітет, територія, державна влада, народ, механізм держави, система податків, державні символи, а також фінансові ресурси [63]. Забезпечення підприємницької діяльності розглядається в монографії глобально, як складовий елемент адміністративно-правового управління фінансовою системою держави в цілому. Зокрема, наголошується: «Загальна державна політика повинна бути спрямована на поєднання організаційно-правового забезпечення виконання поточних завдань і програм, виконання середньострокових і довгострокових програм розвитку, підвищення фінансової самозабезпеченості держави і регіонів, розвиток фінансових ринків, поліпшення інвестиційного та підприємницького клімату, виконання всіх фінансових зобов'язань країни і регіонів» [63].

Звернути увагу також варто на монографію А.В. Боровика та Д.Ю. Парамонова на тему: «Адміністративно-правове забезпечення захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності в Україні». В роботі надано нове роз'яснення наукового завдання стосовно визначення сутності та особливостей адміністративно-правового забезпечення захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності в Україні. У межах загальної характеристики адміністративно-правового забезпечення захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності в Україні схарактеризовано категорію «підприємницька діяльність» через призму об'єктної складової адміністративно-правового регулювання, розкрито сутність та ознаки публічних правовідносин щодо захисту прав суб'єктів підприємницької

діяльності в Україні, а також визначено систему суб'єктів, принципи та нормативні засади адміністративно-правового забезпечення захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності. Вчені наголошують: правовий захист прав суб'єктів підприємницької діяльності в Україні є інтегральним процесом, що поєднує своїм змістом багатофункціональну систему правових засобів різногалузевого спрямування, активізація та визначення суб'єкта застосування яких залежить від суб'єктивного права підприємця забезпечити собі оптимальний варіант його реалізації. Зокрема господарсько та цивільно-правовий захист прав суб'єктів підприємницької діяльності в Україні репрезентований діяльністю профільних громадських організацій, самих підприємців та інших недержавних суб'єктів, а адміністративно-правовий - уповноважених державою органів публічної влади [13, с.49].

В монографії Ю.І. Крегула та Р.О. Банка за темою «Безпека підприємницької діяльності в Україні: адміністративно-правовий аспект» досліджено питання правого забезпечення безпеки підприємницької діяльності в Україні. Розкрито специфіку та особливості забезпечення як складової національної безпеки загалом та економічної безпеки зокрема. Особливу увагу приділено аналізу системи суб'єктів адміністративно-правових відносин у сфері забезпечення безпеки підприємницької діяльності в Україні. Вчені відмічають, що складна міжнародна фінансова криза, рецесійні та стагнаційні процеси в економіці змушують уряди багатьох країн звертати увагу на підтримку підприємницької діяльності. Не минули означені процеси і Україну, сфера підприємницької діяльності якої вирізняється нестабільністю, що призводить до формування під час здійснення підприємництва в Україні різних дестабілізаційних негативних чинників. Така ситуація спонукає до детального розгляду та вивчення питання правового забезпечення безпеки підприємницької діяльності в Україні. Означений стан справ зумовлює розв'язання проблеми щодо вдосконалення системи захисту суб'єктів підприємницької та нормативно-

регулятивної діяльності органів публічної адміністрації, завдання яких – налагодження ефективного адміністративно-правового механізму забезпечення безпеки підприємницької діяльності. Вирішення вищезазначених проблемних питань залежить від ефективності реалізації органами публічної адміністрації покладених на них завдань щодо здійснення адміністративно-правового впливу на сферу забезпечення безпеки підприємницької діяльності в Україні. Враховуючи, що існуюча система органів публічної адміністрації, яка здійснює державне регулювання різних суспільних відносин, у тому числі і в сфері підприємництва, перебуває у пошуку оптимального механізму функціонування, актуальною є потреба у розробленні концептуальної моделі системи суб'єктів адміністративно-правових відносин у сфері забезпечення безпеки підприємницької діяльності в Україні. З огляду на відмічені проблематики, монографія авторів сприяла вирішенню наступних завдань: 1) здійсненню теоретичного аналізу наукових підходів до тлумачення поняття «забезпечення безпеки підприємницької діяльності»; 2) виокремленню та обґрунтуванню класифікаційних критеріїв поділу на групи відносин у сфері забезпечення безпеки підприємницької діяльності, що регулюються нормами адміністративного права; 3) узагальненню системи принципів забезпечення безпеки підприємницької діяльності в Україні; 4) системному аналізу стану державної політики у сфері забезпечення безпеки підприємницької діяльності, визначенню ефективності її забезпечення; 5) виокремленню групи суб'єктів адміністративно-правових відносин у сфері забезпечення безпеки підприємницької діяльності на підставі аналізу нормативно-правових актів України; 6) аналізу ролі і місця органів місцевого самоврядування та недержавного сектору безпеки у процесі забезпечення ними безпеки підприємницької діяльності; 7) обґрунтуванню науково-методологічних аспектів щодо вдосконалення форм та методів регулювання правовідносин у процесі забезпечення безпеки підприємницької діяльності; 8) удосконаленню правових засад механізму

застосування адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері забезпечення безпеки підприємницької діяльності в Україні [80].

З огляду на економічні чинники, проблему підприємницької діяльності та забезпечення права на зайняття нею аналізують Л.В. Проданова та О.В. Котляревський. В монографії вчених представлено дослідження теоретичних та методичних проблем розвитку мотиваційного механізму підприємницької діяльності в економіці України. Конкретизовано основні елементи мотиваційного механізму та узагальнено теоретичні засади регуляторного забезпечення мотиваційного механізму розвитку підприємництва. Проаналізовано фактори і досліджено динаміку показників розвитку підприємницької діяльності, визначено етапи становлення регуляторного забезпечення цього процесу в державі. Визначено синергетичний ефект регуляторного впливу на мотивацію до підприємницької діяльності в регіонах економіки України. Систематизовано заходи регуляторного забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку підприємницького сектору з урахуванням можливостей адаптації до сучасних умов світового досвіду стимулювання та активізації підприємництва. Розроблено функціональну модель активізації підприємницької діяльності в національній економіці. Метою монографічного дослідження була розробка теоретико-методологічних положень та практичних рекомендацій щодо регуляторного забезпечення мотиваційного механізму розвитку підприємництва в економіці України. Увага авторів зосереджувалась головним чином на розв'язанні таких наукових завдань: 1) обґрунтування теоретичних основ аналізування мотиваційного механізму підприємницької діяльності як важливого елементу системи забезпечення розвитку підприємництва в сучасній економіці; 2) конкретизація основних елементів мотиваційного механізму та узагальнення теоретичних засад регуляторного забезпечення мотиваційного механізму розвитку підприємницької діяльності в економіці України; 3) аналіз факторів і дослідження динаміки показників

розвитку підприємницької діяльності, визначення етапів становлення регуляторного забезпечення цього процесу в Україні; 4) визначення синергетичного ефекту регуляторного впливу на мотивацію до підприємницької діяльності в Україні у регіональному аспекті; 5) систематизація заходів регуляторного забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку підприємницького сектору з урахуванням можливостей адаптації до сучасних умов України світового досвіду стимулювання та активізації підприємництва; 6) удосконалення методичних підходів щодо поглибленого вивчення процесів розвитку підприємницької діяльності та розроблення функціональної моделі активізації підприємницької діяльності в національній економіці; 7) розвиток концептуального базису економічної та регуляторної політики держави щодо мотивації підприємницької діяльності в сучасній економіці України [105, с.6-7].

Значний обсяг наукових аналізів правової основи та механізму забезпечення права на зайняття підприємницькою діяльністю сконцентровано на рівні дисертаційних досліджень, більшість з яких проводились за напрямом спеціальності 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Наприклад, А.С. Ластовецький дослідив організаційно-правові засади регулювання підприємницької діяльності в Україні. Вчений довів, що за умов трансформаційних змін у суспільстві за допомогою відповідних правових та організаційних чинників важливо насамперед забезпечити оптимальний баланс між державним впливом на економічні процеси і ринковою саморегуляцією. Однак, із самого початку реформ, не було вироблено єдиного науково обґрунтованого підходу до шляхів розв'язання зазначеної проблеми. З одного боку, будь-яке «послаблення» державного регулювання можна розглядати як шлях до анархії стихійних ринкових сил, з іншого – перехід до ринку з одночасним скороченням регулюючої ролі держави –

трактується як єдиний засіб виходу з кризи. Ці полярно протилежні підходи знаходять своє відображення в організаційно-правовому регулюванні підприємницької діяльності, яке значною мірою продовжує здійснюватися багатьма органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування безсистемно і шляхом підзаконної (відомчої) нормотворчості. Це призводить до «розпорошення» регулюючої ролі держави і не сприяє системній розробці та впровадженню у сферу підприємницької діяльності механізмів ринкової саморегуляції [88, с.2]. З огляду на зазначене, метою його дисертації визначалось обґрунтування та розробка системного і комплексного підходу до організаційно-правових засад регулювання підприємництва в Україні. Відповідно до поставленої мети науковцем вирішено такі наукові завдання:

- 1) досліджено теоретичні засади організаційно-правового регулювання підприємницької діяльності в Україні;
- 2) визначено поняття, зміст та спрямування основних засобів організаційно-правового регулювання підприємницької діяльності за умов перехідної економіки;
- 3) проведено системний аналіз чинного законодавства України про підприємництво та практику його застосування і на цій основі визначено ефективність правового регулювання підприємницької діяльності та перспективи його розвитку;
- 4) досліджено правове регулювання оподаткування як головного організаційно-правового засобу впливу на підприємницьку діяльність;
- 5) проаналізовано правове забезпечення дозвільно-реєстраційних процедур у сфері підприємництва;
- 6) окреслено перспективу розвитку та вдосконалення організаційно-правових засобів впливу органів державної влади та органів місцевого самоврядування на діяльність суб'єктів підприємництва [88, с.2].

Дисертацію О.В. Клим було присвячено адміністративно-правовому регулювання підприємницької діяльності в Україні. В роботі авторки вказано, що становлення і розвиток України як демократичної правової держави, її європейська та світова інтеграція вимагають проведення широкомасштабних реформ в усіх галузях суспільного життя. Обравши для

себе шлях країни з ринковою економікою, наша держава тим самим створила підґрунтя для відродження і розвитку підприємницької діяльності, як сфери прояву економічної активності широких верств населення. Розвиток підприємництва як невід'ємного елементу сучасної ринкової системи господарювання відповідає встановленим цілям економічних реформ - створенню ефективної конкурентної економіки, що забезпечує високий рівень і якість життя населення країни і рівноправну участь України у функціонуванні світової економічної системи. Як показує досвід економічно розвинених країн, суб'єкти підприємницької діяльності значною мірою визначають умови соціально-економічного розвитку країни, сприяючи вдосконаленню ринкових механізмів і конкуренції, насиченню ринку товарами необхідної якості, зростанню зайнятості населення, формуванню середнього класу, прискоренню інноваційних процесів. Одним з багатьох важливих факторів, що впливають на розвиток підприємницької діяльності як сегменту ринкової економіки в Україні, є взаємовідносини органів публічної адміністрації з підприємцями. На даний момент зміст цих взаємовідносин не завжди відповідає стандартам демократичної правової держави [60, с.4-5]. Основними функціями органів публічної адміністрації (органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування) на сьогодні повинні бути правореалізаційна та правозахисна, а, отже, їх завданнями в процесі діяльності - забезпечення реалізації прав та інтересів особи, в тому числі конституційного права на підприємницьку діяльність та їх захист. Виходячи з викладеного метою дисертаційного дослідження авторка визначила поглиблення теоретичних засад адміністративно-правового регулювання підприємницької діяльності та розробку висновків та пропозицій щодо можливих шляхів його подальшого удосконалення. Поставлена мета зумовила розв'язання наступних завдань: 1) проаналізовано теоретичні положення підприємницької діяльності, як об'єкту адміністративно-правового регулювання з метою визначення базових

вихідних положень подальшого дослідження; 2) з'ясовано адміністративно-правову природу регулювання підприємницької діяльності, його основні принципи та функції; 3) розглянуто основні елементи адміністративно-правового регулювання підприємницької діяльності, охарактеризовано форми, методи та засоби адміністративно-правового регулювання підприємницької діяльності; 4) визначено роль і місце органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в процесі реалізації адміністративно-правового регулювання підприємництва та розглянуто можливості підвищення ефективності їх діяльності; 5) проаналізовано сучасний стан адміністративно-правових заходів державної підтримки підприємництва, дозвільно-реєстраційних процедур та розроблено пропозиції щодо їх удосконалення; 6) виявлено існуючі теоретичні та практичні проблеми адміністративної відповідальності в процесі здійснення підприємницької діяльності та вироблено пропозиції щодо їх розв'язання [60, с.4-5].

Схожі теоретичні питання підіймаються в дисертації М.В. Ковальової, присвяченій адміністративно-правовим режимам підприємницької діяльності в Україні. Науковець доводить: процес побудови в Україні демократичної соціальної правової держави, головним завданням якої є утвердження і забезпечення прав та свобод людини, безпосередньо пов'язаний із необхідністю забезпечення розвитку соціально-економічних відносин та їх регулювання відповідно до конституційних основ і чинного законодавства держави. Однією із важливих умов досягнення зазначеного завдання є ефективне використання адміністративно-правового регулювання підприємницької діяльності, яке повинне забезпечувати безпосереднє і повсякденне здійснення державно-владного впливу на суспільні відносини в зазначеній сфері. З огляду на це доцільним є дослідження правових норм, засобів адміністративно-правового регулювання та його форм (насамперед, адміністративно-правових режимів як одних з найсуттєвіших та найменш

досліджених) у сукупності з суспільними відносинами у сфері підприємницької діяльності, на врегулювання яких вони спрямовані. Мета її дисертації полягала в тому, щоб на основі аналізу чинного законодавства України і досягнень адміністративно-правової науки, узагальнення юридичної практики визначити концептуальні положення адміністративно-правового режиму підприємницької діяльності як правового інституту, виявити прогалини в адміністративно-правовому регулюванні у сфері підприємницької діяльності і на цій основі виробити пропозиції та рекомендації щодо удосконалення діючого законодавства й підвищення ефективності його практичної реалізації. Для досягнення поставленої мети в дисертації було вирішено такі основні завдання: 1) з'ясовано сутність, ознаки та напрямки підприємницької діяльності як об'єкта адміністративно-правового регулювання; 2) охарактеризовано зміст основних функцій та засобів адміністративно-правового регулювання підприємницької діяльності за сучасних економічних умов; 3) визначено систему чинного законодавства України, що регламентує адміністративно-правове регулювання суспільних відносин, які виникають з приводу здійснення органами виконавчої влади та місцевого самоврядування публічно-владних повноважень у сфері підприємницької діяльності, яке виступає засадою для проведення в Україні єдиної державної регуляторної політики у сфері підприємницької діяльності; 4) охарактеризовано обсяг повноважень державних регуляторних органів у сфері підприємницької діяльності; 5) з'ясовано поняття, зміст та структуру адміністративно-правового режиму; 6) визначено місце і значення адміністративно-правових режимів підприємницької діяльності у системі адміністративно-правових режимів в Україні; 7) сформульовано поняття адміністративно-правового режиму підприємницької діяльності; 8) охарактеризовано особливості окремих видів адміністративно-правових режимів підприємницької діяльності в Україні та розроблено рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання зазначених режимів [67, с.3-4].

Специфічний та досить вузький характер має дисертаційна робота С.О. Вінника де розглянуто адміністративно-правові засади здійснення контролю та нагляду за підприємницькою діяльністю. Метою дослідження науковця було визначено сутність та особливості адміністративно-правових засад здійснення контролю та нагляду за підприємницькою діяльністю, а також опрацьовано напрями вдосконалення організаційних та правових засад здійснення відповідної контрольно наглядової діяльності. Встановлено, що метою контролю органів виконавчої влади за підприємницькою діяльністю є виявлення та усунення обставин, що здійснюють негативний вплив на правопорядок в сфері реалізації відповідної діяльності, виявлення причин, що призводять до правопорушень в окресленій сфері. Визначено та охарактеризовано межі контролю та нагляду за підприємницькою діяльністю. Наголошено, що вони, перш за все, обумовлені конкретним різновидом підприємницької діяльності та безпосередньо видом нагляду (контролю). Встановлено, що суб'єктами контролю та нагляду за підприємницькою діяльністю є наділені владними повноваженнями управління щодо виявлення та усунення обставин, які здійснюють негативний вплив на правопорядок в сфері здійснення підприємницької діяльності, виявлення причин, що призводять до порушень при здійсненні підприємницької діяльності [20, с.2-3].

Незважаючи на домінування наукових досліджень саме адміністративно-правового спрямування, окремі аспекти забезпечення права на зайняття підприємницькою діяльністю аналізувались в дисертаціях інших дослідницьких напрямів. Наприклад, Т.П. Єгорова-Луценко приділяє увагу співвідношенню норм трудового, адміністративного та господарського права в механізмі регламенту діяльності фермерських господарств, в царині роботі яких громадяни досягають реалізації як права на працю, так і на підприємництво [42, с.12,56].

В дисертації В.Б. Смелика державне забезпечення підприємницької діяльності та права на її ведення розглядається у координатах кримінального процесуального права, як одна зі складових протидії економічній злочинності на території України [166].

Наступним форматом науково-теоретичних досліджень в яких розкривається проблема підприємництва є наукові статті. В їх межах вчені досліджували зазначене питання з різних сторін, аналізуючи специфіку його правового регулювання, проводячи порівняльну характеристику в ретроспективі та з огляду на міжнародний досвід і таке інше. Наприклад, в статті Н.М. Пархоменко здійснюється порівняльне дослідження конституційного регулювання права на підприємницьку діяльність в Польщі, Румунії, Словаччині та Угорщині в частині загального закріплення права на підприємницьку діяльність та засад державного захисту конкуренції під час здійснення такої діяльності, виокремлення загальних трендів та особливостей зазначеного регулювання та його порівняння з українським. Здійснений вченим порівняльний аналіз вказує, що в усіх досліджуваних зарубіжних країнах право на підприємницьку діяльність прямо конституціоналізоване. Хоча спосіб його закріплення різний, загальний превалюючий підхід у вигляді встановлення свободи підприємницької діяльності та упорядкування її здійснення відповідно до умов, обмежень, встановлених законом, є схожим. Іншою особливістю досліджуваних держав-членів Європейського Союзу (далі – ЄС) є винесення на рівень конституцій питань державного захисту конкуренції у підприємницькій діяльності. Ступінь деталізації положень щодо захисту конкуренції в конституціях Польщі, Румунії, Словаччини та Угорщини різний, проте загальна їх спрямованість схожа. Ця спрямованість полягає у взятті на себе державою зобов'язань із захисту конкуренції, із подальшим виділенням певних конкретних напрямів та способів такого захисту [121].

Стаття І.А. Коваленко присвячена суб'єктам бізнес-середовища України, свобода якого ґрунтується на принципах політичної, економічної та ідеологічної різноманітності. «Поширеним соціальним засобом реалізації конституційної свободи особи на заняття підприємницькою діяльністю є захист, захист, притягнення до відповідальності та відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої порушенням конституційної свободи. Реалізація конституційної свободи особи для підприємницької діяльності – це виробництво, праця, обслуговування, реалізація. Торгівля як фінансова свобода підприємця. Суб'єкт української економічної діяльності в процесі підприємництва керується принципом суверенітету українського народу. Корпоративна свобода, юридична рівність і недискримінація. Верховенство права тощо. Ознаками господарсько-правового статусу суб'єкта є інтеграція міжнародних договорів, конституційних норм і принципів, а також правових норм цивільного, господарського та інших юридичних підрозділів. Наявність правосуб'єктності, принципів, повноважень, гарантій реалізації прав та обов'язків, характеристика прав та обов'язків іноземців, осіб без громадянства, біженців та інших підприємців; юридична відповідальність. Соціальна гарантія реалізації конституційної свободи особи у підприємницькій діяльності є соціальною умовою, передбаченою Конституцією України та нормами права», – пише авторка. Вчена також доводить, що захист свободи особи на підприємницьку діяльність здійснюється, передусім, недержавними охоронними організаціями, у тому числі недержавними нотаріусами, іншими захисними недержавними організаціями, а також міжнародними неурядовими групами захисту тощо [65].

Н.В. Дараганова присвятила свою наукову статтю аналізу забезпечення свободи підприємницької діяльності, як обов'язку держави, а також місця в цьому контексті правової позиції суду. В статті проаналізовано практику судів адміністративної юстиції в контексті аналізу їх правових позицій,

звернених до обов'язку держави забезпечувати гарантований захист конституційного права особи на підприємницьку діяльність, не заборонену законом. Констатовано, що першопричиною появи низки спорів у сфері підприємництва здебільшого є не законодавчі прогалини чи неналежна якість і чіткість законів, а неправильне їх правозастосування, що пов'язано зі схильністю кожної сторони (контролюючий орган і суб'єкт підприємницької діяльності) тлумачити ці норми на свою користь. З'ясовано, що адміністративні суди, які створені і діють з метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин, сформували систему правових позицій, звернених на забезпечення свободи підприємництва в Україні. Досліджено, що такими правовими позиціями є: неприпустимість проведення перевірок суб'єктів господарювання за анонімними та іншими безпідставними заявами; підставою для проведення інспекційного відвідування, має бути звернення не будь-якої фізичної особи, а лише особи, щодо якої порушено законодавство про працю, що спричинило шкоду її правам, законним інтересам, життю чи здоров'ю, навколишньому природному середовищу чи безпеці держави; орган державного нагляду (контролю) в межах своїх повноважень під час здійснення державного нагляду (контролю) має право одержувати відповідні і належні пояснення, довідки, документи, матеріали, відомості з питань, що виникають під час державного нагляду (контролю); суб'єкт господарювання під час здійснення державного нагляду (контролю) зобов'язаний надавати документи, зразки продукції, пояснення в тому обсязі, який він вважає необхідним, що дає йому певну «маржу» для прояву власної дискреції в аспекті прийняття ним тих чи інших рішень, дій; різновидом нівелювання принципу свободи підприємницької діяльності є рекламний обман споживача; предметом позапланового контролю інспектора можуть бути лише ті питання, які стали правовою підставою для його проведення, що кореспондує вимогам та

умовам свободи підприємницької діяльності в державі, не забороненої законом [29, с.257].

Наукова стаття В.М. Васильєва розкриває особливості адміністративно-правового забезпечення режиму законності підприємницької діяльності в Україні. В роботі на підставі комплексного аналізу адміністративного законодавства, яке регламентує здійснення підприємницької діяльності в Україні, набуло подальшого розвитку положення, відповідно до якого під законністю (правомірністю) підприємницької діяльності в Україні запропоновано розуміти узаконення (надання законної сили) підприємницької діяльності, що здійснюється з боку зареєстрованих належним чином суб'єктів господарювання, тобто фактичне отримання останніми права на здійснення підприємницької діяльності в порядку, що встановлюються, спираючись на конституційно закріплене право кожного на здійснення такого різновиду економічної діяльності, а також загальні принципи господарювання, визначені у законодавством України. Установлено, що правомірний характер підприємницької діяльності забезпечує захист життя, здоров'я та майна кожного окремого члена суспільства, охорону навколишнього середовища та довкілля, економічну національну безпеку держави. Так, законність підприємницької діяльності безпосередньо впливає на підвищення спроможності економіки країни, насичення внутрішнього ринку споживчими товарами національного виробництва, забезпечення соціального і майнового захисту громадян, завоювання зарубіжних ринків, світового економічного впливу, кваліфікованої роботи апарату управління у сфері адміністративно-правового регулювання зазначеної галузі тощо [15].

Іншими прикладами наукових статей в рамках яких досліджувались окремі питання комплексної проблеми забезпечення права на зайняття підприємницькою діяльністю є роботи: А.Ю. Олійника із розгляду конституційного та законодавчого регулювання свободи особи на

підприємницьку діяльність в Україні; С.В. Глібоко та О.О. Гречко де проаналізовані конституційні гарантії права на підприємницьку діяльність; Б. Задорожнього щодо судового захисту свободи підприємницької діяльності в Україні та інші [117; 25; 49].

У підсумку представленого підрозділу дисертаційного дослідження слід узагальнити, що теоретичне підґрунтя проблеми забезпечення права на зайняття підприємницькою діяльністю сьогодні складають численні наукові праці різних рівнів. Серед них домінуючими є праці адміністративно-правової спрямованості, в яких розглядаються публічно-владні аспекти регулювання фінансового сектору держави взагалі, та підприємництва, як його складового елемента, зокрема. Не можна також не вказати, що науковцями проводились дослідження і через призму інших галузей права. В них звертається увага на окремі гарантії підприємницької діяльності. Втім, незважаючи на суттєвий науковий доробок, більшість представлених робіт характеризуються спільним та досить значним недоліком: усі вони поверхнево торкаються проблеми забезпечення права на зайняття підприємницькою діяльністю, розкриваючи лише окремі, пов'язані із цим аспекти. Комплексні монографічні дослідження, присвячені даному питанню практично відсутні на сьогоднішній день, що додатково підкреслює високий рівень актуальності представленого дисертаційного дослідження.

1.2. Поняття та зміст права на зайняття підприємницькою діяльністю як об'єкт адміністративно-правового дослідження

Усі права людини універсальні, нероздільні, взаємозалежні і взаємопов'язані, тобто право на вільне зайняття підприємницькою діяльністю також відноситься до загальних прав та свобод людини та повинно гарантуватися державою [162, с.42]. Раціоналізм наведеної точки

зору підтверджується положеннями нормативних актів нашої держави. Наприклад, згідно до статті 42 Конституції України (далі – Конституція, Основний закон) кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом [73]. Положення Основного Закону корелюються із Господарським кодексом України, в статті 19 якого прописано: суб'єкти господарювання мають право без обмежень самостійно здійснювати господарську діяльність, що не суперечить законодавству [27]. Звернутись також варто до Закону України «Про охорону дитинства» за текстом якого усім особам, які досягли 16-річного віку, гарантується право на зайняття підприємницькою діяльністю [148]. Втім, незважаючи на декларування права на зайняття підприємницькою діяльністю одразу у декількох нормативно-правових документах, в повному обсязі його зміст не розкрито в жодній юридичній нормі. Законодавець не пояснює належним чином її особливості та призначення. виправляючи даний недолік слід уточнити, що дане право відноситься до групи суб'єктивних прав людини і громадянина.

В юридичній літературі склався підхід, відповідно до якого суб'єктивні права – це індивідуально-конкретна, вольова, владна міра свободи поведінки суб'єкта права, яка надається з метою задоволення його інтересів та забезпечена відповідними обов'язками інших суб'єктів та гарантіями держави [98, с.68]. Поряд із даним, загальним тлумаченням існує ряд індивідуально-авторських підходів. Наприклад, на думку І.В. Жилінкова, суб'єктивне право є гарантованою мірою можливої або дозволеної поведінки особи, змістовий складник якого становить низка відповідних правомочностей [131, с.90]. Н.С. Кузнецова зазначає, що в межах суб'єктивного права кожен має можливість діяти на свій розсуд. Уповноважена особа є носієм свободи як стосовно своїх власних дій, так і щодо свободи від стороннього втручання [85, с.255; 96, с.45]. В тлумаченні І.С. Окунева суб'єктивне право - це індивідуально-конкретна, владна міра

дозволеної (можливої) поведінки, що належить уповноваженому суб'єкту з метою задоволення його інтересів [116, с.16].

С.М. Легуша підходить до тлумачення змісту суб'єктивного права комплексно, зауважуючи, що воно є належною уповноваженій стороні мірою можливої поведінки, що служить задоволенню інтересів цієї сторони, забезпечується як юридичними обов'язками інших суб'єктів, так і захистом державою (наприклад, кожен громадянин, який досяг 18-річного віку, має право на членство в політичній партії; оскільки це го право, він може скористатися ним, або ні). Суб'єктивне право складається з таких елементів: 1) право на власні дії, тобто можливість реалізувати свої інтереси; 2) право на чужі дії, тобто можливість вимагати виконання обов'язку іншою стороною; 3) право на захист наданих державою можливостей, тобто можливість користуватися державним захистом і вимагати примусового виконання обов'язку [89, с.28].

На структурованості суб'єктивного права також зауважує М.М. Пурей, який тлумачить категорію через систему притаманних їй елементів: а) суб'єктивне право – це передбачені правовою нормою вид і міра можливої чи дозволеної поведінки учасника правовідносин; б) суб'єктивне право тісно взаємопов'язане з інтересами, тобто уповноваженому надається вид і міра дозволеної чи можливої поведінки для задоволення особистих чи суспільних інтересів або з метою захисту інтересів інших осіб, а також суспільних інтересів; в) дозволеній поведінці (дії або бездіяльності) суб'єкта повинні кореспондувати обов'язки інших суб'єктів правовідносин; г) вид і міра дозволеної поведінки забезпечуються державою, тобто у випадку порушення суб'єктивного права уповноважений може захистити його в будь-якій передбаченій законом формі, розраховуючи, в тому числі й на державний примус; г) суб'єктивне право – елемент правовідносин і може існувати тільки у правовідносинах [157, с.31; 113, с.111].

В.Д. Гапотій розкриває зміст суб'єктивного права в порівнянні із суверенним: «Суб'єктивне право – це певна юридично закріплена та гарантована можливість поведінки, що належить тій чи іншій особі. Суб'єктивні права мають всі суб'єкти права. Одне й те ж саме суб'єктивне право може належати одночасно багатьом суб'єктам. Суверенне право – це право верховне, виключне, що належить відповідному суб'єкту і не належить нікому іншому. В окремих випадках суверенні права можуть делегуватися іншим суб'єктам, але їхній носій зберігає стосовно них верховенство» [22, с.12].

В.А. Васильєва розкриває зміст суб'єктивного права через його співвідношення із категорією законного інтересу, доводячи наступне: «Суб'єктивне право – це дозволеність вищої категорії і по суті є можливістю, при чому обов'язково юридичною. Однак і інтерес можна вважати можливістю, але можливістю соціальною, фактичною, а не правовою. Тобто законний інтерес – це своєрідне «урізане» суб'єктивне право, «урізана» правова можливість без відповідного юридичного обов'язку. Отже, суб'єктивне право – це можливість, реально забезпечена державою та поведінкою інших осіб, а інтерес – усього лише дозволеність. Звідси випливає, що законний інтерес – категорія інша ніж суб'єктивне право, але може трансформуватися в суб'єктивне право тоді (і тільки тоді), коли держава буде в змозі реально гарантувати всі три можливості, що складають зміст суб'єктивного права особи (право на власні дії, право на чужі дії, право на захист)» [16, с.164]. Подібну точку зору обстоює Л.Л. Нескороджена, яка пише: «Суб'єктивне право – це належна суб'єкту можливість певної поведінки, яка передбачена правовою нормою і охороняється державою. Законні інтереси – це ті інтереси особи, які безпосередньо не охоплюються змістом встановлених законом прав та свобод, але підлягають захисту зі сторони держави і охороняються законом. Суб'єктивному праву притаманний інтерес, тобто відома вигода, яка досягається шляхом

здійснення права. Однак є інтереси, які знаходяться поза змістом суб'єктивних прав заінтересованих осіб і цим особам не дане право вимагати від будь-кого певної поведінки з можливістю використання санкції, а також самому виконувати дії, які задовольняють цей інтерес» [108, с.64-65].

Таким чином, суб'єктивне право – це індивідуальна, закріплена в нормах чинного законодавства міра можливої поведінки суб'єкта права, що передбачає певну свободу дій та визначає його правовий статус в рамках певних правовідносин. А відтак, суб'єктивне право – це те, що конкретна фізична та/або юридична особа може робити, або ж те, чого може вимагати на підставі закону. Це не просто абстрактна норма, а реальна можливість, яка належить кожному суб'єкту. Дане право характеризується наступним: Дане право: 1) виступає частиною правового статусу особи. Набуті суб'єктивні права – це права, що надаються фізичним і юридичним особам за якихось умов та вступу у конкретний різновид правовідносин. Прикладом такої правомочності є право власності на певний об'єкт, яке з'являється за фактом укладення договору купівлі-продажу; 2) суб'єктивні права гарантовані державою. Так, відповідно до статті 3 Основного Закону людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [73]. Згідно до цієї норми держава використовує доступний інструментарій публічно-правового регулювання і впливу для забезпечення умов, в яких кожна особа користуватиметься наданими їй правомочностями в повному обсязі, та які сприятимуть досягненню нею своїх законних інтересів та цілей. Зокрема, держава нормативно-визначає суб'єктивні права, встановлює механізми адміністративно-правового забезпечення і захисту останніх; 3) суб'єктивні права не одноманітні та розподіляються в залежності від об'єкту: право на

отримання матеріального чи нематеріального блага, здійснення якихось дій, здійснення певних активностей іншими особами тощо.

Виходячи з викладеного, право на зайняття підприємницькою діяльністю – це індивідуалізоване, належне особі право здійснювати спеціальний різновид діяльності. Дане право відноситься до групи набутих, адже його реалізація передбачає задоволення спеціальних умов, зокрема, досягнення особою певного віку, здійснення процедури державної реєстрації і таке інше.

Другою важливою та особливою ознакою цього права виступає його об'єкт – підприємницька діяльність. Відповідно до ГКУ підприємницька діяльність або ж підприємництво (в тлумаченні Кодексу), є частиною більш комплексної та широкої категорії «господарська діяльність». В статті 3 документу вказано, що під господарською діяльністю розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність. Господарська діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку, є підприємництвом, а суб'єкти підприємництва – підприємцями. Господарська діяльність може здійснюватись і без мети одержання прибутку (некомерційна господарська діяльність). Діяльність негосподарюючих суб'єктів, спрямована на створення і підтримання необхідних матеріально-технічних умов їх функціонування, що здійснюється за участі або без участі суб'єктів господарювання, є господарчим забезпеченням діяльності негосподарюючих суб'єктів [27]. Сутності та змісту підприємництва присвячено Главу 4 ГКУ, згідно до якої це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [27].

В Законі України «Про підприємництво» від 07.02.1991 №6988-ХІІ, який втратив чинність у 2004 році, підприємництво розкривалось, як безпосередня самостійна, систематична, на власний ризик діяльність по виробництву продукції, виконанню робіт, наданню послуг з метою отримання прибутку, яка здійснюється фізичними та юридичними особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності у порядку, встановленому законодавством [151]. Паралельно законодавчій інтерпретації в науковій літературі сформульовано багато цікавих та відмінних визначень категорії.

У науковій літературі поняття «підприємництво» з'явилося на початку XVIII століття – у праці вченого Р. Кантілона, «Нарис про природу торгівлі взагалі». Він розглядав підприємництво як особливий вид діяльності – новаторської та пов'язаної із ризиком. Це дало поштовх розумінню підприємництва у західних країнах як особливого типу господарювання з використанням нових можливостей виробництва товарів і послуг на основі інновацій та залучення ресурсів із різних джерел. Загальний Словник Комерції, виданий в 1723 році в Парижі, визначав підприємництво як взяття на себе зобов'язань із виробництва або будівництва чого-небудь. Надалі сутність підприємництва розглядається в межах розвитку економічної теорії, ролі підприємця в досягненні результату, форм і видів підприємницької діяльності, відповідальності підприємця перед суспільством та інше. Так, К. Макконнелл і С. Брю у праці «Економікс» розглядають підприємництво як особливий вид діяльності, в основі якої лежать певні критерії. Зокрема, підприємець виступає посередником у поєднанні ресурсів землі, капіталу і праці в єдиний процес виробництва товару чи послуги, беручи відповідальність за прийняття основних рішень з розвитку підприємства та вводячи на ринок нові продукти, виробничі технології чи форми організації підприємства, при цьому неодмінно будучи готовим йти на ризик [44, с.31; 40, с.64; 120, с.120]. У сучасних економічних джерелах підприємництво

розглядається як самостійне організаційно-господарське новаторство, що здійснюється на основі використання різних можливостей для випуску нових товарів або удосконалення традиційних, відкриття нових джерел сировини, ринків збуту тощо з метою отримання прибутків та самореалізації власної мети. Під час визначення сутності підприємництва більшість учених-економістів концентрують увагу на підприємстві як процесі, що має інноваційний характер, відбувається постійно і цілеспрямовано. Класична економічна теорія розглядає отримання максимального прибутку як основну мету, задля якої здійснюється підприємницька діяльність. Отримання кожним підприємцем максимального прибутку призводить до збільшення національного доходу, що перерозподіляється між членами суспільства. Новітні економічні концепції поряд із отриманням прибутку до основної мети підприємницької діяльності відносять довгостроковий конкурентний розвиток, заснований на ефективних господарських зв'язках, ділових відносинах, постійній інноватизації виробництва [103, с.66].

Окрема теоретична думка щодо сутності підприємницької діяльності склалась в правовій науці. Наприклад, Б.Ф. Купчак розкриває цю категорію як особливий тип суспільних відносин з приводу виробництва, розподілу та привласнення благ і послуг, у процесі чого підприємець за умови повної свободи дій раціонально поєднує (комбінує) фактори виробництва на інноваційній основі і бере на себе відповідальність за результати виробництва вкладеними коштами, затратами часу і праці, діловою репутацією й своїм майбутнім прибутком, але реалізуючи свої власні інтереси, він сприяє ефективному задоволенню потреб суспільства й ринковим перетворенням у державі [86, с.247]. В.Л. Мусіяка визначає підприємництво наступним чином: незаборонену законом ініціативну, систематичну діяльність приватних осіб (підприємців) і юридичних осіб, що базується на приватній або будь-якій іншій формі власності, спрямовану на

отримання прибутку від виробництва товарів, виконання робіт та надання послуг, здійснювану на власний ризик і під свою відповідальність [107, с.5].

О.В. Клим зауважив: підприємницька діяльність – це будь-яка господарська діяльність, що здійснюється фізичними та юридичними особами легалізованими у встановленому законом порядку, які діють самостійно, систематично на власний ризик маючи на меті отримання прибутку та задоволення певних суспільних потреб [61, с.25]. В.К. Колпаков також вважає передумовою здійснення підприємницької діяльності наявність певного правового статусу у суб'єкта, що її здійснює. Вчений тлумачить підприємництво як визнану державою, підзаконну, вільну, самостійну, ініціативну та систематичну, з метою отримання прибутку, діяльність фізичних та юридичних осіб по виробництву товарів, виконанню робіт, наданню послуг і торгівлі, здійснювана на власний ризик та під свою відповідальність [70, с.611;52].

В.С. Мілаш розглядає підприємницьку діяльність з декількох сторін, визначаючи її як: 1) діяльність, що ставить за мету одержання прибутку за рахунок залучення власних коштів, або опосередкованої участі у такій діяльності шляхом укладення у діло власного капіталу; 2) діяльність, яка здійснюється приватними особами, підприємствами та організаціями щодо виробництва, надання послуг, надбання та продажу товарів у обмін на інші товари або гроші для взаємної вигоди зацікавлених осіб, підприємств та організацій; 3) не заборонену законом ініціативну, систематичну діяльність приватних осіб (підприємців) і юридичних осіб, що базується на приватній або будь-якій іншій формі власності, спрямовану на отримання прибутку від виробництва товарів, виконання робіт і надання послуг, здійснювану на власний ризик і під свою відповідальність; 4) сукупність правомірних вольових дій, які здійснюються професійно, систематично і на свій ризик особою, зареєстрованою як підприємець, з метою одержання прибутку; 5) реалізацію фізичною або юридичною особою своєї правоздатності шляхом

складання і виконання підприємницьких договорів (неспоживчого характеру) з метою одержання прибутку [103, с.66-67].

З огляду на зазначене вище, можемо констатувати, що поняття підприємницької діяльності має комбінований зміст. З одного боку, вона є суспільно-важливим чинником розвитку та функціонування національного економічного сектору всієї держави, а з іншого – інструментом отримання фізичними та юридичними особами прибутку шляхом здійснення незабороненою державою господарської діяльності. Згідно із цим, в законності та безперешкодності підприємницької діяльності всіх, без виключення, суб'єктів, держава прямо зацікавлена, так як це впливає на її економічний добробут та фінансово-розподільчі можливості, що в кінцевому рахунку підвищує якість життя населення країни, можливість його представниками користуватись різноманітними послугами, отримувати бажані товари побутового і промислового використання тощо.

Характерними ознаками підприємницької діяльності є наступні: по-перше, вона має високий рівень економічного значення, адже передбачає активне виникнення товарно-грошових відносин, перерозподіл матеріальних благ, наповнення державного бюджету, а також стимулювання розвитку національної економіки; по-друге, вона веде, передусім, до отримання особою особистого прибутку, вираженого, переважно, у грошовій формі та його подальше використання на власний розсуд і потреби; по-третє, підприємницька діяльність може виражатись в будь-якій не забороненій законодавством України формі: реалізація товарів, надання послуг, виконання робіт і таке інше; по-четверте, підприємницька діяльність є систематичною та ризикованою; вона здійснюється фізичними та юридичними особами за власної ініціативи, а також передбачає їх відповідальність за успіх чи негативні наслідки провадження останньої.

З вищевикладеного можна виділити ще один важливу та суттєву ознаку права на зайняття підприємницькою діяльністю, – її регулювання

здійснюється за допомогою норм адміністративного права. Поняття «регулювання» (від латинського «regulo» – правило) означає упорядкування, налагодження, приведення чогось у відповідність з чимось. Регулювати – це визначати поведінку людей та їх колективів, спрямовувати його функціонування та розвиток, надавати йому певних меж, цілеспрямовано його впорядковувати. Термін «регулювати» означає встановлювати межі, масштаб поведінки людей, вносити у суспільні відносини стабільність, систему, порядок і таким способом спрямовувати їх у певному напрямі. В юридичній теорії правове регулювання – це здійснюваний державою за допомогою всіх юридичних засобів владний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, закріплення, охорони і розвитку, крім такого (власне регулятивного) впливу, право чинить також духовно-ідеологічний вплив на індивідуальну і суспільну свідомість (як у процесі правового регулювання, так і поза ним) [125, с.165; 56, с.16].

Адміністративно-правове регулювання є різновидом загального правового регулювання, наділене унікальними галузевими особливостями. Наприклад, П. Литовченко під адміністративно-правовим регулюванням визначає цілеспрямований вплив норм адміністративного права на суспільні відносини з метою забезпечення за допомогою адміністративно-правових засобів прав, свобод і публічних законних інтересів фізичних та юридичних осіб, нормального функціонування громадянського суспільства та держави [91, с.130]. Л. Князько вказує, що адміністративно-правове регулюванням це – це заснована на адміністративно-правових нормах діяльність уповноважених державою суб'єктів публічного адміністрування з метою забезпечення прав громадян, що здійснюється адміністративними методами у визначених законодавством формах [62, с.10].

С.Г. Стеценко вважає, що адміністративно-правове регулювання – це сукупність правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин у сфері адміністративного права [169,

с.63]. В.В. Загуменник під адміністративно-правовим регулюванням пропонує розуміти цілеспрямований вплив норм адміністративного права на суспільні відносини з метою забезпечення за допомогою адміністративно-правових заходів прав, свобод і публічних законних інтересів фізичних і юридичних осіб нормального функціонування громадянського суспільства й держави [2]. В.Й. Развадський визначає адміністративно-правове регулювання як комбінацію способів правового регулювання, в якій переважають зобов'язання та заборони. Ця комбінація формується через наділення учасників правовідносин суб'єктивними юридичними правами й покладання на них обов'язків шляхом визначення та закріплення у правових актах певних правил поведінки внаслідок правотворчої діяльності уповноважених на це органів (посадових осіб) [160, с.169].

На думку Н.М. Пархоменко, адміністративно-правове регулювання є сукупністю способів юридичного впливу на поведінку учасників суспільно-правових відносин, до яких відносяться: а) дозволи, тобто надання суб'єктам правовідносин можливостей на свої власні позитивні активні дії; б) заборони – покладання на осіб пасивних обов'язків утриматися від здійснення визначеного роду заборонених дій, які чинним законодавством визначаються як протиправні; в) позитивні зобов'язання – запропоновані особам обов'язки здійснення активних позитивних дій, тобто обов'язки активного змісту, які супроводжує «свій набір» правових засобів і які водночас самі виступають ефективними правовими засобами регулювання суспільних відносин [170, с.111–112; 14, с.319].

Таким чином, адміністративно-правове регулювання необхідно розуміти наступним чином: 1) вплив права на суспільно-правові відносини з метою їх упорядкування за допомогою адміністративно-правових норм; 2) об'єктом цього регулювання виступають відносини в сфері діяльності суб'єктів публічної влади, а саме органів держави та місцевого самоврядування із виконання функцій держави, що мають значення для

всього суспільства або його значної частини; 3) мета та цілі адміністративно-правового регулювання досягаються за використання засобів та способів владно-примусового характеру, що передбачають чіткість та обов'язковість приписів для суб'єктів відповідних суспільно-правових відносин.

Незважаючи на те, що право на зайняття підприємницькою діяльністю є особистим, суб'єктивним правом, не пов'язаним із виконанням функцій держави чи місцевого самоврядування, користування ним зумовлює появу багатьох суміжних правовідносин. Одними з них є суспільно-правові відносини в сфері забезпечення реалізації цього права з боку держави, що підпадають під дію саме адміністративних норм. Приклад цього можна побачити в статті 48 ГКУ, яка визначає особливості державної підтримки підприємництва. Згідно до положень цієї норми з метою створення сприятливих організаційних та економічних умов для розвитку підприємництва органи влади на умовах і в порядку, передбачених законом: надають підприємцям земельні ділянки, передають державне майно, необхідне для здійснення підприємницької діяльності; сприяють підприємцям в організації матеріально-технічного забезпечення та інформаційного обслуговування їх діяльності, підготовці кадрів; здійснюють первісне облаштування неосвоєних територій об'єктами виробничої і соціальної інфраструктури з продажем або передачею їх підприємцям у визначеному законом порядку; стимулюють модернізацію технології, інноваційну діяльність, освоєння підприємцями нових видів продукції та послуг; подають підприємцям інші види допомоги. Держава сприяє розвитку малого підприємництва, створює необхідні умови для цього [27].

Крім того, відповідно до статті 47 ГКУ держава гарантує усім підприємцям, незалежно від обраних ними організаційних форм підприємницької діяльності, рівні права та рівні можливості для залучення і використання матеріально-технічних, фінансових, трудових, інформаційних,

природних та інших ресурсів. Держава також гарантує недоторканність майна і забезпечує захист майнових прав підприємця [27].

Таким чином, право на зайняття підприємницькою діяльністю - це суб'єктивне, індивідуалізоване, забезпечене та гарантоване державою, набуте суб'єктивне право фізичної або юридичної особи на провадження економічно та суспільно-важливої, не забороненої законом господарської діяльності, спрямованої на отримання прибутку. Обґрунтовано, що зміст даного права як об'єкту адміністративно-правового дослідження розкривається у наступному: 1) це суб'єктивне людське право, гарантоване Конституцією України, забезпечення якого відбувається за рахунок механізмів адміністративного характеру; 2) об'єктом даного права виступає спеціальна, суспільно та економічно важлива діяльність – підприємницька, яка має позитивне значення для держави та націлена на набуття фізичною чи юридичною особою прибутку; 3) реалізація права на зайняття підприємницькою діяльністю зумовлює виникнення різноманітних правовідносин, переважна більшість з яких пов'язана із діяльністю держави, а відтак вони виступають об'єктом адміністративно-правового регулювання [178].

1.3. Загальна структура адміністративно-правового механізму реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю

Забезпечення права на здійснення підприємницької діяльності є ключовим елементом економічної свободи і важливим фактором розвитку сучасної держави. Це право надає громадянам можливість реалізовувати свої ініціативи, ідеї та таланти у бізнес-сфері, сприяючи самостійності та самореалізації. Кожна людина, яка має ідею і прагне створити власний бізнес, отримує шанс на професійний розвиток, фінансову незалежність та можливість позитивно впливати на суспільство. Варто зазначити, що

забезпечення права на зайняття підприємницькою діяльністю відбувається шляхом застосування системи норм, процедур, засобів і заходів, а також інших елементів адміністративного характеру, які в сукупності складають цілісний механізм.

Поняття «механізм» є надзвичайно поширеним та полігалузевим, його можна зустріти в точних і гуманітарних науках, біології та хімії, техніці та навіть у філософії. Термін походить з грецької мови де його тлумачать, як машину. В сучасних енциклопедичних та словникових джерелах механізм розкривають таким чином: 1) сукупність штучних рухомо-сполучених елементів, що здійснюють заданий рух; 2) пристрій (сукупність рухомих ланок або деталей), що передає чи перетворює (відтворює) рух; 3) внутрішній устрій, система функціонування чого-небудь, апарат будь-якого виду діяльності [19; 159, с.35]. Із погляду філософії, «механізм» – це система рухів або подій, а також пристрій або пристосування, в якому або за допомогою якого відбуваються ці рухи, що визначаються законами природи. Механізмом у філософії називають також причино-механічну картину світу на протигагу теологічній або віталістичній. Механістичною називають картину світу, яка відображає Всесвіт у вигляді світової машини. Як зазначав свого часу відомий німецький філософ Кант, не поклавши в основу механізм природи як гіпотезу дослідження, не можна отримати ніякого справжнього пізнання природи, навіть взагалі ніякої строго точної науки [38;168, с.260].

Існує також цілий ряд індивідуально-наукових підходів до визначення поняття «механізм». Наприклад, І.Я. Хитра під «механізмом» розуміє сукупність взаємозалежних і взаємодіючих частин, елементів за наявності, з одного боку, внутрішньої упорядкованості й узгодженості між ними, а з іншого – диференціації й відносної автономності [185]. Л.П. Юзьков зауважує, що існують два підходи до визначення поняття «механізм» – структурно-організаційний та структурно-функціональний. Згідно з першим підходом механізм характеризується як сукупність певних складників, що

створюють організаційну основу певних явищ, процесів. За другим підходом, при визначенні механізму того іншого процесу або явища увага акцентується не тільки на організаційній основі його побудови, але й на його динаміці, реальному функціонуванні [195, с.57–59;21, с.62]. На думку О.В. Радченко механізму як такому мають бути обов'язково притаманні такі ознаки: є продуктом організованої діяльності; має мету або функцію; містить послідовність дій, певний вид руху; передбачає переважно однобічний вплив із чітко визначеним вектором впливу; має суб'єкт і об'єкт; характеризується жорстким взаємозв'язком, усталеністю процесу, правил взаємодії; його функціонування в ідеалі націлене на автоматизм; його побудова має структурно-функціональний характер; має ознаки відкритої або закритої системи [158, с.10; 168, с.260]. Отже, основувшись на загальнонаукових трактуваннях поняття «механізм» можемо зробити висновок, що ним позначається система складових елементів однієї системи, які знаходяться між собою у взаємодії та взаємодоповнюють одне одного.

Значної наукової оцінки поняття механізму отримало в теорії управління. Так, В.Б. Авер'янов розкриває вузьке розуміння механізму управління як статичної єдності певних елементів, які слугують інструментом організації управлінських явищ та процесів, та відповідно широке розуміння – як динаміки, реального функціонування усієї статичної єдності елементів [33, с.44]. Г.С. Одінцева під механізмом управління визначає засіб розв'язання суперечностей явища чи процесу, послідовна реалізація дій, які базуються на основоположних принципах, цільовій орієнтації, функціональній діяльності з використанням відповідних їй методів управління та спрямовані на досягнення визначеної мети [115, с.12;75, с.82].

За Н.Р. Нижником та О.А. Машковим механізм управління – це категорія, що включає цілі управління, елементи його об'єкта та їх зв'язки, на які здійснюється вплив, дії в інтересах досягнення цілей, методи впливу,

матеріальні та фінансові ресурси управління, соціальний та організаційний потенціали. Реальний механізм управління завжди конкретний, оскільки спрямований на досягнення конкретних цілей за допомогою впливу на конкретні фактори і цей вплив здійснюється через використання конкретних ресурсів [109, с.37, 49]. В свою чергу, В.Д. Бакуменко, В.М. Князев та інші автори «Словника-довідника з державного управління» зазначають, що механізм державного управління – це практичні заходи, засоби, важелі, стимули, за допомогою яких органи державної влади впливають на суспільство, виробництво, будь-яку соціальну систему з метою досягнення поставлених цілей. Схема реального механізму державного управління містить цілі, рішення, впливи, дії, результати. Комплексний механізм державного управління вони визначають як систему політичних, економічних, соціальних, організаційних і правових засобів цілеспрямованого впливу органів державного управління [32, с. 116-117; 79].

В правовій сфері, поняттям механізму апелюють в контексті правового регулювання, описуючи ним елементи за рахунок яких відбувається дія правового впливу. Наприклад, Н.Н. Крестовська та Л.Г. Матвеева пропонують під механізмом правового регулювання розуміти функціонуючу як єдине ціле систему правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин [81, с.384]. Ю.А. Ведерніков та А.В. Папірна вважають, що правовий механізм – це взята в сукупності система правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин. За допомогою цієї системи правових засобів, способів і форм нормативність права переводиться у впорядкованість суспільних відносин, задовольняються інтереси суб'єктів права, встановлюється і забезпечується правопорядок [17;168, с.261]. М.С. Кельман та О.Г. Мурашин визначають механізм в праві як єдину систему правових засобів, за допомогою яких здійснюється результативне правове впорядкування суспільних відносин та подолання перепон, які стоять на

шляху задоволення інтересів суб'єктів права [57, с.372]. В.М. Костюк і В.Н. Хропанюк, наводять поняття механізму правового регулювання як системи правових засобів, за допомогою яких здійснюється упорядкованість суспільних відносин відповідно до цілей і задач правової держави [76, с.362; 4].

М.В. Цвік у своїх працях зазначає, що правове регулювання засновується на складній взаємодії таких правових явищ: правової свідомості принципів права, правових норм, актів їх тлумачення і застосування, юридичних фактів, правових відносин, суб'єктивних юридичних прав і обов'язків, актів реалізації юридичних норм, правової культури, законності і та інше. Для відображення характеру зв'язків між цими явищами, що виступають як своєрідні засоби (форми) вирішення завдань правового регулювання, висвітлення функціонального призначення кожного з них у цьому процесі, у правознавстві використовується така категорія, як механізм правового регулювання. Звідси механізм правового регулювання, на думку науковця, може бути визначений як система послідовно організованих юридичних засобів (явищ), за допомогою яких досягаються цілі правового регулювання [48, с.413; 12, с.123].

О.Ф. Скакун пише, що механізм правового регулювання – процес переведення нормативності права в упорядкованість суспільних відносин, здійснюваний суб'єктами правового регулювання за допомогою системи правових засобів, способів і форм з метою задоволення публічних і приватних інтересів учасників суспільних відносин, забезпечення правопорядку («належне» у праві стає «сущим», тобто норми права перетворюються на правомірну поведінку й іншу правову діяльність суб'єктів права). Крім того, О.Ф. Скакун наводить вичерпний перелік ознак цього механізму: 1) він є складовою частиною механізму соціального регулювання, впливає правовими властивостями на політичний, економічний та інші механізми соціального регулювання, переплітається з ними; 2)

визначається закономірностями еволюції суспільства, рівнем розвиненості економіки, культури; 3) є складною системою, що включає комплекс правових засобів і форм, які перебувають у зв'язку і взаємодії; суб'єктів, котрі здійснюють правове регулювання чи правову діяльність; юридично значимі результати їхньої діяльності; 4) є динамічною частиною правової системи суспільства, не збігається з нею і тільки в поєднанні з механізмом правового впливу створює цілісність у забезпеченні функціонування правової системи суспільства; 5) є процесом, що складається зі стадій, яким відповідають свої механізми дії; 6) визначає ступінь ефективності правового регулювання, відповідність поведінки учасників суспільних відносин приписам юридичних норм, їх рух до задоволення приватних і публічних інтересів; 7) має кінцевою метою встановлення законності та забезпечення правопорядку в суспільстві [165; 168, с.261].

З огляду на зазначене вище слід відзначити, що механізм правового регулювання є родовим поняттям, зі змісту якого виходить сутність багатьох інших юридичних категорій, пов'язаних із дією права на окремі сфери суспільно-правових відносин чи явищ. Тобто, це певна модель застосування різноманітних юридичних інструментів для досягнення якоїсь мети, яка обумовлює реалізацію прав та обов'язків, а також встановлення, зміну чи припинення соціально-правових зв'язків. Прикладом такої, специфічної моделі виступає адміністративно-правовий механізм реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю. При цьому, в правових джерелах представлено багато підходів присвячених тлумаченню його класичних ознак.

Наприклад, Т.А. Шумейко та Ю.О. Коваленко пишуть, що адміністративно-правий механізм: 1) закономірним чином характеризується тією ж юридичною природою та властивостями, що й родова конструкція – правовий механізм загалом; 2) враховує специфіку галузі, в якій він створюється та функціонує. В загальному контексті адміністративно-

правовий механізм постає в якості певної системи адміністративно-правових засобів і факторів, що: виконують низку функцій держави, які покладаються на неї адміністративним законодавством держави (чи конкретизуються нормативно-правовими актами цієї галузі права); передбачені нормами адміністративного законодавства (також і суміжних галузей права) та, відповідно, підпорядковані загальній меті, завданням та загально-правовим і галузевим принципам цієї галузі права [66, с.42; 194, с.171].

С.І. Лекарь, стверджує, що адміністративно-правовий механізм можна розглядати як структурний елемент державно-правового механізму в частині реалізації управлінської функції держави [90]. Адміністративно-правовий механізм регулювання міграції визначено Н.П. Тиндик, як систему норм та інших правових засобів, що регулюють відносини у сфері діяльності суб'єктів міграції, спрямованих на реалізацію повноважень між учасниками цих відносин, у випадку порушення яких застосовуються заходи державного впливу [179]. На думку О.І. Дубенко адміністративно-правовий механізм забезпечення безпеки має функціональне значення для практичної реалізації і є системою комплексних заходів з охорони та відновлення порушених прав людини, створює організаційно-правову базу, що дозволяє органам державної влади і місцевого самоврядування безперешкодно здійснювати свої повноваження [39, с.15].

Ю.В. Гаруст у дослідженні комплексу питань, що стосуються забезпечення прав громадян у податковій сфері, пропонує під таким механізмом розуміти систему адміністративно-правових засобів, що розробляються та реалізуються органами виконавчої, а також інших гілок влади з метою створення всіх необхідних умов для нормальної та безперешкодної реалізації громадянами своїх, передбачених нормами податкового, фінансово, адміністративного й інших галузей права, можливостей у процесі справляння податків і зборів, під час проведення у зв'язку із цим відповідного контролю, та ефективного захисту прав від

можливих випадків свавілля і зловживань владою з боку податкових органів, а також їх відновлення в разі порушення [23; 100, с.126]. І.О. Личенко, розглядаючи сутність адміністративно-правового механізму протидії правопорушенням у сфері власності, доходить думки, що під ним слід розуміти системне, динамічне, поліструктурне утворення, що включає адміністративно-правові норми, спрямовані на протидію правопорушенням у сфері власності, адміністративно-правові відносини, які виникають в процесі здійснення заходів протидії правопорушенням, що стосуються правових можливостей громадян володіти, користуватися і розпоряджатися майном, реалізацію норм адміністративного права в цій сфері та яке функціонує в силу взаємозв'язків його окремих складових [92, с.69].

Н.Д. Дячук наголошує на тому, що поняття адміністративно-правового механізму забезпечення прав суб'єктів господарювання включає в себе сукупність всіх передбачених національним та міжнародним законодавством способів, засобів та важелів впливу, якими наділені органи публічної влади з метою створення максимально зручних та ефективних умов для заснування суб'єкта приватного підприємництва, провадження ним своєї господарської діяльності аж до моменту її припинення. Автор пише: «Це поняття включає в себе також необхідність захисту та охорони законних прав та інтересів зазначеної категорії господарюючих суб'єктів (особливо коли мова йде про малі та середні форми приватних підприємств або про фізичну особу-підприємця). Для цього держава наділена широким спектром важелів впливу, які ми досліджували вище. Проте в цьому адміністративно-правовому механізмі варто відзначити один із першочергових інструментів, без якого неможливим стає застосування всіх інших – це нормативно-правове забезпечення. За відсутності належної законодавчої бази або ж за умови ігнорування необхідності постійно приводити у відповідність відповідні нормативно-правові акти вимогам, які диктує розвиток українського суспільства та інтеграційні процеси, в яких бере участь Україна, важко

говорити про якість забезпечення прав господарюючих суб'єктів. Другою за значимістю є умова щодо реального забезпечення застосування законодавства на практиці. Адже навіть найбільш досконала законодавча база за відсутності правозастосовної практики робить такий адміністративно-правовий механізм нежиттєздатним» [41].

Таким чином, проведений аналіз дає змогу констатувати, що адміністративно-правовий механізм реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю – це системна сукупність визначених в нормах чинного законодавства взаємопов'язаних елементів, які в свої єдності спрямовані на створення необхідних правових, економічних, організаційних, управлінських, соціальних та інших умов задля забезпечення ефективної реалізації конституційного права на зайняття відповідним видом діяльності. Особливостями даного механізму є наступні: по-перше, його реалізація покладається на спеціальне коло уповноважених суб'єктів; по-друге, такий адміністративно-правовий механізм комбінує в собі суто правову та правозастосовну частини, за рахунок яких досягається реальне виконання вимог правових приписів; по-третє, функціонування цього механізму орієнтоване на досягнення єдиної кінцевої мети – забезпечення суб'єктам реальної можливості займатись підприємницькою діяльністю; по-четверте, відповідний механізм носить динамічний характер, оскільки його функціонування та специфіка може змінюватись в залежності від соціальної, економічної, політичної, безпекової ситуації в країні [173].

В питанні структури адміністративно-правового механізму на сторінках юридичної літератури також відсутня єдина, загальноприйнята позиція. Наприклад, О.І. Остапенко відносить до її елементів наступні: 1) норми адміністративного права; 2) акти тлумачення норм адміністративного права; 3) акти застосування норм адміністративного права; 4) адміністративно-правові відносини, що виникають, реалізуються та припиняються під час застосування норм адміністративного права;

5) державно-владні повноваження суб'єктів адміністративно-правового регулювання [118, с.142]. С.В. Діденко вивчаючи питання пов'язані з адміністративно-правовим механізмом, в контексті адміністративно-правового забезпечення обігу та застосування зброї, наводить конкретну структуру такого механізму та виділяє наступні елементи: а) норми адміністративного права; б) відповідні акти застосування права та такі, що визначають діяльність уповноважених посадових осіб у даній сфері; в) засади функціонування сфери обігу та застосування зброї; г) адміністративно-правові відносини; г) адміністративно-правові режими обігу зброї; д) адміністративно-правовий статус суб'єктів реалізації такого механізму; е) відповідні адміністративні процедури у сфері обігу та застосування зброї; є) деталізацію, тлумачення, роз'яснення адміністративно правових нормативних приписів [36, с.6-10;64, с.265]. Г.Є. Миджин в ході наукових пошуків довела, що структура адміністративно-правового механізму захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності охоплює елементи, якими є правові норми, правові відносини та акти реалізації норм права, додаткові елементи, до яких потрібно віднести акти тлумачення норм права, правову свідомість, режим правопорядку та законності у галузі створення та використання інтелектуальних об'єктів [101, с.77-78].

На думку І.Р. Березовської структурними елементами механізму застосування адміністративно-правових засобів забезпечення інформаційної безпеки є: а) норми адміністративного права, що закріплюють права та обов'язки учасників взаємодії у сфері забезпечення інформаційної безпеки; б) адміністративно-правові відносини, що складаються у процесі спільної діяльності суб'єктів взаємодії у сфері забезпечення інформаційної безпеки; в) акти реалізації прав та обов'язків учасників взаємодії, що виражаються у втіленні приписів норм адміністративного права у процесі взаємодії суб'єктів забезпечення інформаційної безпеки [7, с.33]. Цілком унікальний підхід при визначенні елементів адміністративно-правового механізму забезпечення

економічної безпеки запропонував А. Присяжнюк, який розглядає його структуру в сукупності таких блоків: 1) нормативно-правовий (сукупність норм права та нормативно-правових актів, юридичні факти); 2) інституційно-організаційний (система органів управління у сфері забезпечення економічної безпеки); 3) процедурно-функціональний (принципи та інструменти, методи регулювання, а також процедури й алгоритми реалізації діяльності із забезпечення економічної безпеки, включаючи техніки і технології управління); 4) забезпечувальний (кадрове, інформаційне, матеріально-технічне та інше забезпечення); 5) інформаційно-аналітичний (аналіз стану розвитку та існування об'єкта забезпечення) [132, с.811]. За О.А. Моргуновим механізм адміністративно-правового забезпечення публічного адміністрування сфер фізичної культури і спорту об'єднує органічну (норми права, акти його реалізації, форми, методи, правові відносини) та функціональну (юридичні факти, правова свідомість, акти тлумачення права, акти застосування норм права) складові, забезпечуючи таким чином втілення адміністративно-правового регулювання у правовій поведінці учасників адміністративних правовідносин на основі сприйняття та наступного відображення у соціально значущій діяльності адміністративних норм у формах дотримання та застосування [104, с.277].

Проведене дослідження дає змогу виділити наступні елементи структури адміністративно-правового механізму реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю:

- правові принципи. В більшості класифікацій до елементів адміністративно-правового механізму вчені не включають принципи, що є суттєвою на наш погляд помилкою, адже вони відображають ідейних базис категорії. Термін «принцип» походить з латинського «*principium*» (початок, основа) та в тлумачних словниках української мови визначається наступним чином: основне, вихідне положення якої-небудь системи, якогось учення, теорії, науки, ідеологічного напрямку тощо; основна особливість устрою, дії

механізму, пристрою, тощо; внутрішня переконання у чому-небудь, головна норма поведінки, точка зору на що-небудь [18, с.1125; 51, с.366]. В юриспруденції принципи розкриваються, як основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього і міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації [197 с.110–111]. Таким чином, в силу свого загального, імперативного характеру та глибокого змісту, принципи відіграють роль відправних начал, основоположних чинників на підставі з огляду на які: 1) формується і функціонує адміністративно-правовий механізм реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю; 2) визначається: яких цілей цей механізм повинен досягнути.

- норми адміністративного права. Слово «норма» трактується, як загальне правило, якого треба дотримуватись в усіх випадках, іншими словами, зразок, або приклад [78, с.42]. Норми права являють собою первинний, окремо взятий найменший структурний елемент права, правило поведінки, що визнане і охороняється державою. Норма права безпосередньо нормує, надає юридичного значення суспільним відносинам і знаходить свій зовнішній вираз у правовому приписі. Норма права є тим першим елементом, який відчуває на собі зміни у праві [47, с.258; 128, с.129]. При цьому, останні різняться між собою в залежності від предмету регулювання, тобто, суспільно-правових відносин та сфери їх виникнення. Як пише Д.М. Лук'янець, норми адміністративного права – це формально визначені, установлені та забезпечені державою правила, а також межі (міра) можливої та належної поведінки суб'єктів суспільних відносин, які утворюють предмет адміністративного права, зміст яких полягає в реалізації формально визначених суб'єктивних прав та юридичних обов'язків їх учасниками в умовах юридичної нерівноправності [93, с.41]. Згідно із позицією В.К. Колпаков та О.В. Кузьменко адміністративно-правова норма – це

обов'язкове правило поведінки, що встановлене й охороняється державою, метою якого є регулювання суспільних відносин, що виникають, змінюються і припиняються у сфері публічного управління [71, с.47]. О.М. Іващенко норму адміністративного права тлумачить, як встановлене, санкціоноване або ратифіковане державою, формально визначене і забезпечене можливістю державного примусу правило поведінки суб'єктів, що діють у галузі державного управління та у сфері забезпечення публічного правопорядку, призначенням і безпосередньою метою яких є організація й регулювання суспільних відносин (а також сприяння цій меті), що забезпечує виникнення та функціонування адміністративно-правових відносин, а також умови реалізації учасниками цих відносин своїх прав та виконання покладених на них обов'язків [50, с.78]. О.І. Остапенко, М.В. Ковалів, С.С. Єсімов, Л.С. Гулак, Г.Ю. Лук'янова, О.В. Ніканорова та М.С. Цьвок пишуть: «Норми адміністративного права, також як і норми інших галузей права, виконують функцію регулятора суспільних відносин. Вони відрізняються від норм інших галузей права тим, що предметом регулювання здебільшого є суспільні відносини, що виникають у сфері управлінської, виконавчої та розпорядчої діяльності держави. Окрім суспільних відносин у сфері публічного управління норми адміністративного права регулюють відносини, що виникають у зв'язку з проходженням державної служби та служби в органах місцевого самоврядування, відносини щодо забезпечення органами публічної влади реалізації прав, свобод і законних інтересів громадян за ініціативою останніх. Отже, адміністративно-правові норми забезпечують регулювання суспільних відносин у різних сферах публічного, тобто державного і самоврядного, управління з пріоритетною орієнтацією на забезпечення реалізації та захисту прав і свобод громадян» [1, с.72].

Отже, в розрізі представленої у роботі проблематики норми адміністративного права являють собою формалізовані, офіційно визначені, стандартизовані, загальнообов'язкові правила поведінки учасників

суспільно-правових відносин в сфері державного управління. Їх значення у адміністративно-правовому механізмі реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю полягає в тому, що саме за допомогою останніх визначається порядок, форми та особливості діяльності уповноважених суб'єктів щодо створення умов для безперешкодної та повної реалізації фізичними та юридичними особами права на зайняття підприємництвом. Окрім того, саме адміністративно-правові норми містять в собі охоронні приписи, визначаючи, що саме є порушенням права на зайняття підприємницькою діяльністю та як держава має на це реагувати [176];

- акти застосування норм права. Останні представляють собою офіційне рішення компетентного суб'єкта, прийняте на підставі і відповідно до норм права, що містить державно-владне веління з конкретної юридичної ситуації, яке спрямоване на індивідуальне регулювання суспільних відносин шляхом встановлення, зміни або припинення суб'єктивних прав й обов'язків їх учасників, яке здійснюється у будь-якій встановленій формі. Правозастосовчий акт повинен відповідати певним вимогам, що ставляться до його форми і змісту, а саме: а) не тільки не суперечити, а повністю відповідати за своєю формою і змістом нормативним актам, на підставі яких було винесено рішення у вигляді індивідуального припису; б) за змістом відповідати фактичним обставинам, котрі встановлені й відображені у матеріалах справи; в) відповідний орган, що здійснює правозастосовчу діяльність, або посадова особа під час винесення рішення в жодному разі не можуть бути зацікавленими у тому чи іншому результаті вирішення юридичної справи та виходити за межі своєї компетенції; г) зміст правозастосовчого акта повинен мати глибоке, всебічне і повне мотивування; г) за своєю формою акт застосування права має бути втіленням вимог щодо відповідності встановленим зразкам документів даного виду, тобто не може визнаватися дійсним правозастосовчий документ без належних реквізитів: назви самого акта, часу і місця його прийняття, найменування органу

(посади), особистого підпису, печатки і таке інше; д) правозастосовчий акт повинен бути логічним, зрозумілим, не містити матеріалів загально-публіцистичного характеру, граматичних та синтаксичних помилок тощо [74]. Отже, акти застосування адміністративно-правових норм як елемент адміністративно-правового механізму реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю – це документально посвідчені рішення та дії уповноважених суб'єктів публічної влади, які таким чином реалізують приписи адміністративно-правових норм в сфері забезпечення і утвердження права фізичних та юридичних осіб на підприємництво. Яскравим прикладом є оформлення та видача свідоцтва чи, навпаки, анулювання ліцензії про зайняття певним різновидом господарської діяльності та інші;

- адміністративно-правові засоби, способи, операції та заходи. Безпосереднє вираження права відбувається через систему різноманітних, заснованих на принципах та відповідних адміністративно-правовим нормам активностей в аспекті яких уповноважені суб'єкти реалізують покладені на них права та обов'язки, виконуючи таким чином завдання держави із забезпечення інтересів фізичних та юридичних осіб в сфері підприємництва. В зміст даного елемента входять адміністративно-правові обмеження, різноманітні реєстраційні, ліцензійні дії, контроль-наглядові операції і таке інше.

Саме так на нашу думку виглядає загальна структура адміністративно-правового механізму реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю. Звісно, можна критично ставитись до запропонованого вище підходу, але саме він найбільше відповідає дуалістичному змісту вказаного механізму. Так, принципи та адміністративно-правові норми становлять статичну, правову частину його сутності, що формує конструкцію правового впливу на суспільно-правові відносини, в той час як акти застосування адміністративно-правових норм та адміністративно-правові засоби, способи, операції та заходи – правозастосовну, адже відповідають за безпосереднє

створення умов для повної та безперешкодної реалізації фізичними та юридичними особами права на зайняття підприємницькою діяльністю.

1.4. Нормативно-правові засади забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю

Соціальна, економічна та політична важливість підприємницької діяльності для держави та суспільства, обумовлює необхідність створення належного нормативно-правового підґрунтя для забезпечення реалізації права на зайняття даним видом діяльності. Слово «засади» вживається в українській мові у таких значеннях: 1) основа чогось; те головне, на чому ґрунтується, базується що-небудь; 2) вихідне, головне положення, принцип; основа світогляду, правило поведінки; 3) спосіб, метод здійснення чого-небудь [10; 45, с.46]. Тож, в загально-етимологічному розумінні засади практично повністю співвідносяться із словом «принцип». Втім, у праві це цілком різні категорії і, до того ж, засади уживаються у комплексі із означенням «нормативно-правові» або «правові».

Так, на думку І.Л. Беспалько, засади – це вихідні положення, що юридично фіксують об'єктивні закономірності суспільного розвитку [8, с.242; 99, с.122]. Як пише О.О. Пунда, в рамках дисертаційного дослідження, нормативно-правові засади – це правова основа, джерело, на ґрунті якого будуються різні види юридично значимої діяльності [156, с.13]. Д.О. Кошико в процесі дослідження різних наукових підходів дійшла висновку, що правові засади можна тлумачити в декількох аспектах: 1) як систему нормативно-правових актів, що регулює певну сферу суспільних відносин або функціонування їх суб'єктів; 2) як норми права, що встановлюють певні правила діяльності суб'єктів суспільних відносин, що містяться в законодавчих актах; 3) як керівні начала (принципи) відповідної

діяльності окремих органів, що закріплені нормами відповідних законодавчих та підзаконних актів [77, с.166]. К.В. Муравйов у роботі з питань правових засад реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань пропонує розуміти їх як систему нормативно-правових актів, якими визначаються юридичні підстави, порядок, межі та ключові орієнтири з урахуванням яких відбувається здійснення такої політики [106, с.157;77, с.165].

В.І. Мельник правові засади із забезпечення системи економічної безпеки України трактує, як сукупність різнорівневих правових актів, які окреслюють правове положення відповідних суб'єктів, як учасників адміністративно-правових відносин, що виникають під час організації комплексу легальних заходів, націлених на всіляке забезпечення належного функціонування системи економічної безпеки України та сприяння її сталого розвитку [99, с.124]. Д.Г. Заброда, аналізуючи поняття «адміністративно-правові засади», приходить до висновку, що це сукупність закріплених у нормах адміністративного права параметрів (характеристик) суспільного явища та правовідносин, що потребують урегулювання за допомогою адміністративно-правових засобів. У змісті адміністративно-правових засад пропонується виокремлювати категоріальний; нормативний; інституційний; інструментально-технологічний елементи [45;11].

Таким чином, нормативно-правові засади забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю представляють собою систему нормативно-правових актів різної юридичної сили, норми яких спрямовані на регулювання та упорядкування суспільних відносин, які виникають з приводу формування різних умов для повної та безперешкодної реалізації фізичними та юридичними особами права на підприємницьку діяльність. Систему подібних нормативно-правових засад складають численні та різноманітні юридичні документи, серед яких центральне місце займає Конституція України.

Під терміном «конституція» розуміють систему правових принципів і норм, виражених в єдиному нормативному акті найвищої юридичної сили або кількох таких актах, в яких закріплено засади правового становища (статусу) особистості та її відносин з державною владою, основи соціально-економічного устрою, політичної системи, організації й діяльності держави та її ключових органів, місцевого самоврядування, а також відносин держави зі світовою спільнотою (засади зовнішньополітичної діяльності держави). Конституція в сучасному світі є невіддільним атрибутом держави, ознакою її суверенності. Лише поодинокі держави, здебільшого абсолютні монархії за формою правління, продовжують обходитися без конституції. Проте вони поступово зникають з історичної арени. Це свідчить про те, що конституції стають нині універсальною й загально-цивілізаційною цінністю. У конституціях не тільки закріплюють фундаментальні засади, на яких базуються найважливіші суспільні відносини в державі й утверджується стабільний конституційно-правовий порядок, вони також є визначальним юридичним інструментом обмеження державної влади – однієї з основних ознак конституціоналізму [72, с.78].

Таким чином, Конституція України – це Основний Закон України. Згідно до її положень наша країна є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою. Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України. Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України [73].

Крім того, Конституція утверджує основний обов'язок держави із забезпечення прав і свобод людини та громадянина, декларує останні,

зокрема, право на зайняття підприємницькою діяльністю; встановлює принципи роботи органів державної влади, регулювання суспільно-правових відносин тощо. Наприклад, документ визначає, що правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. За Основним Законом в державі визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується [73].

Тож, Конституція України – це головний нормативно-правовий акт держави, яким встановлюються закономірності роботи правової системи та правового регулювання суспільно-правових відносин в усіх, без виключення, сферах суспільного життя, у тому числі за напрямом забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю. Крім того, положення Основного Закону декларують дану правомочність за гарантують протиправність її обмеження.

Важливість Конституції, як нормативно-правової засади забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю, також пов'язана із тим, що даний нормативний акт закріплює підстави застосування на території України норм міжнародних документів. Відповідно до статті 9 чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України [73].

На підставі цих норм до нормативно-правових засад забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю можна віднести декілька основоположних документів в сфері прав та свобод людини Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН). Наприклад, Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 в статті 17 визначена майнова основа підприємництва. Згідно до цієї статті кожна людина має право володіти майном як одноособово, так і разом з іншими. При цьому ніхто не може бути безпідставно позбавлений свого майна. В свою чергу, можливість вільно обирати сфери та форми особистої праці, у тому числі займатись підприємництвом викладено в статті 23 Декларації: «Кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття. Кожна людина, без будь-якої дискримінації, має право на рівну оплату за рівну працю. Кожний працюючий має право на справедливу і задовільну винагороду, яка забезпечує гідне людини існування, її самої та її сім'ї, і яка в разі необхідності доповнюється іншими засобами соціального забезпечення. Кожна людина має право створювати професійні спілки і входити до професійних спілок для захисту своїх інтересів» [46].

Іншим документом ООН є Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966. Це більш молодий нормативний документ прийнятий на підставі Загальної декларації, який уточнює зміст та значення правомочностей в окремому напрямку. Положення Пакту більш опосередковано відносяться саме до сфери підприємництва, але, беззаперечно декларують основи права на зайняття господарською діяльністю комерційного характеру. Так, відповідно до статті 1 кожна держава, яка бере участь у Пакті, зобов'язується в індивідуальному порядку і в порядку міжнародної допомоги та співробітництва, зокрема в економічній і технічній галузях, вжити в максимальних межах наявних ресурсів заходів для того, щоб забезпечити поступово повне здійснення визнаних в Пакті прав усіма належними способами, включаючи, зокрема, вжиття законодавчих

заходів. Держави, які беруть участь у Пакті, зобов'язуються гарантувати, що права, проголошені в цьому Пакті, здійснюватимуться без будь-якої дискримінації щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини [102].

Далі важливо звернути увагу на статті 6 та 7 Пакту де вказано: «Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право на працю, що включає право кожної людини дістати можливість заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає або на яку вона вільно погоджується, і зроблять належні кроки до забезпечення цього права. Заходи, яких повинні вжити держави-учасниці цього Пакту з метою повного здійснення цього права, включають програми професійно-технічного навчання і підготовки, шляхи і методи досягнення продуктивної зайнятості в умовах, що гарантують основні політичні і економічні свободи людини. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожного на справедливі і сприятливі умови праці, включаючи, зокрема: а) винагороду, що забезпечувала б як мінімум усім трудящим: і) справедливу зарплату і рівну винагороду за працю рівної цінності без будь-якої різниці, причому, зокрема, жінкам повинні гарантуватись умови праці, не гірші від тих, якими користуються чоловіки, з рівною платою за рівну працю; ii) задовільне існування для них самих та їхніх сімей відповідно до постанов цього Пакту; б) умови роботи, що відповідають вимогам безпеки та гігієни; с) однакову для всіх можливість просування по роботі на відповідні більш високі ступені виключно на підставі трудового стажу і кваліфікації; d) відпочинок, дозвілля і розумне обмеження робочого часу та оплачувану періодичну відпустку так само, як і винагороду за святкові дні» [102].

Майновому базису підприємництва присвячено Протокол 1 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 20.03.1952 за якого кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном.

Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права [155].

Утім, вже у Хартії основних прав Європейського союзу від 07.12.2000 право на підприємницьку діяльність було закріплено безпосередньо. Тут варто відмітити, що Хартія – це документ, правовий акт що має публічно-правовий, «конституційний» характер. Правовий порядок, створений Європейським Союзом, формує реалії економічного, соціального та політичного життя мультикультурного суспільства 28 держав, з населенням близько 500 млн. Ці люди є не просто громадянами своїх країн, вони також є громадянами Союзу. Одним із завдань Хартії було конкретизувати інститут громадянства ЄС та забезпечити однакове застосування прав людини на території усіх держав-членів. А також гармонізувати юридичний статус (режимів) соціальних і економічних прав, з одного боку, та громадянських і політичних прав з іншого, адже рівень захисту прав людини у нових членах ЄС, колишніх країнах Східного блоку значуще відрізнявся від правових практик Західноєвропейських держав. Хартія закріплює головні політичні, соціальні та економічні права громадян Європейського Союзу [184;200].

Контексту нашого дослідження відповідають статті 15 та 16 документу. Згідно до першої: «Кожна людина має право на працю та вільний вибір роботи. Кожний громадянин Союзу має свободу шукати роботу, працювати та користуватися правом засновувати суб'єкта підприємницької діяльності та надавати послуги у будь-якій державі-члені. Громадяни третіх країн, які мають дозвіл на роботу на території держав-членів, мають право на умови праці, еквівалентні тим, які мають громадяни Союзу». Відповідно до статті 16 забезпечується свобода підприємництва у відповідності до права Союзу та національного законодавства і практики [184;200].

Аналізуючи міжнародно-правові засади забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю не можна оминати увагою такі

важливий практично орієнтований документ, як Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (далі – ЄС, Союз). Документом створюється асоціація між Україною, з однієї сторони, та Союзом і його державами-членами, з іншої сторони. Цілями асоціації є: а) сприяти поступовому зближенню сторін Угоди, ґрунтуючись на спільних цінностях і тісних привілейованих зв'язках, а також поглиблюючи зв'язок України з політикою ЄС та її участь у програмах та агентствах; б) забезпечити необхідні рамки для посиленого політичного діалогу в усіх сферах, які становлять взаємний інтерес; с) сприяти, зберігати й зміцнювати мир та стабільність у регіональному та міжнародному вимірах відповідно до принципів Статуту ООН і Гельсінського заключного акта Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 року, а також цілей Паризької хартії для нової Європи 1990 року; d) запровадити умови для посиленних економічних та торговельних відносин, які вестимуть до поступової інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС, у тому числі завдяки створенню поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі, та підтримувати зусилля України стосовно завершення переходу до діючої ринкової економіки, у тому числі шляхом поступової адаптації її законодавства до *acquis* ЄС; е) посилювати співробітництво у сфері юстиції, свободи та безпеки з метою забезпечення верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод; f) запровадити умови для дедалі тіснішого співробітництва в інших сферах, які становлять взаємний інтерес [180].

Глава 10 Розділу V Угоди встановлює особливості політики держави у сфері промисловості та підприємництва. Відповідно до цієї частини нормативного акту, сторони розвивають та зміцнюють співробітництво з питань політики у сфері промисловості та підприємництва і таким чином покращують умови для підприємницької діяльності для всіх суб'єктів господарювання з особливою увагою до малих та середніх підприємств. Поглиблене співробітництво має покращити адміністративну структуру та

нормативно-правову базу для українських і європейських суб'єктів господарювання в Україні та ЄС та повинно ґрунтуватися на політиці ЄС щодо розвитку малого і середнього підприємництва та промисловості з урахуванням визнаних на міжнародному рівні принципів та практики в цих сферах. Із цією метою Сторони співробітничать для: а) впровадження стратегій розвитку малого та середнього підприємництва. Таке співробітництво передбачає особливу увагу до мікропідприємств та підприємств ремісницького типу, які є надзвичайно важливим елементом економіки України та ЄС; б) створення кращих базових умов через обмін інформацією та передовим досвідом і таким чином сприяння підвищенню конкурентоспроможності. Це співробітництво включає управління структурними змінами (реструктуризацією), а також управління в галузі охорони навколишнього середовища та енергетики, зокрема з питань енергоефективності та чистого виробництва; с) спрощення та раціоналізації нормативно-правових актів та практики з окремим наголосом на обміні провідним досвідом з питань нормативно-правових методів, зокрема принципів ЄС; d) сприяння розвитку інноваційної політики шляхом обміну інформацією та передовим досвідом щодо комерціалізації науково-дослідних та проектно-конструкторських робіт (зокрема механізми підтримки заснування підприємницької діяльності, пов'язаної з використанням технологій), кластерний розвиток та доступ до фінансових ресурсів; е) сприяння розширенню контактів між приватними підприємствами України та ЄС та між цими підприємствами і органами влади України та ЄС; f) підтримки вжиття заходів щодо стимулювання експорту в Україні; g) сприяння модернізації та реструктуризації окремих галузей промисловості України та ЄС [180].

Таким чином, за своїм функціональним призначенням міжнародні акти – це декларативні документи, які уточнюють та гарантують право на зайняття підприємництвом, як частину природної свободи волі та можливості

займатись будь-яким різновидом діяльності для задоволення людиною своїх потреб та інтересів. Виключенням є Угода про асоціацію з ЄС, яка конкретизує операції та процедури економіко-правового, політичного, управлінського та іншого характеру, спрямовані на побудову умов здійснення ефективного підприємництва на території України та Європи за рахунок міжнародного співробітництва.

Наступна група нормативно-правових засад забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю є ширшою за попередні та представлена законодавчими актами нашої держави. При цьому, останні поділяються на дві підгрупи: кодифіковані документи (кодекси) та суто закони.

Серед кодексів, безперечно, найпершим варто відмітити ГКУ, який встановлює відповідно до Конституції України правові основи господарської діяльності (господарювання), яка базується на різноманітності суб'єктів господарювання різних форм власності. Господарський кодекс України має на меті забезпечити зростання ділової активності суб'єктів господарювання, розвиток підприємництва і на цій основі підвищення ефективності суспільного виробництва, його соціальну спрямованість відповідно до вимог Конституції України, утвердити суспільний господарський порядок в економічній системі України, сприяти гармонізації її з іншими економічними системами. Кодекс визначає основні засади господарювання в Україні і регулює господарські відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання [27].

Наступним документом є Податковий кодекс України (далі – ПКУ) згідно до положень якого документ регулює відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів, зокрема визначає вичерпний перелік податків та зборів, що справляються в Україні, та порядок їх

адміністрування, платників податків та зборів, їх права та обов'язки, компетенцію контролюючих органів, повноваження і обов'язки їх посадових осіб під час адміністрування податків та зборів, а також відповідальність за порушення податкового законодавства. Крім того, Кодексом визначаються функції та правові основи діяльності контролюючих органів та центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику [126]. Як нормативно-правова засада забезпечення права на реалізацію підприємницької діяльності роль Кодексу полягає в тому, що він встановлює правовий статус підприємців в рамках податкових правовідносин, визначає порядок та умови сплати ними обов'язкових платежів, а також міру відповідальності за нехтування вимог податкового законодавства.

До цієї ж групи можна віднести Цивільний кодекс України (далі – ЦКУ), яким регулюються особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників. Зокрема, ЦКУ регламентує договірні зобов'язання у сфері підприємницької діяльності та гарантії їх виконання та дотримання [187].

Такі кодифіковані нормативні акти, як Кодекс України про адміністративні правопорушення та Кримінальний кодекс визначають засади юридичної відповідальності за вчинення порушень в сфері підприємницької діяльності, у тому числі тих, які перешкоджають або порушують права фізичних або юридичних осіб на зайняття нею. Зокрема, завданням КУпАП є охорона прав і свобод громадян, власності, конституційного ладу України, прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій, встановленого правопорядку, зміцнення законності, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі точного і неухильного додержання Конституції і законів України, поваги до прав, честі і гідності інших громадян, до правил співжиття, сумлінного виконання своїх обов'язків, відповідальності перед

суспільством. Кодекс визначає, що таке адміністративне правопорушення – протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність. Крім того, КУпАП встановлює порядок застосування до осіб, які вчинили правопорушення адміністративних стягнень [68]. В свою чергу ККУ має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням. Кодекс встановлює засади найбільш суворої, кримінальної відповідальності, підставою якої є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення – передбачене ККУ суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення [82].

В широкому переліку звичайних законів до нормативно-правових засад забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю, у першу чергу, відносяться документи в сфері утвердження прав людини, а саме Закони України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» та «Про охорону дитинства». Обидва нормативні акти закріплюють гарантії рівності у зайнятті підприємництвом для окремих верст населення нашої держави [139;148].

Натомість Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» не декларує законну правомочність займатись підприємництвом, а регулює відносини, що виникають у сфері державної реєстрації юридичних осіб, їхньої символіки (у випадках, передбачених законом), громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, фізичних осіб - підприємців та відокремлених

підрозділів юридичної особи, утвореної відповідно до законодавства іноземної держави. Дія Закону поширюється на відносини, що виникають у сфері державної реєстрації юридичних осіб незалежно від організаційно-правової форми, форми власності та підпорядкування, їхньої символіки (у випадках, передбачених законом), громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, фізичних осіб - підприємців та відокремлених підрозділів юридичної особи, утвореної відповідно до законодавства іноземної держави [137].

Схожим із попереднім, процедурно орієнтованим є Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності», який регулює суспільні відносини у сфері ліцензування видів господарської діяльності, визначає виключний перелік видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, встановлює уніфікований порядок їх ліцензування, нагляд і контроль у сфері ліцензування, відповідальність за порушення законодавства у сфері ліцензування видів господарської діяльності [146].

Важливими нормативно-правовими актами, які визначають вектори державної політики в сфері підприємництва та забезпечення права на зайняття ним фізичними та юридичними особами, є Закон України «Про захист економічної конкуренції» та «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні». Кожен з цих законів визначає правові, економічні, політичні та інші засади формування та реалізації державної політики, спрямованої на обмеження монополізму, захисту економічної конкуренції, а також підтримку розвитку підприємців відповідного рівня [152;143].

Таким чином, нормативно-правові засади забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю представлені декількома групами нормативно-правових актів різної юридичної сили. Сюди відносяться: Конституція України, кодифіковані акти (Господарський, Цивільний, Податковий, Кодекс України про адміністративні правопорушення та

Кримінальний кодекс), а також низка законодавчих актів. В сукупності цих документів Конституція та міжнародні документи, переважно, декларують свободу на зайняття підприємницькою діяльністю та гарантують право займатися нею кожній людині та громадянину. В свою чергу кодекси і закони окреслюють правові, економічні, політичні, адміністративні та інші фактори, чинники та інструменти, які спрямовані на реалізацію права на підприємницьку діяльність та формування сприятливого середовища в середині держави [**Error! Reference source not found.**].

У підсумку необхідно відмітити, що незважаючи на розгалуженість нормативно-правового матеріалу, стан нормативно-правових засад забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю можна оцінити неоднозначно. Так, з одного боку наявним є широкий нормативний матеріал, положення якого забезпечують регулювання суспільних відносин у досліджуваній сфері суспільного життя, а з іншої сторони – діяльність законодавця у даному напрямку є непослідовною, що виражається у відсутності єдиного законодавчого концептуального підходу до регулювання питання реалізації права та підприємницьку діяльність.

Висновки до розділу 1

Узагальнено, що теоретичне підґрунтя проблеми забезпечення права на зайняття підприємницькою діяльністю сьогодні складають численні наукові праці різних рівнів. Серед них домінуючими є праці адміністративно-правової спрямованості, в яких розглядаються публічно-владні аспекти регулювання фінансового сектору держави взагалі, та підприємництва, як його складового елементу, зокрема. Не можна також не вказати, що науковцями проводились дослідження і через призму інших галузей права, в яких звертається увага на окремі гарантії підприємницької діяльності. Втім,

незважаючи на суттєвий науковий доробок, більшість представлених робіт характеризуються спільним та досить значним недоліком: усі вони поверхнево торкаються проблеми забезпечення права на зайняття підприємницькою діяльністю, розкриваючи лише окремі, пов'язані із цим аспекти. Комплексні монографічні дослідження, присвячені даному питанню практично відсутні на сьогоднішній день, що додатково підкреслює високий рівень актуальності представленого дисертаційного дослідження.

Відмічено, що суб'єктивне право – це індивідуальна, закріплена в нормах чинного законодавства міра можливої поведінки суб'єкта права, що передбачає певну свободу дій та визначає його правовий статус в рамках певних правовідносин. А відтак, суб'єктивне право – це те, що конкретна фізична та/або юридична особа може робити, або ж те, чого може вимагати на підставі закону. Це не просто абстрактна норма, а реальна можливість, яка належить кожному суб'єкту. Дане право: 1) виступає частиною правового статусу особи. Набуті суб'єктивні права – це права, що надаються фізичним і юридичним особам за якихось умов, зокрема у разі вступу певні правовідносин; 2) суб'єктивні права гарантовані державою та забезпечуються державним примусом; 3) суб'єктивні права не одноманітні та розподіляються в залежності від об'єкту: право на отримання матеріального чи нематеріального блага, здійснення якихось дій, здійснення певних активностей іншими особами тощо.

З'ясовано, що поняття підприємницької діяльності має комбінований зміст. З одного боку, вона є суспільно-важливим чинником розвитку та функціонування національного економічного сектору всієї держави, а з іншого – інструментом отримання фізичними та юридичними особами прибутку шляхом здійснення незабороненою державою господарської діяльності. Згідно із цим, в законності та безперешкодності підприємницької діяльності всіх, без виключення, суб'єктів, держава прямо зацікавлена, так як це впливає на її економічний добробут та фінансово-розподільчі можливості,

що в кінцевому рахунку підвищує якість життя населення країни, можливість його представниками користуватись різноманітними послугами, отримувати бажані товари побутового і промислового використання тощо.

Доведено, що характерними ознаками підприємницької діяльності є наступні: по-перше, вона має високий рівень економічного значення, адже передбачає активне виникнення товарно-грошових відносин, перерозподіл матеріальних благ, наповнення державного бюджету, а також стимулювання розвитку національної економіки; по-друге, вона веде, передусім, до отримання особою особистого прибутку, вираженого, переважно, у грошовій формі та його подальше використання на власний розсуд і потреби; по-третє, підприємницька діяльність може виражатись в будь-якій не забороненій законодавством України формі: реалізація товарів, надання послуг, виконання робіт і таке інше; по-четверте, підприємницька діяльність є систематичною та ризикованою; вона здійснюється фізичними та юридичними особами за власної ініціативи, а також передбачає їх відповідальність за успіх чи негативні наслідки провадження останньої.

Встановлено, що право на зайняття підприємницькою діяльністю - це суб'єктивне, індивідуалізоване, забезпечене та гарантоване державою, набуте суб'єктивне право фізичної або юридичної особи на провадження економічно та суспільно-важливої, не забороненої законом господарської діяльності, спрямованої на отримання прибутку. Обґрунтовано, що зміст даного права як об'єкту адміністративно-правового дослідження розкривається у наступному: 1) це суб'єктивне людське право, гарантоване Конституцією України, забезпечення якого відбувається за рахунок механізмів адміністративного характеру; 2) об'єктом даного права виступає спеціальна, суспільно та економічно важлива діяльність – підприємницька, яка має позитивне значення для держави та націлена на набуття фізичною чи юридичною особою прибутку; 3) реалізація права на зайняття підприємницькою діяльністю зумовлює виникнення різноманітних правовідносин, переважна

більшість з яких пов'язана із діяльністю держави, а відтак вони виступають об'єктом адміністративно-правового регулювання.

Доведено, що адміністративно-правовий механізм реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю – це системна сукупність визначених в нормах чинного законодавства взаємопов'язаних елементів, які в своїй єдності спрямовані на створення необхідних правових, економічних, організаційних, управлінських, соціальних та інших умов задля забезпечення ефективної реалізації конституційного права на зайняття відповідним видом діяльності. Особливостями даного механізму є наступні: по-перше, його реалізація покладається на спеціальне коло уповноважених суб'єктів; по-друге, такий адміністративно-правовий механізм комбінує в собі суто правову та правозастосовну частини, за рахунок яких досягається реальне виконання вимог правових приписів; по-третє, функціонування цього механізму орієнтоване на досягнення єдиної кінцевої мети – забезпечення суб'єктам реальної можливості займатись підприємницькою діяльністю; по-четверте, відповідний механізм носить динамічний характер, оскільки його функціонування та специфіка може змінюватись в залежності від соціальної, економічної, політичної, безпекової ситуації в країні.

Зазначено, що ключовими елементами адміністративно-правового механізму реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю є наступні: правові принципи; норми адміністративного права; акти застосування норм права; адміністративно-правові засоби, способи, операції та заходи.

Обґрунтовано, що як елемент адміністративно-правового механізму реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю, норми адміністративного права являють собою формалізовані, офіційно визначені, стандартизовані, загальнообов'язкові правила поведінки учасників суспільно-правових відносин в сфері державного управління. Їх значення у досліджуваному механізмі полягає в тому, що саме за допомогою останніх

визначається порядок, форми та особливості діяльності уповноважених суб'єктів щодо створення умов для безперешкодної та повної реалізації фізичними та юридичними особами права на зайняття підприємництвом. Окрім того, саме адміністративно-правові норми містять в собі охоронні приписи, визначаючи, що саме є порушенням права на зайняття підприємницькою діяльністю та як держава має на це реагувати.

Аргументовано, що нормативно-правові засади забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю представляють собою систему нормативно-правових актів різної юридичної сили, норми яких спрямовані на регулювання та упорядкування суспільних відносин, які виникають з приводу формування різних умов для повної та безперешкодної реалізації фізичними та юридичними особами права на підприємницьку діяльність.

Констатовано, що Конституція України – це головний нормативно-правовий акт держави, яким встановлюються закономірності роботи правової системи та правового регулювання суспільно-правових відносин в усіх, без виключення, сферах суспільного життя, у тому числі за напрямом забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю. Крім того, положення Основного Закону декларують дану правомочність та гарантують протиправність її обмеження.

Встановлено, що нормативно-правові засади забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю представлені декількома групами нормативно-правових актів різної юридичної сили. Сюди відносяться: Конституція України, кодифіковані акти (Господарський, Цивільний, Податковий, Кодекс України про адміністративні правопорушення та Кримінальний кодекс), а також низка законодавчих актів. В сукупності цих документів Конституція та міжнародні документи, переважно, декларують свободу на зайняття підприємницькою діяльністю та гарантують право займатися нею кожній людині та громадянину. В свою

чергу кодекси і закони окреслюють правові, економічні, політичні, адміністративні та інші фактори, чинники та інструменти, які спрямовані на реалізацію права на підприємницьку діяльність та формування сприятливого середовища в середині держави.

Відмічено, що незважаючи на розгалуженість нормативно-правового матеріалу, стан правового регулювання забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю можна оцінити неоднозначно. Так, з одного боку наявним є широкий нормативний матеріал, положення якого забезпечують регулювання суспільних відносин у досліджуваній сфері суспільного життя, а з іншої сторони – діяльність законодавця у даному напрямку є непослідовною, що виражається у відсутності єдиного законодавчого концептуального підходу до регулювання питання реалізації права та підприємницьку діяльність.

РОЗДІЛ 2.

ХАРАКТЕРИСТИКА ОКРЕМИХ ЕЛЕМЕНТІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЗАЙНЯТТЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

2.1. Система суб'єктів забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю

Забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю покладається на низку суб'єктів, кожен з яких володіє своїм, особливим правовим статусом. Етимологія слова «суб'єкт» містить у собі багатогранне судження, яке означає, що це пізнаюча та діюча людина, істота, яка протистоїть зовнішньому світу як об'єкту пізнання, людина як носій яких-небудь властивостей, що-небудь взагалі про людину, предмет судження. Іноді суб'єкта розглядають як індивіда (або соціальну групу), як носія предметно-практичної діяльності і пізнання, спрямованих на об'єкт, або як особу (або групу осіб, колектив, організацію), що виступає активним діячем у будь-якому акті, процесі, юридичну особу або організацію, що володіють певними правами й обов'язками, людину як носія яких-небудь фізичних і психічних якостей, просто людину, особистість, або думку про предмет судження на відміну від думки про його ознаки [167, с.28].

У філософських словниках найрозповсюдженішими є наступні два визначення категорії «суб'єкт»: 1) вихідне поняття судження, до якого належать усі інші його складові, наприклад, предикат людини; 2) вихідне джерело, епіцентр життєвої та пізнавальної активності людини [122, с.159]. У теорії управління під «суб'єктом управління» розуміють структурно відокремлене співтовариство людей з органами управління (які формуються ними) і керівним складом, який наділений управлінськими функціями і який здійснює відповідну діяльність. Вчені також відмічають, що поняття «суб'єкт

управління» розуміється і більш широко, а саме – як джерело управлінського впливу, того, хто керує, виконує функції керівництва і впливає на об'єкт із метою переведення його у відповідний стан. При цьому джерелом управлінського впливу (суб'єктом управління) може бути не тільки співтовариство людей (організація), але й окремі люди – представники цього співтовариства – керівник того або іншого утворення, посадові особи [183, с.83].

В.В. Шуба визначає суб'єкта права, як носія передбачених правовими нормами суб'єктивних прав та обов'язків, що має потенційну можливість участі у правовідносинах, тоді як суб'єкт правовідносин – це реальний учасник правовідносин [193]. О.Ф. Скакун суб'єктів правовідносин визначає як правоздатних осіб суспільного життя, які є носіями юридичних прав і обов'язків, тобто це індивідуальні чи колективні суб'єкти права, які використовують свою правосуб'єктність у конкретних правовідносинах, виступаючи реалізаторами суб'єктивних юридичних прав і обов'язків, повноважень і юридичної відповідальності [164;189, с.213]. В.Ю. Нікіфоровим визначено, що різниця між поняттям суб'єкт права і суб'єкт правовідносин полягає в наступному: 1) будучи суб'єктом права, індивід чи будь-які колективні утворення не можуть бути одночасно суб'єктом усіх можливих правовідносин; 2) щойно народжені, малолітні діти та деякі інші суб'єкти права не можуть бути суб'єктами більшості правовідносин. «Категорія суб'єкт права набагато ширше від суб'єкта правовідносин. Суб'єкт права – це загальне, а суб'єкт правовідносин – конкретне. Будь-який суб'єкт правовідношення є одночасно і суб'єктом права, але не кожний суб'єкт права є суб'єктом правовідношення», – резюмує науковець [113, с.7-8].

В дисертації Ю.Є. Атаманової ведеться мова про те, що «суб'єкт права» та «суб'єкт правовідносин» не є тотожними. Суб'єкт права – це особа, яка володіє правоздатністю та яка є або може бути учасником правовідносин,

а суб'єкт правовідносин – це уже його безпосередній учасник, тобто особа, якій належать не лише суб'єктивні права та правові обов'язки, а і яка здійснює їх своїми власними діями. Таким чином, поняття «суб'єкт права» ширше поняття «учасника правовідносин». Це зумовлено тим, що суб'єктом права є не лише особа, яка вже бере участь у правовідносинах, але й особа, яка може брати участь у ньому потенційно, у той час як учасник правовідносин – це особа, яка вже знаходиться у сфері реалізації права. Тобто в цьому разі на відміну від суб'єкта права як абстрактної особи йдеться про індивідуально визначеного, конкретного учасника певних правовідносин [5, с.99].

Наступну точку зору обстоює Ю.В. Гнатущенко. Авто пише: «у традиційному розумінні поняття «суб'єкт права», збігаються дві основні характеристики: можливість участі в правовідносинах і реальна участь у них. Поняття «суб'єкт права» охоплює як потенційні можливості, і їх реалізацію. Проте дослідження правовідносин стосується сфери реалізації права. Тому, говорячи про суб'єктів правовідносин, слід визначити не всі потенційні можливості осіб, які беруть участь у правовідносинах, а лише ті із них, які передбачають можливість участі в правовідносинах. Тому поняття суб'єкта правовідношення вужче, ніж поняття «суб'єкта права». Оскільки правовідношення не єдина форма реалізації права, норми, які визначають становище суб'єкта, реалізуються передусім, створюючи правовий статус. Вони встановлюють становище особи в суспільстві, її потенційні можливості, однак далеко не всі з таких можливостей будуть реалізовані в конкретних відносинах. Так, наприклад, процесуальна правоздатність складає один з елементів правового статусу особи, однак далеко не всі особи стають реальними учасниками процесуальних правовідносин. Наявність правового статусу необхідна умова участі в правовідносинах, але така участь потребує й низки додаткових умов, пов'язаних з характером певного виду суспільних відносин. Фізична особа може виступати як громадянин держави,

член родини, працівник, посадова особа. Юридичні особи для участі в правовідносинах повинні мати певну організаційну структуру. Таким чином, поняття «суб'єкти правовідносин» більш вузьке поняття, ніж поняття «суб'єкти права», воно надає можливість охарактеризувати певний аспект реального буття суб'єктів права їхню участь у конкретних суспільних відносинах. Суб'єкт права - це особа, яка має правосуб'єктність, тобто потенційно (взагалі) здатна стати учасником правовідносин, а суб'єкт правовідносин - це реальний учасник цих правовідносин. Суб'єктами правових відносин визнаються особи, які виступають як носії, передбачених правовою нормою, суб'єктивних прав та юридичних обов'язків та узгоджують з ними свою поведінку. Як зазначається в сучасній юридичній літературі, правове життя – це процес взаємодії багатьох видів і типів суб'єктів права. При тому, далеко не всі з цих суб'єктів визнаються офіційно чинним у державі правом, як такі» [26, с.40].

Отже, у загальному розумінні суб'єкт – це активний діяч соціуму, який має волю та свідомість, а також можливість брати участь у якомусь процесі, діяльності, роботі механізму тощо. В свою чергу, суб'єкт права – це характеристика фізичних та юридичних осіб, як носіїв прав та обов'язків, що дозволяють їм вступати у суспільно-правові відносини з іншими суб'єктами з приводу отримання якихось матеріальних чи нематеріальних благ, реалізації законних інтересів. Участь в суспільно-правових відносинах є вираженням їх волі та можливості користуватись наданими правомочностями. Звідси, суб'єкт правовідносин – це конкретизований суб'єкт права, який реалізує права та обов'язки в певній сфері та з конкретною ціллю.

Таким чином, суб'єкти забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю – це спеціально уповноважені органи державної влади (в особі їх посадових осіб), які вступають у суспільно-правові відносини, що виникають з приводу створення та забезпечення умов

для безперешкодної і повної реалізації права на підприємницьку діяльність на території України [174].

Найпершими із вказаних суб'єктів є вищі інституції державної влади в Україні, зокрема, Верховна Рада України (далі – ВРУ). Це один із основних офіційних осередків, що займає роль парламенту – вищого та єдиного законодавчого органу. До повноважень ВРУ, згідно до Конституції України, відноситься: 1) прийняття законів; 2) внесення змін до Конституції України; 3) призначення всеукраїнського референдуму; 3) затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля; 4) призначення виборів Президента України у строки, передбачені цією Конституцією; 5) заслуховування щорічних та позачергових послань Президента України про внутрішнє і зовнішнє становище України; 6) оголошення за поданням Президента України стану війни і укладення миру, схвалення рішення Президента України про використання Збройних Сил України та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України; 7) розгляд і прийняття рішення щодо схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України; 8) призначення за поданням Президента України Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України, призначення за поданням Прем'єр-міністра України інших членів Кабінету Міністрів України, Голови Антимонопольного комітету України, Голови Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Голови Фонду державного майна України, звільнення зазначених осіб з посад, вирішення питання про відставку Прем'єр-міністра України, членів Кабінету Міністрів України тощо [73].

Ключовою функцією ВРУ виступає законотворення в ході реалізації якого приймаються та оприлюднюються найвищі за своєю силою нормативно-правові акти. Згідно до статті 92 виключно законами України визначаються та встановлюється: а) права і свободи людини і громадянина,

гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина; б) правовий режим власності; в) правові засади і гарантії підприємництва; правила конкуренції та норми антимонопольного регулювання; г) засади зовнішніх зносин, зовнішньоекономічної діяльності, митної справи; г) Державний бюджет України і бюджетна система України; система оподаткування, податки і збори; засади створення і функціонування фінансового, грошового, кредитного та інвестиційного ринків; статус національної валюти, а також статус іноземних валют на території України; порядок утворення і погашення державного внутрішнього і зовнішнього боргу; порядок випуску та обігу державних цінних паперів, їх види і типи; д) порядок утворення і функціонування вільних та інших спеціальних зон, що мають економічний чи міграційний режим, відмінний від загального [73].

Окрім формування законодавчої бази в сфері підприємництва та забезпечення права на зайняття ним, ВРУ контролює виконання законів та проводить дослідницько-аналітичну роботу із покращення нормативно-правового регулювання відповідних суспільно-правові відносин. Для цього в її складі функціонують спеціальні органи – комітети Верховної Ради України (далі – комітети, комітети ВРУ). Законом України «Про комітети Верховної Ради України», визначено: комітет – це орган ВРУ, який утворюється з числа народних депутатів України для здійснення за окремими напрямками законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до повноважень Верховної Ради України, виконання контрольних функцій. Комітети при здійсненні повноважень взаємодіють з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, їх посадовими особами, які зобов'язані сприяти комітетам Верховної Ради України у здійсненні покладених на них повноважень, реагувати відповідно до закону на їх звернення та рекомендації. Дані органи виконують три ключові функції: 1) законопроектну; 2) організаційну; 3) контрольну [145].

На сьогоднішній день в складі ВРУ функціонує три комітети, до сфери відання яких відноситься забезпечення права на підприємницьку діяльність за відповідним напрямом. За Постановою ВРУ «Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання» від 29.08.2019 №19-IX функціонують: Комітет з питань економічного розвитку, Комітет з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України, національних меншин і міжнаціональних відносин, Комітет з питань цифрової трансформації. В сферу відання кожного комітету входять питання прямо чи опосередковано пов'язані із забезпечення права на зайняття підприємницькою діяльністю [150].

Іншим вищим органом державної влади, який відноситься до системи суб'єктів забезпечення реалізації права на підприємництво є Кабінет Міністрів України (далі – КМУ, Уряд). На відміну від ВРУ, Кабінет Міністрів України – це орган виконавчої влади, який забезпечує реалізацію законодавства України, у тому числі в сфері прав людини та господарювання, а також організовує та координує діяльність інших центральних органів виконавчої влади. Правовий статус КМУ встановлено Законом України «Про Кабінет Міністрів України» передбачено, що Уряд є вищим органом у системі органів виконавчої влади. Кабінет Міністрів України здійснює виконавчу владу безпосередньо та через міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, Раду міністрів Автономної Республіки Крим та місцеві державні адміністрації, спрямовує, координує та контролює діяльність цих органів. Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України і Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених Конституцією України. До основних завдань Кабінету Міністрів України належать: 1) забезпечення державного суверенітету та економічної самостійності України, здійснення внутрішньої та зовнішньої політики держави, виконання

Конституції та законів України, актів Президента України; 2) вжиття заходів щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина, створення сприятливих умов для вільного і всебічного розвитку особистості; 3) забезпечення проведення бюджетної, фінансової, цінової, інвестиційної, у тому числі амортизаційної, податкової, структурно-галузевої політики; політики у сферах праці та зайнятості населення, соціального захисту, охорони здоров'я, освіти, науки і культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування; 4) розроблення і виконання загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, культурного розвитку, охорони довкілля, а також розроблення, затвердження і виконання інших державних цільових програм; 5) забезпечення розвитку і державної підтримки науково-технічного та інноваційного потенціалу держави; 6) забезпечення рівних умов для розвитку всіх форм власності; здійснення управління об'єктами державної власності відповідно до закону; 7) здійснення заходів щодо забезпечення обороноздатності та національної безпеки України, громадського порядку, боротьби із злочинністю, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій; 8) організація і забезпечення провадження зовнішньоекономічної діяльності, митної справи; 9) спрямування та координація роботи міністерств, інших органів виконавчої влади, здійснення контролю за їх діяльністю [144].

Слід зауважити, що підприємницька діяльність досить гнучка категорія, що в симбіозі із принципом свободи підприємництва дає можливість реалізовувати право на нього різними способами та в різних формах. Це позначається на державній господарсько-економічній політиці та суб'єктному складі, якій її приводить до дії та відповідає за забезпечення законних інтересів фізичних та юридичних осіб в секторі господарювання.

На сьогоднішній день, до системи суб'єктів забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю відноситься одразу декілька центральних органів виконавчої влади, підпорядкованих КМУ. Наприклад,

Міністерство економіки відповідно до Постанови КМУ від 20.09.2014 №459, є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує: 1) формування та реалізує державну політику економічного, соціального розвитку і торгівлі, державну цінову політику, державну політику у сфері технічного регулювання, стандартизації, метрології та метрологічної діяльності, управління об'єктами державної власності, реалізації майна (майнових прав, інших активів) або прав на нього на конкурентних засадах у формі аукціонів, зокрема електронних, та здійснення контролю за її реалізацією, інтелектуальної власності, публічних закупівель, а також державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів; 2) формування та реалізує державну інвестиційну політику, державну інноваційну політику в реальному секторі економіки, державну зовнішньоекономічну політику, державну політику у сфері розвитку підприємництва, державно-приватного партнерства; 3) формування та реалізує державну політику у сфері праці, зайнятості населення, трудової міграції, трудових відносин, соціального діалогу; 4) формування та реалізацію державної політики у сфері державного матеріального резерву, державного експортного контролю; формування державної політики у сфері захисту прав споживачів, державної політики з контролю за цінами, державної регуляторної політики та державної політики з питань ліцензування, дозвільної системи, нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності; 5) реалізацію державної політики у сфері організації та контролю за виготовленням цінних паперів, документів суворої звітності; 6) формування та реалізацію державної політики у сфері промислової безпеки, охорони праці, гігієни праці, поводження з вибуховими матеріалами, здійснення державного гірничого нагляду, здійснення державного нагляду та контролю за додержанням вимог законодавства про працю та зайнятість населення тощо [123].

Відповідно до Постанови КМУ «Про затвердження Положення про Міністерство фінансів України» Мінфін є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову, бюджетну та боргову політику, державну політику у сфері міжбюджетних відносин та місцевих бюджетів, державну політику у сфері державного пробірнього контролю, бухгалтерського обліку та аудиту, а також забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері контролю за дотриманням бюджетного законодавства, державного фінансового контролю, державного внутрішнього фінансового контролю, казначейського обслуговування бюджетних коштів, коштів клієнтів відповідно до законодавства, запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, забезпечує формування державної політики у сфері організації та контролю за виготовленням цінних паперів, документів суворої звітності та забезпечує формування та реалізацію єдиної державної податкової, митної політики, державної політики з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового та митного законодавства, державної політики у сфері контролю за трансфертним ціноутворенням, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску, державної політики у сфері видобутку, виробництва, використання та зберігання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення та напівдорогоцінного каміння, їх обігу та обліку [141].

Міністерство юстиції України, згідно із положеннями Постанови КМУ «Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України», виступає головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну правову політику, державну

політику з питань банкрутства, у сфері нотаріату, організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), державної реєстрації актів цивільного стану, державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, державної реєстрації обтяжень рухомого майна, державної реєстрації юридичних осіб, громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, фізичних осіб - підприємців та відокремлених підрозділів юридичної особи, утвореної відповідно до законодавства іноземної держави, реєстрації статуту територіальної громади міста Києва, реєстрації статутів Національної академії наук та національних галузевих академій наук, у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, з питань утримання військовополонених, у сфері правової освіти населення; забезпечує формування державної політики у сфері архівної справи і діловодства та створення і функціонування державної системи страхового фонду документації; забезпечує реалізацію державної політики у сфері стягнення в дохід держави активів осіб, щодо яких застосовано санкції [142].

Серед інших центральних органів виконавчої влади можна відмітити варто відмітити Державну податкову службу України та Державну митну службу України, які згідно до Податкового кодексу України є контролюючими органами, що реалізують податковий контроль у вигляді ведення обліку платників податків; інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності контролюючих органів; перевірок та звірок відповідно до вимог Кодексу, а також перевірок щодо дотримання законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, у порядку, встановленому законами України, що регулюють відповідну сферу правовідносин; моніторингу контрольованих операцій та опитування посадових, уповноважених осіб та/або працівників платника податків; обліку та моніторингу діяльності фінансових агентів [126].

Крім того, контролюючі органи сприяють правильному здійсненню підприємницької діяльності та сплаті податків шляхом надання податкових консультацій. Відповідно до статті 52 ПКУ за зверненням платників податків у паперовій або електронній формі контролюючий орган, надає їм безоплатно індивідуальні податкові консультації з питань практичного застосування окремих норм податкового та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на такий контролюючий орган, протягом 25 календарних днів, що настають за днем отримання такого звернення даним контролюючим органом [126].

До системи досліджуваних суб'єктів також варто віднести Антимонопольний комітет України. Згідно до Закон України «Про Антимонопольний комітет України» останній є державним органом із спеціальним статусом, метою діяльності якого є забезпечення державного захисту конкуренції у підприємницькій діяльності та у сфері публічних закупівель. Основним завданням відомства виступає участь у формуванні та реалізації конкурентної політики в частині: «1) здійснення державного контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції на засадах рівності суб'єктів господарювання перед законом та пріоритету прав споживачів, запобігання, виявлення і припинення порушень законодавства про захист економічної конкуренції; 2) контролю за концентрацією, узгодженими діями суб'єктів господарювання та дотриманням вимог законодавства про захист економічної конкуренції під час регулювання цін (тарифів) на товари, що виробляються (реалізуються) суб'єктами природних монополій; 3) сприяння розвитку добросовісної конкуренції; 4) методичного забезпечення застосування законодавства про захист економічної конкуренції; 5) здійснення контролю щодо створення конкурентного середовища та захисту конкуренції у сфері публічних закупівель; 6) проведення моніторингу державної допомоги суб'єктам

господарювання та здійснення контролю за допустимістю такої допомоги для конкуренції» [133].

Окремо в групі центральних органів виконавчої влади, які відносяться до суб'єктів забезпечення реалізації права на підприємницьку діяльність в Україні варто відмітити правоохоронні органи, а саме Національну поліцію України, Державне бюро розслідувань та Бюро економічної безпеки України. Кожне із цих відомств займається попередженням, припиненням та запобіганням найбільш тяжких адміністративних та кримінальних правопорушень, які вчиняються в сфері підприємницької діяльності та порушують суспільні інтереси в сфері господарювання. Зокрема дані органи здійснюють боротьбу із особами які займаються веденням підприємницької діяльності без належного оформлення; забезпечують притягнення до юридичної відповідальності посадових осіб, які умисно, за наявності протиправних, корисливих інтересів перешкоджають громадянам займатись підприємництвом; протидіють іншим порушенням та злочинам в економіко-фінансовій сфері [136;147;134].

Самостійну групу в системі суб'єктів забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю складають органи правосуддя. Вони безпосередньо захищають права громадян, у тому числі на зайняття підприємницькою діяльністю, вирішуючи спори про право. Згідно до Конституції України, правосуддя здійснюють виключно суди. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи. Законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору. Судоустрій в Україні будується за принципами територіальності та спеціалізації і визначається законом. Суд утворюється, реорганізовується і ліквідується законом, проект якого вносить до

Верховної Ради України Президент України після консультацій з Вищою радою правосуддя. Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України. Відповідно до закону можуть діяти вищі спеціалізовані суди [73].

Останнім суб'єктом забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю є громадськість, яка реалізує свої права та інтереси через спеціальні утворення – громадські об'єднання. Закон України «Про громадські об'єднання» встановлює, що останні – це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів. Громадське об'єднання за організаційно-правовою формою утворюється як громадська організація або громадська спілка. Громадські об'єднання мають право реалізовувати свою мету (цілі) шляхом укладення між собою на добровільних засадах угод про співробітництво та/або взаємодопомогу, утворення відповідно до законодавства громадських спілок, а також в інший спосіб, не заборонений законом. Громадські об'єднання можуть здійснювати співробітництво з іноземними неурядовими організаціями та міжнародними урядовими організаціями з дотриманням законів України та міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [135].

Відповідно до статті 21 Закону для здійснення своєї мети (цілей) громадське об'єднання має право: 1) вільно поширювати інформацію про свою діяльність, пропагувати свою мету (цілі); 2) звертатися у порядку, визначеному законом, до органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб з пропозиціями (зауваженнями), заявами (клопотаннями), скаргами; 3) одержувати у порядку, визначеному законом, публічну інформацію, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації; 4) брати участь у порядку,

визначеному законодавством, у розробленні проектів нормативно-правових актів, що видаються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування і стосуються сфери діяльності громадського об'єднання та важливих питань державного і суспільного життя; 5) проводити мирні зібрання; 6) здійснювати інші права, не заборонені законом. Громадське об'єднання зі статусом юридичної особи має право: 1) бути учасником цивільно-правових відносин, набувати майнові і немайнові права відповідно до законодавства; 2) здійснювати відповідно до закону підприємницьку діяльність безпосередньо, якщо це передбачено статутом громадського об'єднання, або через створені в порядку, передбаченому законом, юридичні особи (товариства, підприємства), якщо така діяльність відповідає меті (цілям) громадського об'єднання та сприяє її досягненню. Відомості про здійснення підприємницької діяльності громадським об'єднанням включаються до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань; 3) засновувати з метою досягнення своєї статутної мети (цілей) медіа; 4) брати участь у здійсненні державної регуляторної політики; 5) брати участь у порядку, визначеному законодавством, у роботі консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, що утворюються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування для проведення консультацій з громадськими об'єднаннями та підготовки рекомендацій з питань, що стосуються сфери їхньої діяльності [135].

На відміну від інших суб'єктів забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю, громадськість відрізняється особливим правовим статусом. Об'єднання не наділено владними повноваженнями, у зв'язку із чим вони лише сприяють досягненню фізичними та юридичними особами законних інтересів в сфері господарювання за рахунок надання консультацій, представництва, взаємодії

з органами державної влади і таке інше. На сьогоднішній день в Україні функціонує велика кількість організацій, що спеціалізуються на підтримці бізнесу. Наприклад, Громадська організація «Агенція розвитку громад «Інтонанція ЗМІН»» створена для підтримки та розвитку мікро-, малого та середнього бізнесу у сільській місцевості вразливими категоріями населення, в першу чергу сільських жінок, започаткування власної справи у сфері креативних індустрій, розвитку молодіжного соціального підприємництва на території громад; Громадське об'єднання Організація роботодавців «Асоціація роботодавців у галузі франчайзингу» має на меті представляти інтереси підприємців та їх операторів, які використовують франчайзингові договори, на урядовому рівні, надавати їм практичну допомогу при організації та просуванні на ринку. Одночасно з діяльністю в середині країни, Асоціація встановлює зв'язки з іноземними асоціаціями, вивчає франчайзинговий досвід інших країн та інші [55].

Таким чином, систему суб'єктів забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю слід поділити на п'ять груп: 1) Вищі органи державної влади, - Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Комітет ВРУ з питань економічного розвитку, Комітет ВРУ з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України, національних меншин і міжнаціональних відносин, Комітет ВРУ з питань цифрової трансформації України та Кабінет Міністрів України. На суб'єктів цієї групи покладаються повноваження із: формування законодавчої основи здійснення підприємницької діяльності; контролю виконання законодавства України, а також дотримання прав і свобод людини і громадянина у сфері господарювання; забезпечення організації формування державної політики, у тому числі за напрямом підприємництва; координації роботи центральних органів виконавчої влади; 2) центральні органи виконавчої влади: Міністерство економіки, Міністерство фінансів України, Міністерство юстиції України, Державна податкова служба України,

Державна митна служба України, Антимонопольний комітет України. Це органи виконавчої влади, координовані та підконтрольні КМУ, які безпосередньо формують та реалізують державну фінансову, економічну, правову, податково-митну політику, забезпечують конкуренцію у сфері підприємницької діяльності; 3) правоохоронні органи – Національна поліція України, Державне бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки, які забезпечують попередження, припинення та запобігання адміністративним і кримінальним правопорушенням в сфері здійснення підприємницької діяльності, та які несуть найбільш негативні наслідки для суспільства, а також процесу законного і ефективного господарювання; 4) органи правосуддя – здійснюють захисти права фізичних та юридичних осіб на зайняття підприємницькою діяльністю вирішуючи юридичні спори; 5) громадськість (у вигляді громадських об'єднань), діяльність якої орієнтована на надання консультацій, забезпечення представництва та взаємодії з органами державної влади, що в свою чергу дає можливість особам реалізувати право на здійснення підприємницької діяльності [175].

2.2. Сутність та предмет адміністративно-правових обмежень, щодо реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю

Високий рівень свободи у реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю не є ознакою повного свавілля господарського сектору. Діяльність фізичних та юридичних осіб в будь-якому випадку повинна відповідати законодавчим нормам, що досягається не тільки за рахунок декларативних норм, але й цілого ряду адміністративно-правових обмежень.

Якщо звернутися до тлумачного словника, то слово «обмеження» тлумачиться як утиски, що обмежують права, можливості, водночас

«обмежувати» означає стискувати відомими межами, умовами, поставити в які-небудь рамки, границі, встановлювати певні межі чого-небудь, тому в даному випадку слід вести мову саме про активну поведінку. Якщо ж розглядати категорію «обмеження» як філософську, то це буде процедура звуження обсягу поняття, що пов'язана із розширенням його змісту, який складається в переході від даного поняття до менш загального (підпорядкованого) поняття, тобто до поняття, обсяг якого складає лише частину обсягу вихідного (того, що підпорядковує) поняття. Обмеження поняття можна розглядати як результат розширення змісту вихідного поняття за рахунок введення в нього обмежуючих ознак, які належать не всім предметам обсягу вихідного поняття (зокрема, ознак, що не утримуються у явній або неявній формі, в ознаках, за якими здійснене виділення обсягу вихідного поняття), але сумісних з цим поняттям [19;35, с.169].

Сучасний підхід до обмежень прав передбачає наступну особливість їх визначення: з одного боку, абсолютної свободи бути не може, тому існують її межі. Норми права самі по собі є певними рамками (обмеженнями) і становлять обмеження права, зокрема і прав людини (у широкому сенсі слова). Таким чином, під час формулювання статей Конституції формуються конституційні обмеження прав людини. Водночас соціальна зумовленість змісту прав і свобод людини і громадянина передбачає певні обмеження їх здійснення, що залежать від рівня економічного, соціального, духовного та культурного розвитку суспільства [48].

Як указує Ю.О. Фігель, обмеження відіграють величезну роль у здобутті особистістю справжньої свободи. Обмежуючи певною мірою свободу кожного індивіда, закон забезпечує безперешкодне використання своїх прав, тобто гарантує йому свободу всередині цих меж. Тобто, людина апріорі має необмежені права, які обмежуються відповідними правовими нормами [181, с.358]. На думку Е.Р. Дорошенко обмеження прав і свобод людини – це інститут права, який складається з великої кількості

взаємопов'язаних, узгоджених між собою норм конституційного, кримінального, цивільного, адміністративного, екологічного й інших галузей права, які встановлюють порядок, підстави, умови, правомірність, механізми звуження змісту й обсягу прав людини [37, с. 77; 186, с.81]. Відповідно до точки зору А.М. Денисова, правове обмеження – це закріплене у праві утримання суб'єкта правовідносин від протиправного діяння, метою якого є задоволення інтересів контрсуб'єкта та суспільних інтересів в охороні та захисту в цілому. На думку автора, правові обмеження виступають встановленими в праві межами, в яких повинні діяти суб'єкти, не порушуючи законні права інших суб'єктів, тобто вони унеможливають певні діяння окремих осіб з метою задоволення інтересів суспільства. Крім того, науковець зазначає, що самостійний характер категорії правових обмежень дає можливість виокремити їх основні ознаки як одного із засобів правового впливу на поведінку суб'єктів права: 1) вони пов'язані з негативними умовами здійснення власних інтересів суб'єкта, через спрямування їх на утримання й одночасно на задоволення інтересів протилежної сторони та суспільних інтересів в охороні та захисті; 2) спрямовані на стримування протиправної поведінки та встановлення чітких меж дозволеного; 3) надають інформацію про зменшення обсягу можливостей, свободи, а отже, і прав особистості, які досягаються за допомогою обов'язків, заборон, покарань і так далі; 4) мають характер погроз позбавлення певних цінностей; 5) встановлюються нормативно-правовими актами; 6) містять інформацію про негативну правову реакцію у разі протиправної поведінки суб'єкта права; 7) є засобом формування правової мотивації суб'єктів щодо їх ставлення до правового впливу та їх поведінки; 8) основним призначенням є зменшення негативної активності суб'єкта у сфері права та в процесі правового впливу; 9) спрямовані на охорону, гарантування та захист суспільних інтересів, оскільки в цілому виконують функцію охорони суспільних відносин, тобто забезпечують стабільність правового впливу; 10) метою правових обмежень є

зменшення негативних проявів суспільних інтересів і збереження можливості використання суб'єктивного права у правовому полі, що зумовлює охоронний характер правового впливу [30;9, с.100;31, с.52].

Тож, у правовому розумінні обмеження – це визначені правовими нормами умови реалізації суб'єктивних прав з метою попередження вчинення правопорушень. Обмеження несуть в собі інформацію про правильність та законність досягнення суб'єктивного інтересу не порушуючи при цьому права інших учасників суспільно-правових відносин. Адміністративно-правові обмеження є різновидом класичних правових та характеризуються деякими унікальними аспектами.

Досліджуючи зміст останніх в рамках дисертації В.Г. Чорна пише: «Адміністративно-правові обмеження є окремим інститутом адміністративного права, який складається із загального інституту адміністративно-правових обмежень та спеціальних інститутів адміністративно-правових обмежень, серед яких: 1) обмеження за адміністративно-правовим статусом особи; 2) компетенційні обмеження; 3) функціональні обмеження; 4) обмеження територіальної дії; 5) деліктні обмеження». Крім того, на думку вченої ефективність реалізації адміністративно-правових обмежень здебільшого залежить від рівня правової свідомості та правової культури суб'єкта. Суб'єкт не повинен порушувати встановлені правила та норми не через боязнь, що до нього буде застосовано захід адміністративного примусу, а тому, що він усвідомлює, що порушення права є антисуспільним та антиморальним і буде тягнути суспільний осуд як самого суб'єкта, так і його вчинків в цілому [188, с.8].

На думку Ю.В. Дикої адміністративно-правові обмеження прав і свобод людини і громадянина торкаються декількох істотних змістовних моментів. Перш за все, коли йдеться про конкретне адміністративно-правове обмеження права, мається на увазі, що встановлення законодавчого обмеження не повинно змінювати те особисте або суспільне благо, яке

становить сам предмет права, уповноваженої людини і громадянина претендувати на це благо. Будь-яке адміністративно-правове обмеження права може допускатися лише як тимчасова міра. В іншому випадку воно було б нічим іншим, як відміною права. Адміністративно-правове обмеження права – це законодавчо санкціоноване тимчасове скорочення або зменшення як за суттю, так і за часом користування цим благом, що становить предмет суб'єктивного права. Отже, обмежуються не саме благо (його об'єм, змістовні повнота і цілісність, якісна визначеність та інше), а умови вимоги особистого або суспільного блага, на тривалість, повноту і якість користування цим благом. Вчена резюмує: «Адміністративно-правові обмеження права, як категорія теорії права, а звідси і адміністративно-правові обмеження прав і свобод людини і громадянина, на наш погляд – це дійсно законодавчо санкціоноване обмеження умов і можливостей вимоги цього блага, а не зменшення самого цього блага, об'єм і якість якого представляють величину в достатній мірі постійну. З іншого боку, адміністративно-правові обмеження прав і свобод людини і громадянина - це упорядкування цих прав і свобод в певні межі, або – це свого роду урівноваження різноманітних інтересів і благ суб'єктів права (людини, громадянина, громади, держави тощо)» [34, с.21-22].

В.В. Маліков, досліджуючи адміністративно-правові обмеження при проведенні антитерористичної операції, вказує, що вони можуть проявлятися в двох аспектах тимчасовому обмеженні суб'єктивних прав і законних інтересів громадян і організацій та наданні спеціальних повноважень окремим правоохоронним органам на території проведення антитерористичної операції. Адміністративно-правові обмеження можуть проявлятися в двох аспектах: а) тимчасовому обмеженні суб'єктивних прав і законних інтересів громадян і організацій; б) наданні спеціальних повноважень окремим правоохоронним органам [95, с.32; 186, с.82].

А.В. Басов та С.В. Ківалов визначають адміністративно-правовими обмеження юридичними та фактичними наслідками діяльності уповноважених органів державної влади, що заснована на законі та направлена на досягнення відповідних цілей, у результаті якої зменшуються варіанти дозволеної нормами права поведінки фізичних та юридичних осіб шляхом установлення різних меж такої поведінки, що обов'язково мають тимчасовий, просторовий та суб'єктивний характер. До основних рис, які характеризують встановлені обмеження, можна зарахувати: 1) наявність потенційної та реальної загрози безпеки для держави, фізичних, юридичних та інших осіб у локальному та глобальному значенні. Фактично йдеться про спеціальний суб'єкт, наділений додатковими властивостями; 2) покладання спеціальних обов'язків і прав на осіб, що обмежують конституційні права і обов'язки громадян (під час проведення масових заходів, під час призупинення підприємницької діяльності та інше); 3) застосування обмежень для всіх фізичних та юридичних осіб може бути і вибіркоким) [6;58;119, с.455].

Отже, опираючись на результати проведеного аналізу можна говорити про те, що адміністративно-правові обмеження мають наступні ознаки: по-перше, це спеціальний засіб публічно-правового регулювання окремих сфер суспільно-правових відносин, які характеризуються високим ступенем важливості або небезпеки, у зв'язку із чим потребують додаткового нормування; по-друге, метою обмежень є забезпечення, захист і гармонізація інтересів особи, суспільства і держави, в рамках найбільш важливих сферах діяльності; по-третє, даний засіб передбачає встановлення додаткових особливих, імперативних вимог щодо порядку реалізації прав та обов'язків суб'єктів певних суспільно-правових відносин; по-четверте, адміністративно-правові обмеження регламентовані законодавством та мають чіткий правовий порядок і цілі.

Таким чином, адміністративно-правові обмеження щодо реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю – це передбачені законодавством України умови та вимоги відносно процесу реалізації фізичними та юридичними особами права на зайняття підприємницькою діяльністю, які застосовуються з метою захисту інтересів суспільства і держави, охорони прав та свобод людини і громадянина у національному секторі господарювання.

Для розуміння предмету адміністративних обмежень щодо реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю звернемося до їх різновидів. Першим є пряме обмеження цього права для окремих категорій фізичних осіб. Останнє регламентовано абзацом 1 статті 42 Конституції України де проголошено: «Підприємницька діяльність депутатів, посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування обмежується законом» [73]. З огляду на особливо-важливе суспільне положення, а також володіння спеціальними владними повноваженнями, можливості зазначених суб'єктів в сфері господарювання вужчі, ніж у інших фізичних та юридичних осіб. Подібні обмеження встановлюються з огляду на попередження корупційних проявів в сфері публічного управління та додатково регламентовані антикорупційним законодавством.

Так, в сфері дії Закону України «Про запобігання корупції» перебувають: 1) особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування: Президент України, Голова Верховної Ради України, його Перший заступник та заступник, Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр України, віце-прем'єр-міністри України, міністри, інші керівники центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України, та їх заступники, Голова Служби безпеки України, Генеральний прокурор, Голова Національного банку України, його перший заступник та заступник, Голова та інші члени Рахункової палати, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини,

Уповноважений із захисту державної мови, Голова Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим, військові посадові особи Збройних Сил України, судді, судді Конституційного Суду України, Голова, заступник Голови, члени, дисциплінарні інспектори Вищої ради правосуддя, керівник служби дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя та його заступник, посадові та службові особи органів прокуратури, Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань тощо; 2) особи, які прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, а саме: аудитори, нотаріуси, приватні виконавці, оцінювачі, а також експерти, арбітражні керуючі, незалежні посередники, працівники комітету з контролю якості аудиторських послуг Аудиторської палати України та комітетів з контролю якості аудиторських послуг професійних організацій аудиторів та бухгалтерів та інші; 3) особи, які постійно або тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або спеціально уповноважені на виконання таких обов'язків у юридичних особах приватного права незалежно від організаційно-правової форми, а також інші особи, які не є службовими особами та які виконують роботу або надають послуги відповідно до договору з підприємством, установою, організацією, - у випадках, передбачених Законом; 4) кандидати на пост Президента України та кандидати у народні депутати України, зареєстровані у визначеному законодавством порядку [140].

Корупція, визначається документом, як використання особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди

особі, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [140].

Відповідно до статті 25 особам, уповноваженим на виконання функцій держави або місцевого самоврядування забороняється: 1) займатися іншою оплачуваною (крім викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту) або підприємницькою діяльністю, якщо інше не передбачено Конституцією або законами України; 2) входити до складу правління, інших виконавчих чи контрольних органів, наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку (крім випадків, коли особи здійснюють функції з управління акціями (частками, паями), що належать державі чи територіальній громаді, та представляють інтереси держави чи територіальної громади в раді (спостережній раді)), якщо інше не передбачено Конституцією або законами України, крім передбачених законодавством випадків [140].

Другим прикладом є адміністративно-правове обмеження у зайнятті підприємницькою діяльністю конкретного різновиду, а не відповідною особою. Даний аспект передбачено Законом України «Про підприємництво», в якому чинність все ще зберігає стаття В положеннях останньої визначено, що діяльність пов'язана з охороною окремих особливо важливих об'єктів права державної власності, перелік яких визначається у встановленому Кабінетом Міністрів України порядку, а також діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних, судово-психіатричних експертиз, може здійснюватися виключно державними підприємствами та організаціями. Обмеження передбачені також для діяльності, пов'язаної з виробництвом бензинів моторних сумішевих або з додаванням (змішуванням) біоетанолу та/або біокомпонентів на його основі до

вуглеводневої основи (бензинів, фракцій, компонентів тощо), яка може здійснюватися виключно тими підприємствами, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики в паливно-енергетичному комплексі [151]. Із визначеним пов'язано наступний вид адміністративно-правового обмеження, який передбачає можливість реалізувати право на зайняття підприємницькою діяльністю виключно після оформлення спеціального дозволу або ліцензії.

Так, особливості отримання та статусу дозволів в сфері господарської діяльності передбачені Законом України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності». Згідно із положеннями документу, дозвільна система у сфері господарської діяльності – це сукупність урегульованих законодавством відносин, які виникають між дозвільними органами, адміністраторами та суб'єктами господарювання у зв'язку з видачею документів дозвільного характеру, переоформленням, анулюванням документів дозвільного характеру. В свою чергу документи дозвільного характеру визначено, як дозвіл, висновок, рішення, погодження, свідоцтво, інший документ в електронному вигляді (запис про наявність дозволу, висновку, рішення, погодження, свідоцтва, іншого документа в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань), який дозвільний орган зобов'язаний видати суб'єкту господарювання у разі надання йому права на провадження певних дій щодо здійснення господарської діяльності або видів господарської діяльності та/або без наявності якого суб'єкт господарювання не може проваджувати певні дії щодо здійснення господарської діяльності або видів господарської діяльності [138].

Документи дозвільного характеру можуть видаватись на широкий спектр об'єктів – природні ресурси, земельна ділянка, ґрунтовий покрив земельних ділянок, споруда, будівля, приміщення, устаткування, обладнання

та механізми, що вводяться в експлуатацію або проектуються, окрема операція, господарська діяльність певного виду, робота та послуга, а також документи, які використовуються суб'єктом господарювання у процесі проходження погоджувальної (дозвільної) процедури (проектна документація на будівництво об'єктів, землевпорядна документація, містобудівна документація, гірничий відвід) [138].

Перелік дозволів, обов'язковість отримання яких передбачає ведення того чи іншого виду господарської діяльності передбачено Законом України «Про Перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності». Відповідно до статей Закону на сьогоднішній день суб'єкти господарювання зобов'язані отримувати: дозвіл на виготовлення документів страхового фонду, виробництво технічних засобів оброблення інформації і технологічного оснащення, що має відповідати вимогам технічного захисту інформації з обмеженим доступом; дозвіл на днопоглиблювальні роботи (крім експлуатаційного днопоглиблення), прокладання кабелів, трубопроводів та інших комунікацій на землях водного фонду; дозвіл або сертифікат на ввезення в Україну і вивезення за її межі об'єктів рослинного світу; дозвіл або сертифікат на ввезення в Україну і вивезення за її межі об'єктів тваринного світу; дозвіл на користування ресурсом нумерації; дозвіл на виконання будівельних робіт; дозвіл на переміщення (перенесення) пам'яток місцевого значення і таке інше [149].

Ліцензування є своєрідним різновидом дозвільної системи, але розповсюджується на власне коло різновидів господарської діяльності та передбачає відмінний порядок реалізації. Юридичні основи процесу визначено Законом України «Про ліцензування видів господарської діяльності», відповідно до якого ліцензування – це засіб державного регулювання провадження видів господарської діяльності, спрямований на забезпечення безпеки та захисту економічних і соціальних інтересів держави, суспільства, прав та законних інтересів, життя і здоров'я людини, екологічної

безпеки та охорони навколишнього природного середовища. В свою чергу, ліцензія – це право суб'єкта господарювання на провадження виду господарської діяльності або частини виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню [146].

За Законом ліцензуванню підлягають близько тридцяти різновидів господарської, у тому числі, підприємницької діяльності, а саме: 1) банківська діяльність, діяльність з надання фінансових послуг - у випадках, встановлених законом, та діяльність із здійснення операцій з готівкою, що включають інкасацію коштів, перевезення валютних та інших цінностей, оброблення та зберігання готівки; 2) професійна діяльність на ринках капіталу та організованих товарних ринках; 3) діяльність у сфері медіа; 4) діяльність у сфері електроенергетики; 5) освітня діяльність; 6) виробництво і торгівля спиртом етиловим, спиртовими дистилятами, біоетанолом, алкогольними напоями, тютюновими виробами, рідинами, що використовуються в електронних сигаретах, і пальним, зберігання пального; 7) медична діяльність; 8) виробництво лікарських засобів, оптова та роздрібна торгівля лікарськими засобами, імпорт лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів); 9) виробництво та ремонт вогнепальної зброї невійськового призначення і боєприпасів до неї, холодної зброї, пневматичної зброї калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів на секунду, торгівля вогнепальною зброєю невійськового призначення та боєприпасами до неї, холодною зброєю, пневматичною зброєю калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів на секунду; виробництво спеціальних засобів, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії, індивідуального захисту, активної оборони та їх продаж та інші [146].

Для провадження підприємницької діяльності, яка потребує ліцензії, фізична або юридична особа зобов'язана відповідати ліцензійним умовам. Вимоги ліцензійних умов мають бути обумовлені особливостями

провадження виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, та включають: вичерпний перелік підтвердних документів, що підтверджують відповідність суб'єкта господарювання вимогам ліцензійних умов; кадрові вимоги; організаційні вимоги; спеціальні вимоги, передбачені законом (обмеження щодо суміщення здійснення видів господарської діяльності; виконання передбачених законом вимог щодо відокремлення і незалежності; можливості провадження видів господарської діяльності лише юридичними особами або лише юридичними особами окремих організаційно-правових форм; розміру статутного капіталу тощо) [146].

Останнім адміністративно-правовим обмеженням є обов'язковість проходження державної реєстрації для здійснення свого права на зайняття підприємницькою діяльністю незалежно від наявності необхідності отримання на неї дозволу або ліцензії. Обмеження регламентовано Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» [137]. Документ встановлює, що державна реєстрація – це офіційне визнання шляхом засвідчення державою факту створення або припинення юридичної особи, громадського формування, що не має статусу юридичної особи, відокремленого підрозділу юридичної особи, утвореної відповідно до законодавства іноземної держави, засвідчення факту наявності відповідного статусу громадського об'єднання, професійної спілки, її організації або об'єднання, політичної партії, організації роботодавців, об'єднань організацій роботодавців та їхньої символіки, засвідчення факту набуття або позбавлення статусу підприємця фізичною особою, зміни відомостей, що містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, про юридичну особу та фізичну особу - підприємця, а також проведення інших реєстраційних дій, передбачених законодавством [137].

Реалізація підприємницької діяльності будь-якого виду без відповідної державної реєстрації заборонено законодавством та є адміністративно-

караним. Вчинення подібних дій передбачає притягнення особи до юридичної відповідності за статтею 164 КУпАП. За текстом останньої, провадження господарської діяльності без державної реєстрації як суб'єкта господарювання або без подання повідомлення про початок здійснення господарської діяльності, якщо обов'язковість подання такого повідомлення передбачена законом, або без отримання ліцензії на провадження виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню відповідно до закону, або у період зупинення дії ліцензії, у разі якщо законодавством не передбачені умови провадження ліцензійної діяльності у період зупинення дії ліцензії, або без одержання документа дозвільного характеру, якщо його одержання передбачене законом (крім випадків застосування принципу мовчазної згоди), - тягне за собою накладення штрафу від однієї тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією виготовленої продукції, знарядь виробництва, сировини і грошей, одержаних внаслідок вчинення цього адміністративного правопорушення, чи без такої [68].

Таким чином, проведений аналіз дає змогу зробити висновок про те, що предметом обмежень щодо реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю є: по-перше, наявність заборони займатись підприємницькою діяльністю для окремих суб'єктів, які уповноважені на виконання функцій держави; по-друге, визначення різновидів господарської діяльності на провадження якої потрібна наявність дозволу з боку органів державної влади; по-третє визначення кола видів господарської діяльності, якими займатись може виключно держава. Комбінація та застосування вказаних адміністративно-правових обмежень дає можливість побудувати якісне, законне та ефективне економіко-фінансове середовище, користуючись перевагами якого фізичні та юридичні особи матимуть можливість реалізувати свої законні права та інтереси, а також матимуть гарантії захисту останніх з боку держави [171].

2.3. Адміністративні процедури реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю

Забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю обумовлює необхідність реалізації спеціально уповноваженими суб'єктами низки процедур адміністративно-правового характеру. Взагалі, процедура – це певний порядок, послідовність дій, яка здійснюють певних суб'єктом у процесі провадження якоїсь діяльності. У тлумачних словниках сучасної української мови процедура використовується у значенні: тривала, послідовна справа, порядок, обряд; встановлена, прийнята послідовність дій для здійснення або оформлення якої-небудь справи; лікувальні, профілактичні або загартовувальні заходи; офіційний порядок, обговорення чого-небудь; процедура – конкретні дії, частина операції, які потрібно виконувати або приймати для досягнення даної мети і таке інше [114, с.231].

Поняття процедури є досить багатограним та має різні інтерпретації залежно від сфери суспільного життя. Так, до прикладу, у соціології процедура розглядається як впорядкована послідовність дій, що виконуються індивідами або групами для досягнення певної мети в рамках соціальної системи. Це можуть бути формальні правила, ритуали, звичаї або неформальні угоди, які регулюють поведінку людей у соціальних взаємодіях. Процедури надають соціальному життю стабільності, передбачуваності та структурованості. У філософії процедура розглядається як логічна послідовність кроків або етапів, що ведуть до певного результату. Це може бути як емпірична процедура (наприклад, науковий експеримент), так і абстрактна (наприклад, логічний доказ). Процедури є важливим інструментом для пізнання світу та побудови знань.

Досить змістовне наповнення даний термін містить у теорії управління, в якій він визначається формалізована послідовність дій, що виконуються спеціальними суб'єктами для досягнення організаційних цілей. Процедури є

важливим інструментом для забезпечення ефективності та якості роботи організації. Ключовими аспектами цієї наукової категорії є наступні: по-перше, розробляються з метою оптимізації ресурсів і підвищення продуктивності; по-друге, забезпечують стандартизацію роботи, що сприяє зниженню ризиків і підвищенню якості продукції або послуг; по-третє, дозволяють контролювати виконання завдань і виявляти відхилення від планів.

Змістовно поняття процедури досліджувалось саме з точки зору правової науки. Як переконливо доводить К.В. Николіна, правова процедура – це особлива процедура, яка чітко викладена і закріплена в законах і підзаконних нормативних актах, являє собою нормативно встановлений порядок здійснення юридичної діяльності. Нормативний режим правових процедур припускає їх охорону від порушень правовими санкціями, що представляють собою вид і міру юридичної відповідальності. Процедура в праві має орієнтуюче значення для досягнення певної правової мети, тим самим гарантуючи правомірність і результативність юридичної діяльності [111, с.19]. В іншій своїй науковій праці автор до характерних ознак правових процедур відносить: «1) являє собою особливий різновид правовідносин, що мають процедурний характер та визначають особливості юридичної практичної діяльності; 2) має цілісний характер, оскільки складається із певної послідовності дій суб'єктів юридичної процедури, в результаті чого досягається певний результат; 3) виникає на підставі норм права, тобто має офіційний правовий характер; 4) порядок здійснення юридичної процедури регламентується відповідними процедурними нормами права; 5) має власну націленість, що полягає у зміні правової дійсності; 6) має інтелектуальний та вольовий характер, оскільки залежить від свідомості та волевиявлення суб'єкта юридичної процедури; 7) визначає послідовність діяльності суб'єктів юридичної процедури; 8) результатом здійснення юридичної процедури є реалізація прав, свобод, законних

інтересів суб'єкта права або виконання юридичних обов'язків; 9) виявляється у юридичній діяльності; 10) являє собою сукупність послідовних актів поведінки, кожний з яких викликає відповідні локальні наслідки, що впливає на зміст та результативність всієї юридичної процедури» [110].

А.О. Брачук вказує, що правова процедура характеризується такими ознаками: «а) регламентується нормами національного і міжнародного законодавства; б) необхідним учасником юридичних процедур є суб'єкт публічно-владних повноважень; в) є сукупністю послідовних дій; г) направлена на досягнення юридичного результату. Дана характеристика розкриває ознаки процедури, які можуть бути застосовані до всіх галузей права, в тому числі і до митної процедури [20, с.242]. В свою чергу О.С. Лагода зазначає, що правова процедура має такі ознаки: «а) встановлює порядок застосування правових норм для досягнення необхідного результату; б) положення, які визначають правові процедури, закріплюються в законах; в) процедурні норми не торкаються змістової (внутрішньої) сторони реалізації основних норм, лише передбачають зовнішній процес їх впровадження; г) синхронність, тобто з виникненням основної норми відразу приймається процедурна, що забезпечує нерозривність правотворчості та право реалізації; д) відповідність процедури нормативній моделі, закріпленій у нормативно-правовому акті та інші [87, с. 13].

Досить розгорнутою є позиція Р.С. Алімова, який переконливо доводить вважає, що правова (юридична) процедура – це сукупність правових відносин, які утворюються у певній послідовності та спрямовані на досягнення конкретного правового результату. Цей результат може полягати у створенні правових норм або припиненні основних правовідносин, а також у запобіганні правопорушенням. Правовідносини, що входять до складу процедури, мають характер процедурних правовідносин. Крім того, автор зазначає, що всі ці правовідносини об'єднує спільна правова мета, досягнення якої є кінцевою метою юридичної процедури. Зазначений

науковець підкреслює, що спільна мета процедури не виключає існування окремих «найближчих» цілей для кожного правовідношення. Досягнення цих цілей сприяє досягненню загального результату процедури. Оскільки юридична процедура є системою правовідносин, важливою її ознакою є наявність взаємозв'язків між її елементами. Зв'язок між окремими правовідносинами, що складаються у певному порядку, полягає в тому, що деякі правовідносини виникають як наслідок інших у межах процедури [3, с.18–19].

О.О. Середа, досліджуючи теоретико-правові засади правової процедури, зазначає, що останні є законодавчо встановленими засобами реалізації норм права, що гарантують досягнення цілей правового регулювання в сфері суспільних відносин. Зважаючи на юридичну змістовність та правову урегульованість процедур, авторка пропонує визначати наступні ознаки правової процедури: чіткий цільовий напрям здійснення правової процедури. Процедури встановлені законодавством для впорядкування, організації відносин у відповідній сфері; процедури є активним проявом деліктоздатності суб'єктів, які в них беруть участь. Сама по собі, без ініціативного прояву учасника правова процедура не починається та не відбуваються; процедури обмежені в часі. Завершення процедури може залежати від настання певної події, виконання конкретної вказівки або взагалі від графіку роботи певного державного органу, законодавство передбачає часові обмеження процедур; визначена результативність правових процедур. Процедура завжди здійснюється для настання конкретного (відомого) результату. Тобто на початку процедури відомо, чим процедура закінчиться та які це матиме наслідки; одна з основних ознак юридичної процедури – юридична фіксація. Результат здійснення правової процедури має бути зафіксовано документально, що фактично підтверджує виконання певної процедури [163, с.17-19].

Отже, правова процедури представляє собою регламентовану нормами чинного законодавства послідовність дій, що реалізується спеціально уповноваженими суб'єктами та призводять до появи, зміни та припинення певних правовідносин. Специфіка процедур проявляється в залежності від сфери виникнення та норм галузі права, якими вони регулюються. В розрізі представленої проблематики йдеться про процедури адміністративні. В.Ю. Кікінчук слушно зазначає, що адміністративні процедури посідають важливе місце у системі адміністративного права України, відіграючи у повсякденних процесах, що відбуваються у цій галузі права, значну роль. Вважається підтвердженням, що задля належної охорони прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина адміністративні процедури мають бути прописані у вітчизняному законодавстві чітко та недвозначно. Підвищення ефективності реалізації сучасних адміністративних процедур стане запорукою успішного функціонування усієї державної системи України [59]. І.В. Юрійчук тлумачить адміністративну процедуру як нормативно закріплений алгоритм (порядок дій для досягнення результату) розгляду та вирішення органами публічної адміністрації індивідуальних адміністративних справ, що здійснюється з метою сприяння реалізації та захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних та юридичних осіб та забезпечення верховенства права в українському соціумі [198, с.154].

Варто погодитись із думкою Ю.М. Фролова, який до основних поняття «адміністративна процедура» [182, с. 696]: 1) публічний характер та особливий суб'єктний склад — адміністративна процедура здійснюється в публічній сфері, безпосередньо пов'язана із діяльністю органів публічної адміністрації і супроводжується використанням ними відповідних владних повноважень з урахуванням публічних інтересів; 2) нормативний характер — адміністративна процедура врегульована адміністративно-правовими нормами, які чітко регламентують діяльність уповноважених органів та посадових осіб; 3) індивідуальний характер — прийняте у справі рішення

стосується конкретних фізичних або юридичних осіб, що перебувають у стосунках з органами публічної адміністрації; 4) безспірний характер — предметом адміністративної процедури є індивідуальні адміністративні справи, в яких не вирішуються суперечки і не розглядаються скарги осіб на дії та рішення публічної адміністрації; 5) стадійний характер — передбачає послідовну реалізацію декількох стадій за умови, що кожен наступний етап має своєю «відправною точкою» правовий результат попереднього етапу; 6) особлива спрямованість — адміністративна процедура не має своїм результатом застосування примусових заходів, її мета полягає у забезпеченні реалізації прав або обов'язків певного суб'єкту правовідносин у сфері державного управління; адміністративна процедура завершується прийняттям відповідного нормативного акту, обов'язкового для виконання [182, с. 696].

Таким чином, проведений аналіз дає змогу дійти до висновку, що в рамках представленої у роботі проблематики адміністративні процедури – це сукупність передбачених нормами чинного законодавства формалізованих та послідовних дій, які здійснюються фізичними особами, а також спеціально уповноваженими органами державної влади з метою легалізації та безпосередньої реалізації підприємницької діяльності. А відтак, вказані процедури орієнтовані на те, щоб забезпечити фактичне втілення у життя права на зайняття підприємницькою діяльністю.

Так, серед відповідних процедур ключовою є реєстрація суб'єкта підприємницької діяльності. У словниковій літературі «реєстрація» – це: дія за значенням реєструвати, тобто вносити кого-небудь, що-небудь у список, книгу для запису справ, документів, майна, земельних володінь тощо, з метою обліку надання йому законної чинності; взяття на облік, внесення до списку або книги якихось даних, записів про певні факти; фіксація вимірювань, змін, що відбуваються під час дослідів [18, с. 1208]. Ю.С. Шемшученко пропонує два варіанти розуміння терміну «реєстрація»:

1) внесення до відповідних списків, реєстру або спеціальних книг чи журналів окремих відомостей щодо будь-яких осіб; 2) письмовий запис чи фіксація іншим чином (напр., електронними засобами) певних фактів, подій та явищ з метою їх обліку і контролю, засвідчення дійсності та надання їм закон, (легітимного) статусу [18]. Отже, взагалі, реєстрація – це правова процедура офіційного внесення інформації про суб'єкта чи об'єкт до відповідного державного реєстру з метою надання їм юридичної сили, визнання правового статусу або забезпечення можливості здійснення певних дій. Реєстрація слугує засобом державного контролю та обліку, забезпечує правову визначеність, законність і захист інтересів суб'єктів.

Що ж стосується терміну «реєстраційна процедура», то в науковій літературі існує чимала кількість підходів щодо розуміння даної наукової категорії. О.Г. Юшкевич вказує, що реєстраційна процедура – це «діяльність публічної адміністрації щодо розгляду і вирішення у встановленому порядку індивідуально-конкретних справ в сфері державної реєстрації шляхом внесення відомостей про об'єкти реєстрації у відповідний реєстр з метою встановлення юридично значущих фактів і прав суб'єктів реєстраційних правовідносин та винесення за результатами індивідуального акта в межах нормативно врегульованої процедури» [199, с. 8]. М.П. Гурковський визначає реєстраційну процедуру, як підзаконну, виконавчо-розпорядчу діяльність спеціально уповноважених підрозділів із здійснення реєстрації громадян, які реалізують свої права на свободу пересування, вибору місця перебування і проживання, окремих матеріальних об'єктів, що є джерелами підвищеної небезпеки, носіїв інформації, необхідних для ідентифікації особи, а також контролю за дотриманням правил реєстрації з метою забезпечення безпеки особи, суспільства і держави [28, с.166]. До характерних ознак подібних процедур автор пропонує віднести: по-перше, це в будь-якому разі послідовні дії публічних органів управління з прийняття юридичного рішення, і в більшості випадків видача підтверджувального документа, що засвідчує

здійснення реєстраційної процедури; по-друге, особливістю даного виду адміністративного впровадження є множинність суб'єктів, правомочних здійснювати цю діяльність. Реєстраційні органи здійснюють наступні повноваження: проведення реєстраційних дій; видача свідоцтва про здійснені реєстраційні дії; анулювання реєстрації у випадках, передбачених законом; ведення єдиних реєстрів; здійснення контрольних функцій за дотриманням вимог та умов щодо проведення реєстраційних дій; по-третє, сторонами реєстраційного провадження є: особа, зацікавлена в реалізації своїх прав і законних інтересів (громадяни і їх організації); орган публічної адміністрації (посадова особа цього органу), який компетентний у здійсненні процедури реєстрації, що дозволяє реалізовувати ці права [28, с.164,166].

Державна реєстрація суб'єктів підприємницької діяльності базується на таких основних принципах: 1) обов'язковості державної реєстрації в Єдиному державному реєстрі; 2) публічності державної реєстрації в Єдиному державному реєстрі та документів, що стали підставою для її проведення; 3) врегулювання відносин, пов'язаних з державною реєстрацією, та особливостей державної реєстрації виключно Законом; 4) державної реєстрації за заявницьким принципом; 6) єдності методології державної реєстрації; 7) об'єктивності, достовірності та повноти відомостей у Єдиному державному реєстрі; 8) внесення відомостей до Єдиного державного реєстру виключно на підставі та відповідно до законодавства; 9) відкритості та доступності відомостей.

Таким чином, реєстраційна процедура – це формалізований порядок дій, спрямований на офіційне засвідчення фактів виникнення, зміни або припинення правових відносин, що виникають у зв'язку із здійсненням підприємницької діяльності. Це, по суті, перший крок на шляху легалізації бізнесу та його взаємодії з державою. Ключовими ознаками реєстраційної процедури є наступні: 1) формалізованість, оскільки вона має чітко визначений порядок дій, закріплений на рівні законодавчих та підзаконних

нормативно-правових актів; 2) відповідна процедура має обов'язковий характер для всіх суб'єктів господарювання, які бажають здійснювати підприємницьку діяльність; 3) здійснюється в єдиному порядку для всіх суб'єктів господарювання; 4) реалізується спеціально уповноваженими на це органами державної влади (в особі їх посадових осіб); 5) результатом процедури є видача відповідного документа, який підтверджує факт реєстрації.

Дотримання відповідної реєстраційної процедури має важливе значення з точки зору забезпечення реалізації права на підприємницьку діяльність, оскільки відповідно до статті 164 КУпАП, «провадження господарської діяльності без державної реєстрації як суб'єкта господарювання або без подання повідомлення про початок здійснення господарської діяльності, якщо обов'язковість подання такого повідомлення передбачена законом, або без отримання ліцензії на провадження виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню відповідно до закону, або у період зупинення дії ліцензії, у разі якщо законодавством не передбачені умови провадження ліцензійної діяльності у період зупинення дії ліцензії, або без одержання документа дозвільного характеру, якщо його одержання передбачене законом (крім випадків застосування принципу мовчазної згоди), - тягне за собою накладення штрафу від однієї тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією виготовленої продукції, знарядь виробництва, сировини і грошей, одержаних внаслідок вчинення цього адміністративного правопорушення, чи без такої» [68]. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за таке саме правопорушення, або пов'язані з отриманням доходу у великих розмірах, - тягнуть за собою накладення штрафу від двох тисяч до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією виготовленої

продукції, знарядь виробництва, сировини і грошей, одержаних внаслідок вчинення цього адміністративного правопорушення [68].

Питання державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності регулюється положення статті 8 Закону України «Про підприємництво». Так, першим законодавчим актом передбачено, що «державна реєстрація суб'єктів підприємницької діяльності, крім об'єднань юридичних осіб, що здійснюють свою діяльність в Україні на умовах угод про розподіл продукції, проводиться у виконавчому комітеті міської, районної в місті ради або в районній, районній міст Києва і Севастополя державній адміністрації (далі - органи державної реєстрації) за місцезнаходженням або місцем проживання даного суб'єкта, якщо інше не передбачено законом. Забороняється реєстрація суб'єктів підприємницької діяльності, найменування яких суперечать вимогам частини третьої статті 2 цього Закону. Відомості про зареєстровані суб'єкти підприємницької діяльності вносяться до Реєстру суб'єктів підприємницької діяльності» [151]. Для державної реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності - юридичної особи подаються такі документи: «рішення власника (власників) майна або уповноваженого ним (ними) органу про створення юридичної особи (крім приватного підприємства). Якщо власників або уповноважених ними органів два і більше, таким рішенням є установчий договір, а також протокол установчих зборів (конференції) у випадках, передбачених законом; статут, якщо це необхідно для створюваної організаційної форми підприємництва; реєстраційна картка встановленого зразка, яка є водночас заявою про державну реєстрацію; документ, що засвідчує сплату власником (власниками) внеску до статутного фонду суб'єкта підприємницької діяльності в розмірі, передбаченому законом; документ, що засвідчує внесення плати за державну реєстрацію; при створенні відкритих акціонерних товариств (крім відкритих акціонерних товариств, створених у процесі приватизації та/або корпоратизації) подається засвідчений

Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку звіт про наслідки підписки на акції» [151].

«Державна реєстрація суб'єктів підприємницької діяльності проводиться за наявності всіх необхідних документів за заявочним принципом протягом не більше п'яти робочих днів. Органи державної реєстрації зобов'язані протягом цього терміну внести дані з реєстраційної картки до Реєстру суб'єктів підприємницької діяльності та видати свідоцтво про державну реєстрацію встановленого зразка з проставленим ідентифікаційним кодом (для юридичних осіб), який надається органам державної реєстрації органами державної статистики, або ідентифікаційним номером фізичної особи - платника податків та інших обов'язкових платежів. За порушення термінів реєстрації та вимогу подання для реєстрації документів, не передбачених законом, посадові особи несуть адміністративну відповідальність згідно із законодавством. У п'ятиденний термін з дати реєстрації органи державної реєстрації направляють примірник реєстраційної картки з відміткою про державну реєстрацію відповідному державному податковому органу і органу державної статистики та подають відомості про державну реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності до органів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України, Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності і Пенсійного фонду України» [151].

Таким чином, державна реєстрація суб'єктів підприємницької діяльності є фундаментальною процедурою, яка має ключове значення для функціонування ринкової економіки. Вона забезпечує прозорість, передбачуваність та легальність підприємницької діяльності, а також створює сприятливі умови для її розвитку. Її значення полягає у наступному: *по-перше*, вона надає юридичної сили підприємству, дозволяючи йому

укладати договори, брати участь у господарській діяльності, захищати свої права в суді тощо; *по-друге*, інформація про зареєстровані підприємства є публічною, що дозволяє потенційним партнерам, кредиторам та іншим зацікавленим особам отримати достовірні дані про компанію; *по-третє*, вона право власності на бізнес, що унеможливорює незаконне використання торгових марок, патентів та інших об'єктів інтелектуальної власності; *по-четверте*, виступає важливим фактором для залучення інвестицій, оскільки інвестори прагнуть вкладати кошти в легальні та прозорі бізнеси; *по-п'яте*, зареєстровані підприємства офіційно сплачують податки і збори; *по-шосте*, дозволяє встановити відповідальність за зобов'язаннями підприємства перед кредиторами, працівниками та іншими контрагентами.

Наступними є факультативні адміністративні процедури, які виникають лише у разі ведення особливих видів підприємницької діяльності. Так, варто виділити ліцензійно-дозвільні процедури. Д.В. Лученко вказує, що ліцензування виступає одночасно формою і управління, і контролю. Ліцензія, пише автор, – це дозвіл (право) на здійснення визначеного виду діяльності з обов'язковим додержанням ліцензійних вимог та умов, видане юридичній особі або приватному підприємцю. А ліцензування – це заходи, пов'язані з видачею ліцензій, припиненням та анулюванням ліцензій та наглядом за дотриманням ліцензіатами відповідних ліцензійних вимог і умов [94]. А. Шпомер переконливо доводить, що ліцензування – це діяльність уповноважених державою органів, спрямована на надання у встановленому порядку суб'єктам господарювання дозволу на здійснення за певних умов, передбачених законодавчими актами, видів господарської діяльності, на захист прав і законних інтересів громадян, організацій та навколишнього природного середовища, а також забезпечення безпеки держави. змістом цієї діяльності є дії щодо видачі, переоформлення та анулювання ліцензій, видачі дублікатів ліцензій, ведення ліцензійних справ та ліцензійних реєстрів, контролю за додержанням ліцензіатами ліцензійних умов, видачі

розпоряджень про усунення порушень ліцензійних умов, а також розпоряджень про усунення порушень законодавства у сфері ліцензування [191, с. 77-80]. О.В. Старцев визначає ліцензування як видачу, переоформлення та анулювання ліцензій, видачу дублікатів ліцензій, ведення ліцензійних справ та ліцензійних реєстрів, контроль за додержанням ліцензіатами ліцензійних умов, видачу розпоряджень про усунення порушень ліцензійних умов, а також розпоряджень про усунення порушень законодавства у сфері ліцензування [124, с. 63-64].

Ліцензування в контексті реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю – це спеціальна адміністративна процедура, яка передбачає видачу державним органом суб'єкту господарювання офіційного дозволу на здійснення певних видів діяльності, що мають підвищений рівень суспільної значущості або потребують спеціальних знань, умінь та навичок. Отже, ліцензування є одним із ключових механізмів державного регулювання підприємницької діяльності, що дозволяє забезпечити дотримання певних стандартів якості, безпеки та захисту суспільних інтересів, а відтак реалізувати право зайняття відповідною діяльністю. Значення ліцензування полягає у наступному: *по-перше*, дозволяє реалізувати право на здійснення підприємницької діяльності лише окремим суб'єктами за певними, законодавчо визначеними напрямками; *по-друге*, виступає додатковою гарантією для дотримання законних прав, свобод та інтересів суб'єктів підприємницької діяльності, а також інструментом забезпечення дотримання режиму законності та верховенства права; *по-третьє*, воно дозволяє державі контролювати надходження коштів до бюджету за рахунок сплати ліцензійних зборів.

Окремою процедурою є реєстрація реєстратора розрахункових операцій (далі - РРО). РРО – це пристрій, який дозволяє забезпечити одноразове (тобто таке, що не підлягає подальшому редагуванню) внесення інформації про операцію з розрахунку за певну надану послуги чи

реалізований товар; можливість багаторазового зчитування цієї інформації та довготермінове зберігання її. РРО може бути виконаний як у вигляді окремого спеціалізованого пристрою (електронний контрольно-касовий апарат, електронний контрольно-касовий реєстратор, електронний таксометр, автомат з продажу товарів (послуг) тощо), або існувати у вигляді спеціальної програми для комп'ютера та спеціального периферійного обладнання (комп'ютерно-касова система). Обов'язковою вимогою до РРО є здатність формувати та роздруковувати документи про здійснення розрахункової операції (отримання грошей у будь-якій формі від покупця/клієнта, або повернення коштів покупцю у випадку повернення товару чи компенсації за неякісну послугу) [129]. Реєстрація РРО здійснюється відповідно до глави 2 розд. II «Порядку реєстрації та застосування реєстраторів розрахункових операцій, що застосовуються для реєстрації розрахункових операцій за товари (послуги)», затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 14.06.2016 № 547. Для реєстрації РРО суб'єкт господарювання або представник суб'єкта господарювання подає до контролюючого органу заяву про реєстрацію реєстраторів розрахункових операцій за ф. № 1-РРО (далі – реєстраційна заява за ф. № 1-РРО) (додаток 1 до Порядку) за ідентифікатором форми J/F1311403. Представник суб'єкта господарювання може зареєструвати РРО за умови наявності документів, що посвідчують його особу та підтверджують надані йому повноваження. Реєстраційна заява за ф. № 1-РРО має бути підписана керівником суб'єкта господарювання або фізичною особою – підприємцем чи представником суб'єкта господарювання за умови наявності документів, що посвідчують його особу та підтверджують надані йому повноваження, а також виконання вимог щодо електронної ідентифікації у разі подання заяви в електронній формі із зазначенням дати подання. Усі розділи реєстраційної заяви підлягають обов'язковому заповненню [161].

І остання адміністративна процедура, якій ми приділимо увагу, - припинення функціонування суб'єкта підприємницької діяльності (скасування державної реєстрації). Скасування державної реєстрації здійснюється за заявою власника (власників) або уповноважених ним (ними) органів чи за особистою заявою підприємця-громадянина, а також на підставі рішення суду в разі: «визнання недійсними або такими, що суперечать законодавству, установчих документів; здійснення діяльності, що суперечить установчим документам та законодавству України; несвоєчасного повідомлення суб'єктом підприємницької діяльності про зміну його назви, організаційної форми, форми власності та місцезнаходження; визнання суб'єкта підприємницької діяльності банкрутом (у випадках, передбачених законодавством); неподання протягом року до органів державної податкової служби податкових декларацій, документів фінансової звітності згідно з законодавством» [151]. «Скасування державної реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності здійснюється органом державної реєстрації за наявності ліквідаційного балансу, складеного і затвердженого згідно з законодавством, та інших документів, що підтверджують проведення заходів щодо ліквідації суб'єкта підприємницької діяльності як юридичної особи, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України, шляхом виключення його з Реєстру суб'єктів підприємницької діяльності. Орган державної реєстрації в десятиденний термін повідомляє відповідні державні податкові органи та органи державної статистики, органи Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України, Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та Пенсійного фонду України про скасування державної реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності» [151].

Таким чином, саме наведені вище адміністративні процедури, як вбачається, найбільш змістовно відображають практичний бік діяльності

органів державної влади, орієнтованої на забезпечення реалізації громадянами права на зайняття підприємницької діяльності. Останні, як вбачається, найбільш доцільно класифікувати наступним чином: 1) реєстраційні процедури, пов'язані із виникненням і початком діяльності суб'єктів підприємницької діяльності; 2) допоміжні процедури, які виникають лише у випадку ведення певних видів підприємництва (довільні, ліцензійні, реєстрація РРО, тощо); 3) процедури скасування державної реєстрації.

Висновки до розділу 2

З'ясовано, що суб'єкти забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю – це спеціально уповноважені органи державної влади (в особі їх посадових осіб), які вступають у суспільно-правові відносини, що виникають з приводу створення та забезпечення умов для безперешкодної та повної реалізації права на підприємницьку діяльність на території України.

Доведено, що систему суб'єктів забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю слід поділити на п'ять груп: 1) Вищі органи державної влади, - Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Комітет ВРУ з питань економічного розвитку, Комітет ВРУ з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України, національних меншин і міжнаціональних відносин, Комітет ВРУ з питань цифрової трансформації України та Кабінет Міністрів України. На суб'єктів цієї групи покладаються повноваження із: формування законодавчої основи здійснення підприємницької діяльності; контролю виконання законодавства України, а також дотримання прав і свобод людини і громадянина у сфері господарювання; забезпечення організації формування

державної політики, у тому числі за напрямом підприємництва; координації роботи центральних органів виконавчої влади; 2) центральні органи виконавчої влади: Міністерство економіки, Міністерство фінансів України, Міністерство юстиції України, Державна податкова служба України, Державна митна служба України, Антимонопольний комітет України. Це органи виконавчої влади, координовані та підконтрольні КМУ, які безпосередньо формують та реалізують державну фінансову, економічну, правову, податково-митну політику, забезпечують конкуренцію у сфері підприємницької діяльності; 3) правоохоронні органи – Національна поліція України, Державне бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки, які забезпечують попередження, припинення та запобігання адміністративним і кримінальним правопорушенням в сфері здійснення підприємницької діяльності, та які несуть найбільш негативні наслідки для суспільства, а також процесу законного і ефективного господарювання; 4) органи правосуддя – здійснюють захисти права фізичних та юридичних осіб на зайняття підприємницькою діяльністю вирішуючи юридичні спори; 5) громадськість (у вигляді громадських об'єднань), діяльність якої орієнтована на надання консультацій, забезпечення представництва та взаємодії з органами державної влади, що в свою чергу дає можливість особам реалізувати право на здійснення підприємницької діяльності.

До загальних ознак адміністративно-правових обмежень віднесено: по-перше, це спеціальний засіб публічно-правового регулювання окремих сфер суспільно-правових відносин, які характеризуються високим ступенем важливості або небезпеки, у зв'язку із чим потребують додаткового нормування; по-друге, метою обмежень є забезпечення, захист і гармонізація інтересів особи, суспільства і держави, в рамках найбільш важливих сферах діяльності; по-третє, даний засіб передбачає встановлення додаткових особливих, імперативних вимог щодо порядку реалізації прав та обов'язків суб'єктів певних суспільно-правових відносин; по-четверте, адміністративно-

правові обмеження регламентовані законодавством та мають чіткий правовий порядок і цілі.

Встановлено, що адміністративно-правові обмеження щодо реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю – це передбачені законодавством України умови та вимоги відносно процесу реалізації фізичними та юридичними особами права на зайняття підприємницькою діяльністю, які застосовуються з метою захисту інтересів суспільства і держави, охорони прав та свобод людини і громадянина у національному секторі господарювання.

Обґрунтовано, що предметом обмежень щодо реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю є: по-перше, наявність заборони займатись підприємницькою діяльністю для окремих суб'єктів, які уповноважені на виконання функцій держави; по-друге, визначення різновидів господарської діяльності на провадження якої потрібна наявність дозволу збоку органів державної влади; по-третє визначення кола видів господарської діяльності, якими займатись може виключно держава. Комбінація та застосування вказаних адміністративно-правових обмежень дає можливість побудувати якісне, законне та ефективне економіко-фінансове середовище, користуючись перевагами якого фізичні та юридичні особи матимуть можливість реалізувати свої законні права та інтереси, а також матимуть гарантії захисту останніх з боку держави.

Аргументовано, що в рамках представленої у роботі проблематики адміністративні процедури – це сукупність передбачених нормами чинного законодавства формалізованих та послідовних дій, які здійснюються фізичними особами, а також спеціально уповноваженими органами державної влади з метою легалізації та безпосередньої реалізації підприємницької діяльності. А відтак, вказані процедури орієнтовані на те, щоб забезпечити фактичне втілення у життя права на зайняття підприємницькою діяльністю.

Доведено, що адміністративні процедури реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю доцільно поділити на три групи: 1) реєстраційні процедури, пов'язані із виникненням і початком діяльності суб'єктів підприємницької діяльності; 2) допоміжні процедури, які виникають лише у випадку ведення певних видів підприємництва (довільні, ліцензійні, реєстрація РРО, тощо); 3) процедури скасування державної реєстрації.

Наголошено, що реєстраційна процедура – це формалізований порядок дій, спрямований на офіційне засвідчення фактів виникнення, зміни або припинення правових відносин, що виникають у зв'язку із здійсненням підприємницької діяльності. Це, по суті, перший крок на шляху легалізації бізнесу та його взаємодії з державою. Ключовими ознаками реєстраційної процедури є наступні: 1) формалізованість, оскільки вона має чітко визначений порядок дій, закріплений на рівні законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів; 2) відповідна процедура має обов'язковий характер для всіх суб'єктів господарювання, які бажають здійснювати підприємницьку діяльність; 3) здійснюється в єдиному порядку для всіх суб'єктів господарювання; 4) реалізується спеціально уповноваженими на це органами державної влади (в особі їх посадових осіб); 5) результатом процедури є видача відповідного документа, який підтверджує факт реєстрації.

Констатовано, що державна реєстрація суб'єктів підприємницької діяльності є фундаментальною процедурою, яка має ключове значення для функціонування ринкової економіки. Вона забезпечує прозорість, передбачуваність та легальність підприємницької діяльності, а також створює сприятливі умови для її розвитку. Її значення полягає у наступному: по-перше, вона надає юридичної сили підприємству, дозволяючи йому укладати договори, брати участь у господарській діяльності, захищати свої права в суді тощо; по-друге, інформація про зареєстровані підприємства є

публічною, що дозволяє потенційним партнерам, кредиторам та іншим зацікавленим особам отримати достовірні дані про компанію; по-третє, вона право власності на бізнес, що унеможлиблює незаконне використання торгових марок, патентів та інших об'єктів інтелектуальної власності; по-четверте, виступає важливим фактором для залучення інвестицій, оскільки інвестори прагнуть вкладати кошти в легальні та прозорі бізнеси; по-п'яте, зареєстровані підприємництва офіційно сплачують податки і збори; по-шосте, дозволяє встановити відповідальність за зобов'язаннями підприємства перед кредиторами, працівниками та іншими контрагентами.

Акцентовано увагу на тому, що ліцензування в контексті реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю – це спеціальна адміністративна процедура, яка передбачає видачу державним органом суб'єкту господарювання офіційного дозволу на здійснення певних видів діяльності, що мають підвищений рівень суспільної значущості або потребують спеціальних знань, умінь та навичок. Отже, ліцензування є одним із ключових механізмів державного регулювання підприємницької діяльності, що дозволяє забезпечити дотримання певних стандартів якості, безпеки та захисту суспільних інтересів, а відтак реалізувати право зайняття відповідною діяльністю. Значення ліцензування полягає у наступному: по-перше, дозволяє реалізувати право на здійснення підприємницької діяльності лише окремим суб'єктами за певними, законодавчо визначеними напрямками; по-друге, виступає додатковою гарантією для дотримання законних прав, свобод та інтересів суб'єктів підприємницької діяльності, а також інструментом забезпечення дотримання режиму законності та верховенства права; по-третє, воно дозволяє державі контролювати надходження коштів до бюджету за рахунок сплати ліцензійних зборів.

РОЗДІЛ 3.

НАПРЯМИ ПОКРАЩЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЗАЙНЯТТЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

3.1. Зарубіжний досвід забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю та можливість його адаптації в національну правову систему

Вирішення існуючих проблем, пов'язаних із забезпеченням реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю обумовлює необхідність проведення комплексних теоретичних досліджень, зокрема присвячених вивченню позитивного зарубіжного досвіду у цій сфері. Значення останнього розкривається у наступних аспектах: *по-перше*, дозволяє виявити найбільш ефективні механізми підтримки підприємництва, спрощення процедур реєстрації бізнесу, захисту прав інтелектуальної власності, стимулювання інновацій, тощо; *по-друге*, дає можливість уникнути помилок, які вже були допущені іншими державами в процесі розвитку підприємництва в рамках українських правових реалій; *по-третє*, сучасний бізнес є глобальним, тому важливо розуміти загальні тенденції розвитку підприємництва у світі; *по-четверте*, позитивний досвід дає можливість створити більш сприятливий бізнес-клімат в країні, що приваблюватиме інвестиції, сприятиме створенню нових робочих місць та економічному зростанню; тощо.

Почати розгляд досвіду конкретних держав найбільш доцільно зі Сполучених Штатів Америки, адже саме у цій країні підприємницька діяльність «зашита в гени» країни. Дух підприємництва у США є одним із найбільш сильніших, у порівнянні з переважною більшістю країн Європи та Світу. Недавнє дослідження показало, що понад 70 відсотків американців воліли б бути підприємцями, аніж працювати на когось іншого. Цей показник

є значно вищим, в порівнянні із 46 відсотками у Західній Європі та 58 відсотками у Канаді.

Станом на 2024 рік у США 31,7 мільйона малих підприємств, які складають основу американської економіки, становлячи близько 99,9% від усіх суб'єктів господарської діяльності. Малі підприємства охоплюють широкий спектр галузей, включаючи роздрібну торгівлю, послуги, виробництво та будівництво, і мають вирішальне значення для економічної різноманітності та стійкості. В США малим підприємством є таке, що має менш ніж 500 співробітниками. У малому бізнесі зайнято майже 60 мільйонів людей, що становить приблизно 47,5% робочої сили всього приватного сектора Сполучених Штатів. У середньому на кожному малому підприємстві працює близько 10 осіб, хоча ця кількість може значно відрізнятись залежно від галузі та конкретного типу бізнесу [209].

У 2024 році малий бізнес у Сполучених Штатах представлений переважно у сферах: послуг, яка включає професійні, наукові та технічні послуги; охорона здоров'я та соціальна допомога; а також послуги з проживання та харчування. Цей сектор охоплює близько 70% усіх малих підприємств, що свідчить про широкий попит на різноманітні послуги. На роздрібну торгівлю припадає приблизно 12% малих підприємств, що розвивається як звичайними магазинами, так і зростаючим впливом електронної комерції. Будівельний сектор представляє близько 10% малого бізнесу, тоді як виробництво займає близько 8%, що відображає різноманітний характер малого бізнесу в різних галузях.

Розвитку підприємництва в США, а відтак і забезпеченню реалізації права на здійснення підприємницькою діяльністю, сприяє активна державна політика, яка включає: ефективне нормативно-правове регулювання; якісне управління у податковій галузі; використання стартапів, а також доступ до ринків капіталу.

Розглядаючи нормативно-правовий напрямок варто зауважити, що забезпечення права займатися підприємницькою діяльністю в Сполучених Штатах глибоко вкорінене в законодавчій, економічній і культурній системі країни, яка покликана заохочувати та захищати особисту свободу, інновації та вільне підприємництво. Це право, хоча прямо не зазначено в Конституції США, однак впливає з ширшого конституційного захисту та підкріплюється низкою федеральних, державних і місцевих законів, які надають право особам відкривати та керувати бізнесом, дотримуючись необхідного регулювання. Правова система США забезпечує право займатися підприємницькою діяльністю, насамперед, через захист економічних свобод, таких як право володіти власністю, укласти контракти та займатися торгівлею. Ці права закріплені в п'ятій і чотирнадцятій поправках до Конституції. Ці конституційні норми гарантують, що уряд не може свавільно втручатися у власність або бізнес особи без законного обґрунтування, гарантуючи, що підприємства можуть працювати, не побоюючись необґрунтованого втручання [210].

Одним із основоположних аспектів забезпечення права на ведення бізнесу є легкість його створення в США. Правова база для відкриття бізнесу є відносно простою: закони штату спрощують реєстрацію різних типів юридичних осіб. Зазначене дозволяє підприємцям швидко створити юридичну особу та почати діяльність. Забезпечуючи чіткі та доступні шляхи створення бізнесу, США гарантують, що особи мають практичні засоби для реалізації свого права на підприємницьку діяльність. Окрім простоти відкриття бізнесу, захист інтелектуальної власності є найважливішою правовою гарантією, яка забезпечує право на підприємницьку діяльність. Федеральні закони, що регулюють патенти, авторські права та товарні знаки, дозволяють підприємствам захищати свої інновації, творіння та бренди. Цей правовий захист сприяє підприємництву, гарантуючи, що окремі особи та

підприємства можуть отримувати вигоду від власних ідей та винаходів, не боячись експлуатації чи недобросовісної конкуренції [210].

Забезпечення права на підприємницьку діяльність також передбачає забезпечення доступу до капіталу, який є ключовою складовою успіху бізнесу. Правова та фінансова система США пропонує підприємствам різноманітні механізми залучення коштів, зокрема позики, венчурний капітал та публічні пропозиції. Комісія з цінних паперів і бірж (SEC) регулює випуск і торгівлю цінними паперами, забезпечуючи прозорість і захист інвесторів, одночасно надаючи підприємствам доступ до ринків капіталу. Крім того, Адміністрація малого бізнесу (SBA) надає позики, гранти та інші форми допомоги підприємцям, особливо тим, хто може зіткнутися з бар'єрами для входу, наприклад підприємствам, що належать жінкам, меншинам або ветеранам. Це забезпечує широким верствам населення можливість займатися підприємницькою діяльністю.

Характеризуючи податковий напрямок необхідно зауважити, що для сприяння підприємництву в різних Штатах Америки застосовуються особливі податкові політики, як активні, так і пасивні. У відповідь на нещодавнє опитування, проведене Центром підприємницького лідерства Кауфмана, багато штатів заявили, що вони зосереджуються на зниженні загального податкового тягара шляхом зниження податкових ставок або розширення пільг для сприяння підприємництву. Близько 10 штатів мають більш активну податкову політику, таку як цільові податкові кредити для розміщення бізнесу, досліджень і розробок і вимог до капіталу. Кілька штатів також зменшили або скасували податок на приріст капіталу та податок на спадщину. У США досить ефективно використовуються додаткові державні програми, що в тому числі фінансуються за рахунок оподаткування. Крім того, оскільки цільові податкові пільги сприяють лише певним видам бізнесу або підприємствам у певних місцях, більш пасивна політика зниження

податків буде менш обмежувальною з точки зору типу підприємницької діяльності, яка може мати місце, і місця, де ця діяльність здійснюється [210].

В рамках представленої проблематики необхідно відзначити, що такий розвиток підприємництва у США пов'язано із активним розвитком стартапів. Так, станом на 2024 рік у Сполучених Штатах налічується приблизно 1 мільйон стартапів. Ці нові підприємства часто знаходяться на передньому краї інновацій, сприяючи значному прогресу в технологіях, охороні здоров'я та інших ключових секторах. Стартапи характеризуються потенціалом швидкого зростання та зосередженістю на розробці унікальних продуктів або послуг, які підривають традиційні ринки. Стартапи є важливим джерелом створення робочих місць у Сполучених Штатах. Загалом у них працює близько 5 мільйонів людей, що становить приблизно 4% від загальної робочої сили приватного сектору. У середньостатистичному стартапі на ранніх стадіях зазвичай працює від 5 до 20 людей, хоча успішні стартапи можуть швидко розвиватися та значно збільшувати свою робочу силу. Таке зростання не тільки створює робочі місця, але й стимулює економічну діяльність у суміжних секторах, таких як нерухомість, маркетинг і юридичні послуги [209]. Окрім того, очікується, що у 2024 році венчурні інвестиції в США досягнуть приблизно 264 мільярдів доларів. Це свідчить про невелике зростання порівняно з 2023 роком, коли загальні інвестиції венчурного капіталу становили близько 230 мільярдів доларів. Це фінансування підтримує розробку інноваційних продуктів і послуг і допомагає стартапам масштабувати свою діяльність. Технологічний сектор продовжує залучати найбільшу частку венчурного капіталу зі значними інвестиціями в штучний інтелект, а також біотехнологічні стартапи [209].

Узагальнюючи досвід Сполучених Штатів Америки варто відзначити, що в цій країні право займатися підприємницькою діяльністю глибоко вкорінене в правові та культурні рамки країни. Це право підкріплюється кількома основоположними правовими принципами та сприяє сприятливому

нормативному середовищу, спрямованому на сприяння інноваціям, вільному підприємництву та економічному зростанню. Серед позитивних моментів досвіду цієї країни слід виділити наступне:

- по-перше, нормативно-правова база в цій країні побудована таким чином, щоб збалансувати свободу підприємництва з необхідним наглядом. Загалом, у США існує відносно низький бар'єр для відкриття бізнесу порівняно з іншими країнами, а тому така легкість відображається на великій кількості стартапів і малих підприємств у країні;

- по-друге, фінансова система США, зокрема її добре розвинений ринок венчурного капіталу, надає підприємцям різноманітні варіанти фінансування. Банки, приватні інвестори та державні програми пропонують фінансову підтримку новим і зростаючим підприємствам;

- по-третє, важливим є культурний підтекст, адже «американська мрія» будь-якого громадянина – це мати власний, невеличкий бізнес, а відтак зазначене є пропагандою великих досягнень завдяки наполегливій роботі;

- по-четверте, правова система США також підтримує підприємницьку діяльність, пропонуючи чіткі механізми обмеження особистої відповідальності;

- по-п'яте, досить гнучким є механізм регулювання праці, що дає підприємцям більше можливостей для залучення та звільнення працівників.

Отже, право займатися підприємницькою діяльністю в Сполучених Штатах підтримується поєднанням конституційних принципів, сильної законодавчої та нормативної бази, доступу до капіталу та культури, яка «поважає» інновації та ризик. Це поєднання створює середовище, де люди мають як свободу, так і необхідні інструменти для відкриття та розвитку бізнесу, що робить США однією з найбільш підприємницьких країн у світі.

Далі в рамках представленої у роботі проблематики звернемо увагу на досвід провідних Європейських країн, серед яких, безумовно, слід виділити Німеччину. У 2022 році переважну більшість (99,3%) компаній Німеччини

становили малі та середні підприємства (МСП) — 3,1 мільйона. 2,6 мільйони вважалися мікропідприємствами, близько 20700 – великими компаніями. Були досліджені компанії у сфері виробництва, енерго- та водопостачання, торгівлі, гостинності та інших сферах послуг (включаючи фінансові та страхові послуги, освіту та навчання, охорону здоров'я та соціальні послуги, а також мистецтво, розваги та відпочинок) [203]. У 2023 році в Німеччині було засновано приблизно 329 000 нових підприємств. Це приблизно на 10 тис. менше, ніж у попередньому році (-3,0%). Це означає, що кількість стартапів знову дещо впала порівняно з попереднім роком. Рівень 2019 року ще не досягнутий. У той час як активність у вільних професіях зросла на 1,7%, а серед фермерів/лісівників на 4,5%, комерційна активність упала (-5,0%). Слід зазначити, що цифри для комерційних стартапів потрібно було оцінити за 2023 рік через помилки запису торговими офісами. З усіх стартапів приблизно 227 000 були в комерційному секторі, близько 94 700 у вільних професіях і близько 7 700 у сільському чи лісовому господарстві. У п'ятиріччі з 2019 по 2023 рік структура напрямків діяльності ще більше зрушилася на користь некомерційної діяльності. У 2023 році фріланс-початківці бізнесу становили 28,7% від усіх засновників бізнесу, а фермери та лісівники – 2,3%. За оцінками, частка трейдерів впала нижче 70,0% [202].

У Німеччині право займатися підприємницькою діяльністю закріплено як для громадян країни, так і для іноземних громадян, за умови виконання певних правових вимог і наявності відповідних дозволів. Підприємницька діяльність регулюється Господарським кодексом Німеччини (Handelsgesetzbuch, HGB), Законом про регулювання торгівлі (Gewerbeordnung, GewO) та іншими нормативно-правовими актами. До основних категорій осіб, які можуть займатися підприємницькою діяльністю в Німеччині, слід віднести:

- 1) Громадяни Німеччини та громадяни ЄС, які мають право займатися підприємницькою діяльністю без спеціальних дозволів, окрім звичайної

реєстрації підприємства або фірми. Це право засноване на принципі вільного підприємництва та свободи пересування, які є базовими в рамках ЄС;

2) іноземці з країн, що не входять до ЄС: Громадяни третіх країн, які хочуть займатися підприємницькою діяльністю в Німеччині, можуть це робити, але за певних умов. Зазвичай, вони повинні отримати дозвіл на проживання з правом на ведення підприємницької діяльності (наприклад, на підставі § 21 Закону про проживання — Aufenthaltsgesetz, AufenthG). Для цього іноземець повинен представити бізнес-план, довести наявність достатніх фінансових ресурсів для реалізації свого проекту і продемонструвати, що його підприємницька діяльність має економічну доцільність для країни;

3) будь-яка фізична особа, яка досягла повноліття (18 років) і має правоздатність, може розпочати підприємницьку діяльність в якості індивідуального підприємця. Індивідуальні підприємці повинні зареєструвати свою діяльність в місцевому органі влади (Gewerbeamt) і можуть вибирати різні форми оподаткування, залежно від розміру і типу бізнесу;

4) особи, які займаються ремісничою діяльністю. Для певних видів ремісничої діяльності (наприклад, будівництво, електротехнічні роботи) існують додаткові вимоги, такі як наявність професійної кваліфікації або майстерського сертифікату (Meisterbrief). Це регулюється Законом про ремісничу діяльність (Handwerksordnung), і лише особи, які мають відповідну кваліфікацію, можуть займатися такими видами діяльності [207].

Підтримка при відкритті бізнесу в Німеччині різноманітна і включає фінансові, консультативні та організаційні заходи. Перш за все, держава пропонує різні програми фінансування, які особливо вигідні малим і середнім підприємствам (МСП). Це включає стартовий грант від агентства зайнятості, який допомагає безробітним розпочати бізнес, а також позики від KfW, які забезпечують дешеве фінансування для інвестицій та обігового

капіталу. Крім фінансової підтримки, засновники також мають доступ до консультаційних послуг, організованих промислово-торговельними палатами, а також палатами ремесел. Ці установи пропонують інформацію щодо юридичного та податкового структурування, допомагають у створенні бізнес-планів та організовують стартові семінари. У багатьох містах Німеччини також є численні стартап-центри та стартап-інкубатори, які не лише пропонують простір для молодих компаній, але й надають доступ до мереж, наставників та інших ресурсів. Вибір відповідної організаційно-правової форми є важливим кроком у створенні бізнесу, причому підтримка ІНК і НВК має вирішальне значення для прийняття правильних рішень і виконання вимог законодавства. Податкові консультації також відіграють центральну роль, оскільки засновники повинні бути зареєстровані в податковій службі та дотримуватися певних вимог щодо бухгалтерського обліку. Окрім того, доцільно відмітити, що в цій країні існують спеціальні програми фінансування інноваційних стартапів, орієнтованих на технології, наприклад, програма Exist, яка підтримує наукові компанії. Таким чином, Німеччина пропонує сприятливе середовище для засновників бізнесу, яке характеризується комплексною фінансовою та консультативною підтримкою, сильною культурою стартапів і численними мережами, які полегшують розробку та впровадження успішних бізнес-моделей.

Наступною країною, якій приділимо увагу, - Франція. Статистичні дані про кількість підприємців у Франції свідчать про динамічний розвиток малого та середнього бізнесу в країні. За даними INSEE (Національний інститут статистики та економічних досліджень), станом на 2022 рік у Франції налічувалося близько 3,8 мільйона підприємств. З них приблизно 90% представляли малі підприємства, які мали до 50 працівників. Згідно з даними Французької асоціації підприємців (APCE), у 2020 році понад 600 000 нових підприємств були зареєстровані в країні, що свідчить про зростання підприємницької активності. Підприємці складають важливу частину

французької економіки, оскільки забезпечують близько 60% робочих місць у приватному секторі. Крім того, Франція активно підтримує підприємництво через різні програми та ініціативи, спрямовані на стимулювання стартапів та інновацій. Це включає фінансові гранти, податкові пільги та доступ до консалтингових послуг. Такі заходи сприяють зростанню кількості підприємців, особливо в секторах технологій та екології.

З 2012 по 2022 рік у Франції було створено понад 8 мільйонів підприємств, а точніше 8,2 мільйона. Це результат зростання підприємницької динаміки за весь період (+7% в середньому на рік з 2012 по 2022 рік), який дійсно почався з 2016 року (+2% в середньому на рік з 2012 по 2016 рік, а потім +10 % на рік з 2016 по 2022 роки). Відтоді щороку – включно з 2020 роком, роком пандемії коронавірусу – досягається новий рекорд для створення бізнесу, завдяки як регуляторним, так і правовим реформам на користь підприємництва, сприятливій економічній ситуації, а також більшій схильності французів до підприємництва [201].

Тож, у Франції активно використовується поняття самозайнятої особи, або ж мікропідприємництва. Середньостатистичний французький керівник проекту сьогодні більш схильний до мікропідприємництва. Зростаюча популярність цього режиму пояснюється адміністративною та фіскальною легкістю, яку він пропонує, що дозволяє реалізувати проекти, які не існували б за іншої правової системи. Переважний вибір, особливо для невеликих проектів або перевірки нової ідеї, цей режим мікропідприємництва навіть більш популярний серед студентів і пенсіонерів, які шукають додаткового доходу, а також серед жінок, чий характер діяльності особливо добре поєднується з ним. Однією з основних характеристик мікропідприємства є простота його створення та управління. Щоб стати мікропідприємцем, потрібно зробити кілька кроків: 1) Декларація про діяльність; 2) подати інформацію до реєстру господарського суду для реєстрації в торговому реєстрі (РГС), якщо зацікавлена особа є підприємцем; 3) Національний

інститут промислової власності (INPI) для реєстрації в національному реєстрі підприємств (RNE) у випадку вільних професій і ремісників; 4) підписка на страхування професійної відповідальності (RC Pro). Ця гарантія покриває шкоду, заподіяну компанією під час здійснення її діяльності; 5) створення системи медіації або приєднання до неї; 6) відкриття банківського рахунку для професійної діяльності.

Насправді процедури реєстрації як ФОП є простими та безкоштовними. Крім того, започаткування діяльності, зазвичай, вимагає невеликих фінансових витрат. Будь-яка фізична особа, тобто людина з громадянською ідентичністю, може створити мікропідприємство за певних умов: 1) бути повнолітнім або емансипованим неповнолітнім; 2) проживати у Франції; 3) мати французьке громадянство або громадянство країни-члена Європейського Союзу (ЄС); 4) мати правоздатність здійснювати свої права без представника; 5) відсутність заборони здійснювати діяльність або керувати нею. Крім того, щоб скористатися цим режимом, річний оборот компанії не повинен перевищувати: €188 700 без урахування податків (НТ) для комерційної діяльності та надання житла; €77700 без урахування податку на ліберальну та ремісничу діяльність [208]. Статус самозайнятого характеризується, крім того, своєю доступністю. Дійсно, умови створення мікропідприємства відносно гнучкі. В принципі, цим статусом може скористатися будь-яка фізична особа, яка бажає займатися комерційною, кустарною чи вільною діяльністю. Можливість суміщення цього статусу з іншою діяльністю також становить ще одну специфіку цієї правової форми [206].

Реалізація права на підприємницьку діяльність у Франції забезпечується різноманітними програмами та ініціативи, які спрямовані на підтримку створення та розвитку малого та середнього бізнесу. Кожна з них має свої особливості та цілі, але всі вони об'єднані бажанням створити сприятливе середовище для підприємництва та стимулювати економічне

зростання країни. Серед таких програм найбільш доцільно виділити наступні, які, як вбачається, є ключовими:

- отримання особою статусу «auto-entrepreneur», який є найпростішим способом розпочати власну справу у Франції. Цей статус ідеально підходить для фрілансерів, ремісників, консультантів та інших осіб, які бажають працювати самостійно. Головними перевагами цього статусу є спрощена процедура реєстрації, мінімальні формальності та гнучкий графік роботи. Особливістю оподаткування є те, що податки розраховуються на основі доходу, що спрощує бухгалтерський облік;

- програма Créateur d'entreprise, котра призначена для тих, хто бажає створити більш структуроване підприємство. Ця програма пропонує фінансову підтримку, консультації та допомогу в розробці бізнес-плану. Вона ідеально підходить для підприємців, які мають амбітні плани щодо розвитку свого бізнесу. Для участі в програмі необхідно відповідати певним критеріям, таким як вік, досвід роботи та наявність детально розробленого бізнес-плану;

- План економічного відновлення «France Relance». Він був запущений у відповідь на пандемію COVID-19 та передбачає широкий спектр заходів для підтримки економіки, включаючи програми для малого та середнього бізнесу. Це можуть бути кредити з низькими відсотковими ставками, гранти, гарантії та податкові пільги. Умови участі в програмах France Relance можуть змінюватися залежно від конкретного виду підтримки;

- BPI France – це державна інституція, яка надає фінансову підтримку та консультації для інноваційних підприємств на всіх стадіях їх розвитку. BPI France пропонує широкий спектр послуг, включаючи фінансування досліджень і розробок, інвестиції в стартапи, гарантії по кредитах. Для отримання підтримки необхідно представити детальний бізнес-план та довести інноваційний характер проекту;

- бізнес-інкубатори (*Répinères d'entreprises*), що надають молодим підприємцям все необхідне для розвитку їхніх стартапів: офісні приміщення, менторство, доступ до мережі контактів та інші ресурси. Це ідеальне місце для запуску нових проектів, оскільки підприємці отримують можливість працювати в сприятливому середовищі та отримувати підтримку досвідчених менторів. Для вступу до бізнес-інкубатора необхідно пройти відбір, який зазвичай включає презентацію бізнес-ідеї та команди.

Франція, як одна з провідних європейських економік, має багатий досвід у сфері підтримки підприємництва, який може бути надзвичайно корисним для України, яка прагне розвивати свою економіку та створювати сприятливе середовище для бізнесу. Серед позитивних моментів такого досвіду слід виділити наступний: а) французи значно спростили процес реєстрації підприємств, особливо для мікропідприємств, що дозволяє скоротити бюрократичні бар'єри та заохочує до створення нових бізнесів; б) Франція активно підтримує інноваційні проекти, надаючи фінансову допомогу, консультації та доступ до інфраструктури; в) розвинена мережа бізнес-інкубаторів та акселераторів; г) хоча податкова система Франції є досить складною, вона пропонує ряд пільг та стимулів для малого та середнього бізнесу; тощо.

Таким чином, перевагами початку здійснення підприємницької діяльності у Франції є наступні: 1) сприятливе законодавство, адже Франція має розвинену законодавчу базу, яка захищає права підприємців та створює правові та організаційні засади для реалізації права на підприємницьку діяльність; 2) ця держава має добре розвинену транспортну, комунікаційну та енергетичну інфраструктуру, що також позитивно впливає на розвиток підприємництва; 3) високий рівень життя населення, що забезпечує стабільний попит на товари та послуги; 4) Франція має доступ до висококваліфікованих кадрів; 5) велика кількість програм та ініціатив, які

обумовлюють виникнення великої кількості нових суб'єктів підприємницької діяльності та розвиток вже діючих.

Окрему увагу в рамках представленої проблематики слід звернути увагу на досвід таких країн, як Польща та Естонія. Так, у Польській Республіці 30 квітня 2018 року набув чинності пакет законів про створення так званої «Конституції бізнесу». Він включає, серед іншого: Закон від 06.03.2018 – Закон «Про підприємницьку діяльність». Основною метою цього Закону законодавець визначив більш повну реалізацію конституційного принципу свободи економічної діяльності та інших принципів, що стосуються підприємців та їх господарської діяльності. Відповідно до ст. 1 Закону, цей нормативний документ регулює започаткування, здійснення та припинення підприємницької діяльності, у тому числі права та обов'язки підприємців, а також завдання органів державної влади щодо цього. Говорячи про розвиток польського законодавства варто зауважити, що новий Закон «Про підприємницьку діяльність» у порівнянні із законом від 2 липня 2004 р. «Про свободу господарської діяльності» розширив перелік прав підприємців. Перш за все, він запровадив принцип, згідно з яким дозволено все, що не заборонено законом. Таким чином, Закон про підприємницьку діяльність підтвердив свободу підприємців здійснювати та здійснювати підприємницьку діяльність, якщо норма закону не зобов'язує їх вчиняти певну дію або забороняє цю дію [204].

Відповідно до Закону про підприємницьку діяльність підприємці мають право: на початок, провадження та припинення підприємницької діяльності (стаття 2); вчинення будь-яких дій, не заборонених законом (ст. 8); звільнення від обов'язкового соціального страхування (стаття 18); призупинення підприємницької діяльності (статті 22-25); отримання індивідуального тлумачення законодавчих положень (статті 34-35); відшкодування шкоди, завданої внаслідок проведення перевіркової

діяльності з порушенням законодавства (ст. 46); заперечувати проти початку та здійснення контролюючим органом діяльності з порушенням закону (ст. 59) [205].

Найважливішим правом підприємців є, безумовно, право на здійснення, здійснення та припинення підприємницької діяльності, передбачене ст. 2 згаданого вище Закону. Свобода підприємницької діяльності обмежується лише законом і лише з міркувань важливого суспільного інтересу відповідно до ст. 22 Конституції Республіки Польща. У літературі вказується на презумпцію свободи підприємницької діяльності, якщо (і поки) законодавчі положення не передбачають інше. Принцип свободи підприємницької діяльності включає також право підприємців вчиняти будь-які дії, крім тих, що заборонені законом. Підприємці можуть бути зобов'язані здійснювати конкретну поведінку лише на підставі правових положень, як це передбачено ст. 8 PrPrev. Це положення виражає принцип: дозволено те, що не заборонено законом [204].

Абсолютно новим правом у Польській Республіці є податкова пільга на початок діяльності. Він забезпечує підтримку та заохочення для підприємців, які починають бізнес вперше або відновлюють її після досить тривалого періоду. Закон про підприємницьку діяльність також поширив право на припинення підприємницької діяльності на осіб, які наймають лише працівників, які перебувають у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами, у відпустці по догляду за дитиною, яка не поєднує використання відпустки з виконанням роботи. для роботодавця, який надає цю відпустку. Крім того, фізичні особи-підприємці можуть призупинити підприємницьку діяльність на невизначений або визначений строк не менше 30 днів. Зупинення та відновлення підприємницької діяльності відбувається за заявою підприємця, якщо інше не передбачено окремим положенням, поданою до ЦРДР або до Державного судового реєстру залежно від того, до якого реєстру внесено

підприємця. Від запису в реєстрі також залежить термін, на який підприємець може призупинити підприємницьку діяльність [205; 204].

Важливо також відзначити, наявність права на звільнення від загальнообов'язкового соціального страхування – стартову допомогу, яка регулюється статтею 18 PrPrev. Це нове право для підприємців. Згідно з обґрунтуванням проекту «Права підприємців», пільга для початку діяльності — це особливий вид пільг, а також заохочення для підприємців, які починають вести бізнес вперше. Так, відповідно до ст. 18 розділ 1 Закону «Про підприємницьку діяльність» особа має право на стартову знижку, якщо виконано всі наступні умови: підприємець - фізична особа; підприємець починає підприємницьку діяльність вперше або повторно через щонайменше 60 місяців з дати її останнього призупинення або припинення; підприємницька діяльність не здійснюється на користь колишнього роботодавця, для якого до дати початку діяльності в поточному або попередньому календарному році підприємець здійснював діяльність, що входить до сфери підприємницької діяльності на підставі трудових відносин або відносин кооперації. Початкова пільга полягає у тому, що підприємець протягом 6 місяців з дня відкриття підприємницької діяльності не підлягає загальнообов'язковому соціальному страхуванню, яке включає пенсійне страхування, страхування на випадок інвалідності та від нещасного випадку. Підприємець може відмовитися від пільги, ставши на облік на соціальне страхування.

Окремим, досить специфічним моментом є те, що підприємці також мають право отримати індивідуальне тлумачення нормативно-правових актів, що передбачено ст. 34 розділ 1 PrPrev. Індивідуальне тлумачення містить роз'яснення щодо обсягу та способу застосування положень, які призводять до обов'язку підприємця сплачувати державні збори або внески на соціальне чи медичне страхування в окремому випадку підприємця.

Таким чином, Польща - це одна з країн Центральної Європи, що за останні десятиліття досягла значних успіхів у розвитку підприємництва, а її досвід може бути корисним для України. Зокрема, позитивними моментами останнього є: по-перше, Польща вдало пройшла шлях від планової економіки до ринкової, зберігши при цьому соціальну стабільність; по-друге, ця країна значно спростила процедуру реєстрації підприємств, що сприяло зростанню кількості нових суб'єктів, що реалізують відповідний вид діяльності; по-третє, польський уряд активно підтримує розвиток МСБ, надаючи фінансову допомогу, консультації, доступ до ринків, а також низки пільг податкового та соціального характеру; тощо.

Остання країна, досвіду якої ми приділимо увагу в рамках представленої роботи проблематики, - Естонія. У Естонії право на зайняття підприємницькою діяльністю також закріплене на конституційному рівні. Відповідно до § 31 Конституції Естонії, громадяни країни мають право здійснювати підприємницьку діяльність, створювати комерційні об'єднання та федерації. Закон може встановлювати умови та процедури, що обмежують реалізацію цього права. Якщо закон не передбачає іншого, громадяни іноземних держав і особи без громадянства, які перебувають в Естонії, мають такі ж права, як і естонські громадяни. Ця норма міститься в розділі II Конституції Естонії під назвою «Основні права, свободи та обов'язки», подібно до підходу, використаного в Конституції України. Незважаючи на подібність у конституційному закріпленні свободи підприємницької діяльності в обох країнах, ця свобода не є абсолютною і може обмежуватися законом. Водночас, Конституція Естонії встановлює інший підхід до визначення суб'єктів права на підприємницьку діяльність: якщо за Конституцією України це право належить будь-якій особі («кожен має право на підприємницьку діяльність» – ч. 1 ст. 42), то в Естонії першочерговими носіями цього права є громадяни, з можливістю поширення його на іноземців

та осіб без громадянства, які перебувають в Естонії, за винятком випадків, передбачених законом [84].

Тож, забезпечення та реалізація права на зайняття підприємницькою діяльністю в Естонії ґрунтується на конституційних принципах та регулюється відповідними законами. Конституція Естонії, зокрема в § 31, гарантує громадянам країни право на підприємницьку діяльність, а також створення комерційних асоціацій і федерацій. Однак, це право не є абсолютним і може бути обмежене законом, який визначає умови та процедури для його здійснення. Для того, щоб реалізувати це право, громадяни Естонії та іноземці, які перебувають на її території, мають можливість реєструвати підприємства через сучасну цифрову систему, що значно полегшує процес відкриття бізнесу. Електронна резиденція (e-Residency), яку Естонія активно впроваджує, дозволяє іноземцям створювати та управляти бізнесом в Естонії дистанційно, що робить країну привабливою для підприємців з усього світу.

Реалізація права на підприємницьку діяльність передбачає також певні юридичні обов'язки, такі як дотримання податкового законодавства, наявність необхідних дозволів та ліцензій для певних видів діяльності. Законодавчі акти, такі як Закон «Про комерційні товариства» та Закон «Про підприємницьку діяльність», деталізують правові вимоги до бізнесу та процедури його ведення. Таким чином, забезпечення права на підприємництво в Естонії включає як надання громадянам і резидентам доступу до підприємницької діяльності, так і встановлення законодавчих меж, які сприяють регулюванню ринку та захисту прав інших суб'єктів економічної діяльності.

Підбиваючи підсумок представленого підрозділу дисертаційного дослідження слід узагальнити, що на сьогоднішній день в Європі та Світі сформувались досить різноманітні та, водночас, дієві підходи щодо забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю. А

відтак, зазначене дало змогу виділити наступні позитивні моменти відповідного досвіду, які український законодавець може адаптувати до вітчизняних реалій:

- по-перше, наявність великої кількості ініціатив політичного, фінансового, податкового характеру тощо. Так, в переважній більшості держави використовуються податкові пільги для початку здійснення підприємницької діяльності. Окрім того, країни використовують різноманітні програми для стимулювання осіб займатись даним видом діяльності;

- по-друге, чинне законодавство провідних країн надає громадянам досить широкий перелік можливостей вільно обирати вид економічної діяльності;

- по-третє, досить цікавим є досвід Польської Республіки, який передбачає можливість скасування внесків по загальнообов'язковому соціальному страхуванню протягом 6 місяців з дня початку здійснення підприємницької діяльності;

- по-четверте, окремо варто виділити досвід, відповідно до якого підприємці мають право отримати індивідуальне тлумачення нормативно-правових актів, зокрема роз'яснення щодо обсягу та способу застосування положень, які призводять до обов'язку підприємця сплачувати державні збори або внески на соціальне чи медичне страхування; тощо;

- по-п'яте, світові держави відкриті для інновацій, що забезпечує підтримку підприємницької діяльності, особливо орієнтованої на впровадження нових технологій, продуктів, тощо.

Саме імплементація зазначеного досвіду, як вбачається, дозволить забезпечити якісну та ефективну реалізацію права громадян на здійснення підприємницької діяльності в Україні.

3.2. Шляхи вдосконалення нормативно-правового регулювання реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю

Проведений у попередніх підрозділах дисертаційного дослідження аналіз дає змогу констатувати, що незважаючи на всі намагання українського законодавця, у сфері нормативно-правового регулювання реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю існує низка проблем, які обумовлені наявністю прогалин у законодавстві. Наявність прогалин у законодавстві є небажаним та свідчить про недопіки системи законодавства та системи права в цілому. Однак вони є об'єктивно можливими та неминучими. Тому, традиційно, для юриспруденції характерною є проблема усунення або подолання таких дефектів права [190]. В.А. Кройтор цілком справедливо наголошує, що наявність прогалин у законодавстві необхідно розглядати як об'єктивне явище, якого неможливо уникнути навіть при найбільш досконалій і детальній правовій регламентації. У той же час законодавцю необхідно докладати максимум зусиль для вирішення найбільш важливих правових питань уже під час прийняття нормативних правових актів. Але якщо все ж таки певне питання не було вирішено безпосередньо при прийнятті правового акта, то в такому разі оперативність заповнення прогалин є необхідним складником процесу повноцінної реалізації поставлених перед законом цілей. Водночас правильне відмежування питання прогалин від суміжних правових явищ у теоретичному аспекті і наявність відповіді на питання, чи існує прогалина за конкретних, обставин, дозволяє знайти оптимальний варіант вирішення ситуації, яка склалася [83].

В.М. Марчук вважає, що прогалина в законодавстві - це відсутність закону, законодавчих норм, що регулювали б певні ситуації, з якими стикається практика і навіть більше – правозастосовна практика, за умови, що подібні ситуації потребують правового, а не будь-якого іншого регулювання. А тому, узагальнює автор, прогалини у праві

характеризуються: 1) відсутністю необхідної правової норми, відсутністю відповідних законодавчих приписів; 2) практичною потребою саме нормативно-правового врегулювання певних життєвих ситуацій, тобто врегулювання за допомогою юридичних засобів; 3) реальною наявністю такого роду ситуацій, з якими стикаються правозастосовні органи, які зобов'язані їх розв'язувати, беручи до свого провадження [97]. Прогалини в законодавстві, на слухну думку, О. Колотова, характеризують такі аспекти: 1) повна або часткова відсутність правового регулювання конкретних суспільних відносин; 2) оціночне положення, позитивний характер якого залежить від правосвідомості суб'єктів правозастосування; 3) наявність прогалин є суттєвим недоліком, який виключає правовий вплив на певні сфери життєдіяльності населення держави; 4) прогалини у законодавець є нетиповими ситуаціями та зумовлюють нетиповість правозастосовної діяльності, яка втрачає свою традиційну послідовність, як системи логічно пов'язаних, послідовних дій; 5) прогалини у законодавстві є об'єктивними життєвими ситуаціями, які спричинені об'єктивним розвитком суспільних відносин, а в деяких випадках суб'єктивних причин, пов'язаних із правотворчими та правозастосовними діями законодавчих, виконавчих та судових органів державної влади [69, с.55].

Т.О. Подковенко та А.С. Мельничук вказують, що подолання прогалин у законодавстві зумовлює визначення дій суб'єкта правозастосування, що уможливають прийняття рішення в конкретній справі за відсутності відповідної норми права. Це дає можливість правозастосовному органу швидко реагувати на виявлену проблему та вирішувати її у ході правозастосовної діяльності при прийнятті конкретного рішення стосовно конкретної справи. Далі автори вказують, що науковці виокремлюють два основні способи подолання прогалин в українському законодавстві: аналогія закону та аналогія права. Аналогія закону дає можливість вирішити справу або окреме юридичне питання на основі правової норми, розрахованої на

подібні випадки. Застосування аналогії закону у випадку відсутності норми права, що регулює конкретні суспільні відносини, є можливим за наявності в законодавстві іншої норми, що регулює схожі суспільні відносини, які близькі за своїм значенням та характером. Якщо виникають обставини, за яких необхідно застосувати аналогію закону, то необхідно дотримуватися певних вимог, оскільки ситуація повинна мати юридичний характер, відсутність конкретного нормативно-правового акту, який би регулював саме ці суспільні відносини тощо [127].

Таким чином, наявність прогалин в законодавстві, яке регулює питання реалізації права на підприємницьку діяльність, є явищем об'єктивним, що обумовлено специфікою та мінливістю досліджуваної сфери суспільного життя. Наявність відповідних прогалин, як вбачається, обумовлена наступними чинниками: *по-перше*, затримка переходу від планової до ринкової економіки, у порівнянні з більшістю провідних країн Європи та світу; *по-друге*, політична, соціальна, економічна нестабільність яка в різні історичні періоди була характерна для української держави; *по-третє*, низький рівень правової культури населення, а також довіри до органів державної влади; *по-четверте*, значна перевантаженість законодавства, норми якого регулюють питання початку здійснення підприємницької діяльності; *по-п'яте*, недосконалість податкового законодавства, зокрема нестабільність податкових правил та часті зміни у нормативно-правовому регулюванні податкової сфери, призводять до непередбачуваності умов ведення бізнесу; *по-шосте*, відсутність ефективної та стабільної державної підтримки підприємців, особливо на етапах старту та розвитку бізнесу, обмежує можливості нових підприємців.

Варто відзначити, що окремі проблемні питання, пов'язані із вирішенням проблем нормативно-правового регулювання реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю, у своїх наукових працях досліджувало чимало науковців. Так, до прикладу, у своєму науковому

дослідженні С.В. Глібко дійшов до висновку, що проблемним в правових системах будь-яких країн є призначення конституційних норм, які можуть створювати два основних напрямів реалізації права – функціонування як основоположні права громадян або як загальні норми, які надають можливість імплементувати певні конституційні права та свободи в законах держав. Так, відмічає науковець, з точки зору господарської діяльності, у сучасних умовах розвитку законодавства, політичної та економічної думки, існує сенс не зупинятися тільки на спрощенні започаткування підприємництва, а виходити з необхідності створення належних умов для ефективного здійснення господарської діяльності. Кінцевим результатом стане створення сприятливого бізнес-середовища для суб'єктів господарювання, для чого необхідно удосконалити інституційне середовища певних регіонів, що дасть можливість запровадити дієві важелі впливу на підприємців, сформувати інвестиційну інфраструктуру, запровадити спеціальні режими, сформувати сучасну інфраструктуру суб'єктів ІКТ, стимулювання створення нових секторів економіки [24].

Обов'язково варто вказати наукову працю Л.О. Нікітенко, який присвятив її опрацюванню напрямів удосконалення законодавства України та практики його застосування у сфері реалізації права на підприємницьку діяльність. Так, автор зазначив, що нагальною проблемою є забезпечення неупередженості державних органів у регулюванні підприємництва, що вимагає професійного та компетентного виконання обов'язків посадовими особами. Дослідник також зазначає, що із розширенням організаційно-правового впливу держави, навіть за умов його якісної трансформації, зростає роль і повноваження адміністративно-бюрократичного апарату. В Україні досі не сформовано чіткий і стабільний механізм контролю за діями державних службовців, що може становити загрозу для ефективного функціонування підприємницького середовища. Необхідною є зміна принципів регулювання підприємницької діяльності, зокрема реформування

системи державного нагляду та контролю на ринку, яка має захищати економічні інтереси всіх учасників. У цьому контексті важливо встановити чіткий перелік контролюючих органів, визначити їх функції та обов'язки, аби уникнути дублювання, а також регламентувати перевірочну діяльність для запобігання використанню контрольних механізмів як засобу тиску на підприємців. Необхідно передбачити безкоштовність контрольних процедур, створити механізми оскарження їх проведення та результатів, а також мінімізувати кількість перевірок з ініціативи контролюючих органів. Ці пропозиції мають бути детально розроблені в спеціальному законі, який регулюватиме відносини у сфері захисту прав підприємців під час контролю їх діяльності. Важливість цього закону полягає у встановленні балансу між суспільними і державними інтересами, на захист яких спрямовані контрольні заходи, та законними інтересами підприємців у реалізації їх права на зайняття підприємницькою діяльністю [112]. У підсумку Л.О. Нікітенко наголошує, що першочерговими заходами у процесі вдосконалення національного законодавства та правозастосовної практики у сфері реалізації права на підприємницьку діяльність слід вважати такі: оптимізація процедури започаткування підприємницької діяльності; спрощення процедури реєстрації припинення підприємницької діяльності; удосконалення системи фінансово-кредитної підтримки підприємництва; підвищення ефективності державної регуляторної політики; забезпечення повноцінної реалізації механізму оподаткування суб'єктів підприємницької діяльності; сприяння розвитку конкурентного середовища; підвищення ефективності державної підтримки та захисту підприємництва; усунення адміністративно-бюрократичних перешкод у сфері підприємництва. Проблемою, яка потребує негайного вирішення, є неупередженість у здійсненні органами держави функцій із регулювання підприємництва шляхом якісного, професійного та компетентного підходу до належного виконання [112].

Інший автор, - Н.П. Капітаненко, у своїй праці зазначив, що удосконалення механізму реалізації прав суб'єктів підприємництва передбачає здійснення ефективної державної політики з розвитку підприємництва, створення умов та стимулювання розвитку підприємницької культури та компетенцій у суспільстві, забезпечення умов для доступу підприємців до кредитів та ринків, поліпшення комунікації та координації дій між суб'єктами підприємництва, органами державної влади і місцевого самоврядування та суспільством на основі євроінтеграційного спрямування. Актуальним є те, що автор вказує: «під час воєнного стану посилилася суспільна консолідація в Україні задля досягнення спільної мети на основі спільних цінностей. Мають місце прояви позитивних змін стратегічного спрямування у сфері публічного управління, передусім, підвищення ефективності взаємодії між органами державної влади, територіальними громадами, громадськими і волонтерськими організаціями та підприємцями. Утвердження такої практики співпраці держави та суб'єктів підприємництва сприятиме результативності діяльності. Введення воєнного стану підтвердило, що Україна має колосальні перспективи, можливості та ресурси. Головний актив країни, на який необхідно зважати, це людський капітал. Саме тому механізм реалізації прав суб'єктів підприємницької діяльності має базуватися на загальнолюдських цінностях» [54].

У навчальному посібнику «Правове регулювання підприємницької діяльності» Л. В. Хомко та Х. Ю. Кульгавець цілком слушно зазначають, що послідовна імплементація положень Угоди про асоціацію та передбачена цим документом уніфікація економіко-правового простору України з нормами Світової організації торгівлі (СОТ) мають суттєво спростити налагодження ділових контактів як у торговельній, так і в інвестиційній сфері, надати можливість ефективного захисту інтересів українських експортерів на зовнішніх ринках відповідно до міжнародного правового інструментарію і водночас суттєво обмежити міжнародними нормами можливості захисту

внутрішнього ринку України. Серед нових можливостей для розвитку малого бізнесу в Україні, на переконання згаданих вище вчених, вирізняють такі: впорядкування спрощеної системи оподаткування для малих підприємств; сприяння розвитку інноваційного підприємництва; сприяння поширенню кластерної організації МСП; сприяння інтернаціоналізації МСП як повноцінного включення до процесів міжнародної торгівлі та кооперації; організація «посівної» підтримки МСП у регіонах з ознаками депресивності; формування сучасної фінансової інфраструктури підтримки підприємництва в Україні за європейським зразком; удосконалення діяльності вітчизняних управлінських інституцій, до сфери відповідальності яких належить реалізація державної політики щодо МСП [130, с.390].

С.В. Глібко та О.О. Гречко зазначають, що передбачені у Конституції України гарантії права на підприємницьку діяльність подекуди мають декларативний характер. Це пов'язано із тим, що нормативно-правові акти, конкретизуючи Конституцію України, містять деякі неузгодженості та прогалини. Стосовно конституційного закріплення гарантій права на підприємницьку діяльність виявляється за необхідне виокремити блок присвячений економічній сфері, який буде створювати системний вплив на зміст поточного законодавства та практичний механізм реалізації таких гарантій. Питання створення державою умов для належного ведення господарської діяльності невід'ємні від розуміння та правового забезпечення реалізації гарантій підприємництва для чого й необхідний ефективний правовий механізм управління економікою та створення належних умов для заняття господарською діяльністю; та розробка окремих напрямів і критеріїв для просування та забезпечення права громадян на підприємницьку діяльність [25, с.157-158].

На наявності недоліків у правовому забезпеченні припинення діяльності суб'єктів підприємництва, наголошує Є.О. Жарікова. Авторка вказує, що досвід формування законодавства у цій сфері свідчить про

недоречність підходу, який ігнорує необхідність системності у правовому забезпеченні припинення діяльності суб'єктів підприємництва — громадян і спроб фрагментарного унормування цих відносин у різних законодавчих актів. Тому доцільним слід вважати проведення подальшого системного вдосконалення правового забезпечення припинення діяльності суб'єктів підприємництва за двома напрямками. По-перше, на думку вченої, у ГК України потрібно детально прописати підстави припинення діяльності суб'єктів підприємництва — громадян, основні етапи припинення діяльності, порядок пред'явлення вимог кредиторів і заходи щодо забезпечення їх інтересів. По-друге, вказує Є.О. Жарікова, необхідно уточнити положення окремих спеціальних законодавчих актів, які стосуються порядку припинення діяльності суб'єктів підприємництва — громадян, зокрема, Закону «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців» з метою забезпечення прав і законних інтересів суб'єктів підприємництва - громадян у процесі припинення їх діяльності [43, с.73].

С.І. Іщук вказує, що основні проблеми конституційно-правового забезпечення права на підприємницьку діяльність як легітимної форми реалізації свободи особи в економічних відносинах зумовлені відсутністю в Конституції України системного підходу при фіксації економічного порядку. При цьому, базове конституційно-правове регулювання права на підприємництво в процесі модернізації Основного Закону, на погляд вченого, потребує зміни способу нормативного забезпечення свободи підприємницької діяльності та визначення суб'єктного складу такого права [53, с.38-39].

Проведений вище аналіз наукових поглядів вчених дає змогу дійти до висновку, що у своїх дослідженнях автори досить багато уваги приділяли проблемі забезпечення та реалізації права на підприємницьку діяльність. Багато позицій авторів мають раціональне зерно, втім їх загальним спільним недоліком є наступні: по-перше, більшість наукових праць є морально

застарілими та не відповідають викликам та реаліям сьогодення, адже побудовані на застарілому законодавстві та не враховують сучасні виклики, обумовлені повномасштабною війною та соціальною і економічною кризою; по-друге, підходи вчених не можна назвати системними, оскільки точиться жвава дискусія, нормами якої галузі права регулюється питання реалізації права на працю; по-третє, більшість пропозицій носять суто теоретичний характер, без належного практичного обґрунтування.

Не можна не відзначити, що проблемі реалізації права на працю приділялась увага і на законодавчому рівні. Так, в першу чергу слід вказати Концепцію реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року. Метою останньої є створення нормативно-правової бази та здійснення заходів для впровадження міжнародних стандартів ведення соціально відповідального бізнесу в діяльність суб'єктів господарської діяльності для забезпечення сталого розвитку України та підвищення суспільного добробуту. У ході реалізації Концепції передбачається досягти таких довгострокових результатів для національної економіки: «забезпечення сталого соціально-економічного розвитку держави, досягнення цільових показників Цілей сталого розвитку для України; забезпечення розвитку соціально відповідального бізнесу як пріоритету державної політики; підвищення рівня конкурентоспроможності держави і макроекономічних показників; збільшення обсягу ринків товарів та послуг; зростання рівня оплати праці та зайнятості населення; підвищення ділової репутації бізнесу; покращення якості дорожньої інфраструктури; забезпечення інноваційного та технологічного розвитку; підвищення якості людського капіталу; забезпечення раціонального використання природних ресурсів, зниження рівня енергоспоживання та зменшення обсягу викидів, зниження впливу виробничої діяльності на навколишнє природне середовище та збереження біорізноманіття, що досягається шляхом здійснення суб'єктами

господарської діяльності екологічних інновацій та створення системи екологічного менеджменту; покращення репутації вітчизняного бізнесу як соціально відповідального; запровадження єдиного підходу до сприйняття розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні всіма групами заінтересованих осіб; сприяння розвитку системи публічного звітування з метою підвищення рівня поінформованості суспільства щодо провадження суб'єктами господарської діяльності соціально відповідальної діяльності; активізація інвестиційних та інноваційних процесів; підтримка розвитку торговельно-економічного, науково-технічного та інвестиційного співробітництва України з іноземними державами на засадах взаємної вигоди шляхом дотримання міжнародних стандартів з ведення соціально відповідального бізнесу вітчизняними суб'єктами господарської діяльності; збільшення обсягу залучених іноземних інвестицій у вітчизняну економіку» [153]. Нажаль, вказаний нормативний документ не вирішує існуючих проблем, пов'язаних забезпеченням реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю.

Більш детально вказаний аспект розкривається у «Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року». У досліджуваному контексті слід вказати мікроціль 1.1 «Полегшення доступу до капіталу та ресурсів». Ця ціль передбачає створення сприятливого регуляторного середовища шляхом: «проведення масштабного перегляду регуляторних інструментів з метою скасування обтяжливих норм, цифровізації та спрощення процедур; реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, а також забезпечення прозорості кадрової політики БЕБ, ДПС та Держмитслужби; осучаснення положень Трудового кодексу України із запровадженням нових форм трудових відносин та наближенням регулювання трудових відносин до потреб малого і середнього підприємництва з урахуванням тенденцій розвитку ринку праці; спрощення

адміністрування податкового навантаження та відповідної звітності, зокрема в частині зменшення відмінностей в адмініструванні податків за різними системами оподаткування; врегулювання діяльності (детінізації) самозайнятих осіб у частині спрощення та автоматизації обліку, запровадження сприятливого податкового режиму; підтримки суб'єктів малого і середнього підприємництва, що продовжують діяльність у регіонах, які найбільше потерпають від повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України, постійних обстрілів і ракетних ударів; зміцнення спроможності Ради бізнес-омбудсмена для забезпечення більш ефективного захисту прав підприємців та подолання адміністративних бар'єрів, що перешкоджають розвитку бізнесу; створення сприятливих умов для діяльності компаній - розробників штучного інтелекту (регуляторні "пісочниці" (платформи), які сприятимуть співпраці підприємців з органами влади, даючи змогу тестувати новітні продукти із мінімальними регуляторними вимогами; запобігання банкрутству та спрощення його процедур, сприяння використанню підприємцями "другого шансу" для ведення господарської діяльності шляхом адаптації законодавства України до нормативно-правової бази ЄС з метою підвищення ефективності процедур банкрутства, відновлення платоспроможності боржників і створення умов для раннього запобігання неплатоспроможності» [154].

Основними завданнями для реалізації цієї операційної цілі є: аналіз програми "Доступні кредити 5-7-9 %" з метою оцінки її ефективності, виявлення проблемних аспектів та ініціювання внесення відповідних змін для покращення функціонування програми; забезпечення функціонування та розширення програми "Доступні кредити 5-7-9 %"; забезпечення розширення та функціонування програм грантової підтримки бізнесу, зокрема грантової програми "єРобота", для надання безповоротної фінансової підтримки для створення нового бізнесу або розвитку бізнесу (мікрогрантів), зокрема переробних підприємств, а також створення або розвитку садівництва,

ягідництва та виноградарства, тепличного господарства; врегулювання використання уніфікованого формату та набору даних для бізнес-планів, що подаються для участі в державних програмах фінансової підтримки; розробка інструментів цифрового моніторингу та автоматичної оцінки бізнес-планів підприємців; розробка та популяризація онлайн-інструменту для створення бізнес-плану для підприємців-початківців і вдосконалення наявних бізнес-планів для підприємств, що вже працюють; забезпечення можливості подання підприємцями заяв про відшкодування збитків, втрат чи шкоди, що завдані внаслідок повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України, до Реєстру збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України, за всіма категоріями; розроблення та удосконалення нормативно-правової бази, популяризація використання таких альтернативних джерел фінансування, як краудфандинг, факторинг, лізинг; створення та забезпечення функціонування національної цифрової платформи факторингу; спрощення процедури емісії, публічної пропозиції та допуску до торгів на організованих ринках капіталу для цінних паперів малого і середнього підприємництва; запровадження та розвиток ринку зелених облігацій у сфері відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів газового палива; законодавче регулювання системи страхування воєнних ризиків; тощо [154].

Не можна також не вказати таку оперативну ціль, як створення сприятливого регуляторного середовища та дерегуляція. В даному контексті вбачається необхідним: проведення масштабного перегляду регуляторних інструментів з метою скасування обтяжливих норм, цифровізації та спрощення процедур; реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, а також забезпечення прозорості кадрової політики БЕБ, ДПС та Держмитслужби; осучаснення положень Трудового кодексу України із запровадженням нових форм трудових відносин та наближенням регулювання трудових відносин до потреб малого і середнього

підприємництва з урахуванням тенденцій розвитку ринку праці; спрощення адміністрування податкового навантаження та відповідної звітності, зокрема в частині зменшення відмінностей в адмініструванні податків за різними системами оподаткування; врегулювання діяльності (детінізації) самозайнятих осіб у частині спрощення та автоматизації обліку, запровадження сприятливого податкового режиму; підтримки суб'єктів малого і середнього підприємництва, що продовжують діяльність у регіонах, які найбільше потерпають від повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України, постійних обстрілів і ракетних ударів; зміцнення спроможності Ради бізнес-омбудсмена для забезпечення більш ефективного захисту прав підприємців та подолання адміністративних бар'єрів, що перешкоджають розвитку бізнесу; тощо [154].

Тож, виходячи із зазначених вище положень, можемо констатувати, що законодавець досить багато уваги приділив питанню забезпеченню та покращенню реалізації права на здійснення підприємницької діяльності в Україні. Разом із тим, вказаний документ не вирішує всі проблеми, пов'язані із нормативно-правовим регулюванням реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю.

Таким чином, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених та норм чинного законодавства, ми переконані, що в рамках вдосконалення нормативно-правового регулювання реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю вбачається необхідним:

- по-перше, значно спростити процедури реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності, особливо це стосується правового режиму воєнного стану. З огляду на зазначене вище, необхідним є прийняття Положення «Про порядок реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності в умовах правового режиму воєнного стану». Даний нормативний документ має передбачати скорочення кількості необхідних документів і дозволів для реєстрації бізнесу, впровадження електронних сервісів для подання звітності

та заяв, а також зменшення інших бюрократичних перепон; Досвід Естонії з електронним урядуванням може бути корисним для впровадження в Україні з метою зниження часу і витрат на відкриття бізнесу.

- по-друге, переглянути податкове законодавство, зокрема Податковий кодекс України, в якому доцільно закріпити пільги для суб'єктів, які бажають або тільки починають здійснення підприємницької діяльності. Зазначене забезпечить передбачуваність і стабільність податкових правил, а також знизити податковий тиск на малий і середній бізнес. Особлива увага має бути приділена пільговому оподаткуванню стартапів у галузі інноваційної діяльності та військовій сфері;

- по-третє, реформувати систему державного контролю та нагляду. Державний нагляд повинен бути спрямований не на тиск на підприємців, а на забезпечення справедливих умов ведення бізнесу та захист економічних інтересів. Для цього необхідно зменшити кількість перевірок, чітко регламентувати їх проведення та запровадити механізми оскарження неправомірних дій з боку контролюючих органів;

- по-четверте, забезпечити прозорість та послідовність державної політики у сфері підприємницької діяльності, яка в останні два роки не була такою;

- по-п'яте, розробити та впровадити загальнодержавні програми підтримки підприємництва, які будуть діяти в Україні на постійній основі, без прив'язки до політичної ситуації чи воєнного стану.

Окремим проблемним питанням, яке необхідно вирішити, - підвищення рівня правової свідомості суб'єктів підприємницької діяльності через освітні програми, тренінги та семінари. Це дозволить підприємцям краще орієнтуватися в законодавстві, ефективніше захищати свої права та використовувати можливості, надані державою.

Висновки до розділу 3

Акцентовано увагу на тому, що вирішення існуючих проблем, пов'язаних із забезпеченням реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю обумовлює необхідність проведення комплексних теоретичних досліджень, зокрема присвячених вивченню позитивного зарубіжного досвіду у цій сфері. Значення останнього розкривається у наступних аспектах: *по-перше*, дозволяє виявити найбільш ефективні механізми підтримки підприємництва, спрощення процедур реєстрації бізнесу, захисту прав інтелектуальної власності, стимулювання інновацій, тощо; *по-друге*, дає можливість уникнути помилок, які вже були допущені іншими державами в процесі розвитку підприємництва в рамках українських правових реалій; *по-третє*, сучасний бізнес є глобальним, тому важливо розуміти загальні тенденції розвитку підприємництва у світі; *по-четверте*, позитивний досвід дає можливість створити більш сприятливий бізнес-клімат в країні, що приваблюватиме інвестиції, сприятиме створенню нових робочих місць та економічному зростанню; тощо.

Наголошено, що розвитку підприємництва в США, а відтак і забезпеченню реалізації права на здійснення підприємницькою діяльністю, сприяє активна державна політика, яка включає: ефективне нормативно-правове регулювання; якісне управління у податковій галузі; використання стартапів, а також доступ до ринків капіталу.

Узагальнюючи досвід Сполучених Штатів Америки відзначено, що в цій країні право займатися підприємницькою діяльністю глибоко вкорінене в правові та культурні рамки країни. Це право підкріплюється кількома основоположними правовими принципами та сприяє сприятливому нормативному середовищу, спрямованому на сприяння інноваціям, вільному підприємництву та економічному зростанню. Серед позитивних моментів досвіду цієї країни виділено наступне: по-перше, нормативно-правова база в

цій країні побудована таким чином, щоб збалансувати свободу підприємництва з необхідним наглядом. Загалом, у США існує відносно низький бар'єр для відкриття бізнесу порівняно з іншими країнами, а тому така легкість відображається на великій кількості стартапів і малих підприємств у країні; по-друге, фінансова система США, зокрема її добре розвинений ринок венчурного капіталу, надає підприємцям різноманітні варіанти фінансування. Банки, приватні інвестори та державні програми пропонують фінансову підтримку новим і зростаючим підприємствам; по-третє, важливим є культурний підтекст, адже «американська мрія» будь-якого громадянина – це мати власний, невеличкий бізнес, а відтак зазначене є пропагандою великих досягнень завдяки наполегливій роботі; по-четверте, правова система США також підтримує підприємницьку діяльність, пропонуючи чіткі механізми обмеження особистої відповідальності; по-п'яте, досить гнучким є механізм регулювання праці, що дає підприємцям більше можливостей для залучення та звільнення працівників. Отже, право займатися підприємницькою діяльністю в Сполучених Штатах підтримується поєднанням конституційних принципів, сильної законодавчої та нормативної бази, доступу до капіталу та культури, яка «поважає» інновації та ризик. Це поєднання створює середовище, де люди мають як свободу, так і необхідні інструменти для відкриття та розвитку бізнесу, що робить США однією з найбільш підприємницьких країн у світі.

Відмічено, що Франція, як одна з провідних європейських економік, має багатий досвід у сфері підтримки підприємництва, який може бути надзвичайно корисним для України, яка прагне розвивати свою економіку та створювати сприятливе середовище для бізнесу. Серед позитивних моментів такого досвіду виділено наступний: а) французи значно спростили процес реєстрації підприємств, особливо для мікропідприємств, що дозволяє скоротити бюрократичні бар'єри та заохочує до створення нових бізнесів; б) Франція активно підтримує інноваційні проекти, надаючи фінансову

допомогу, консультації та доступ до інфраструктури; в) розвинена мережа бізнес-інкубаторів та акселераторів; г) хоча податкова система Франції є досить складною, вона пропонує ряд пільг та стимулів для малого та середнього бізнесу; тощо.

Аргументовано, перевагами початку здійснення підприємницької діяльності у Франції є наступні: 1) сприятливе законодавство, адже Франція має розвинену законодавчу базу, яка захищає права підприємців та створює правові та організаційні засади для реалізації права на підприємницьку діяльність; 2) ця держава має добре розвинену транспортну, комунікаційну та енергетичну інфраструктуру, що також позитивно впливає на розвиток підприємництва; 3) високий рівень життя населення, що забезпечує стабільний попит на товари та послуги; 4) Франція має доступ до висококваліфікованих кадрів; 5) велика кількість програм та ініціатив, які обумовлюють виникнення великої кількості нових суб'єктів підприємницької діяльності та розвиток вже діючих.

Зазначено, що Польща - це одна з країн Центральної Європи, котра за останні десятиліття досягла значних успіхів у розвитку підприємництва, а її досвід може бути корисним для України. Зокрема, позитивними моментами останнього є: по-перше, Польща вдало пройшла шлях від планової економіки до ринкової, зберігши при цьому соціальну стабільність; по-друге, ця країна значно спростила процедуру реєстрації підприємств, що сприяло зростанню кількості нових суб'єктів, що реалізують відповідний вид діяльності; по-третє, польський уряд активно підтримує розвиток МСБ, надаючи фінансову допомогу, консультації, доступ до ринків, а також низки пільг податкового та соціального характеру; тощо.

Узагальнено, що на сьогоднішній день в Європі та Світі сформувались досить різноманітні та, водночас, дієві підходи щодо забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю. А відтак, зазначене дало

змогу виділити наступні позитивні моменти відповідного досвіду, які український законодавець може адаптувати до вітчизняних реалій:

- по-перше, наявність великої кількості ініціатив політичного, фінансового, податкового характеру тощо. Так, в переважній більшості держави використовуються податкові пільги для початку здійснення підприємницької діяльності. Окрім того, країни використовують різноманітні програми для стимулювання осіб займатись даним видом діяльності;

- по-друге, чинне законодавство провідних країн надає громадянам досить широкий перелік можливостей вільно обирати вид економічної діяльності;

- по-третє, досить цікавим є досвід Польської Республіки, який передбачає можливість скасування внесків по загальнообов'язковому соціальному страхуванню протягом 6 місяців з дня початку здійснення підприємницької діяльності;

- по-четверте, окремо варто виділити досвід, відповідно до якого підприємці мають право отримати індивідуальне тлумачення нормативно-правових актів, зокрема роз'яснення щодо обсягу та способу застосування положень, які призводять до обов'язку підприємця сплачувати державні збори або внески на соціальне чи медичне страхування; тощо;

- по-п'яте, світові держави відкриті для інновацій, що забезпечує підтримку підприємницької діяльності, особливо орієнтованої на впровадження нових технологій, продуктів, тощо.

Акцентовано увагу на тому, що наявність прогалін в законодавстві, яке регулює питання реалізації права на підприємницьку діяльність, є явищем об'єктивним, що обумовлено специфікою та мінливістю досліджуваної сфери суспільного життя. Наявність відповідних прогалін, як вбачається, обумовлена наступними чинниками: по-перше, затримка переходу від планової до ринкової економіки, у порівнянні з більшістю провідних країн Європи та світу; по-друге, політична, соціальна, економічна нестабільність

яка в різні історичні періоди була характерна для української держави; по-друге, низький рівень правової культури населення, а також довіри до органів державної влади; по-четверте, значна перевантаженість законодавства, норми якого регулюють питання початку здійснення підприємницької діяльності; по-п'яте, недосконалість податкового законодавства, зокрема нестабільність податкових правил та часті зміни у нормативно-правовому регулюванні податкової сфери, призводять до непередбачуваності умов ведення бізнесу; по-шосте, відсутність ефективної та стабільної державної підтримки підприємців, особливо на етапах старту та розвитку бізнесу, обмежує можливості нових підприємців.

Зроблено висновок про те, що у своїх дослідженнях автори досить багато уваги приділяли проблемі забезпечення та реалізації права на підприємницьку діяльність. Багато позицій авторів мають раціональне зерно, втім їх загальним спільним недоліком є наступні: по-перше, більшість наукових праць є морально застарілими та не відповідають викликам та реаліям сьогодення, адже побудовані на застарілому законодавстві та не враховують сучасні виклики, обумовлені повномасштабною війною та соціальною і економічною кризою; по-друге, підходи вчених не можна назвати системними, оскільки точиться жвава дискусія, нормами якої галузі права регулюється питання реалізації права на працю; по-третє, більшість пропозицій носять суто теоретичний характер, без належного практичного обґрунтування.

Констатовано, що в рамках вдосконалення нормативно-правового регулювання реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю необхідно: по-перше, значно спростити процедури реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності, особливо це стосується правового режиму воєнного стану. З огляду на зазначене вище, необхідним є прийняття Положення «Про порядок реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності в умовах правового режиму воєнного стану». Даний нормативний документ

має передбачати скорочення кількості необхідних документів і дозволів для реєстрації бізнесу, впровадження електронних сервісів для подання звітності та заяв, а також зменшення інших бюрократичних перепон; Досвід Естонії з електронним урядуванням може бути корисним для впровадження в Україні з метою зниження часу і витрат на відкриття бізнесу; по-друге, переглянути податкове законодавство, зокрема Податковий кодекс України, в якому доцільно закріпити пільги для суб'єктів, які бажають або тільки починають здійснення підприємницької діяльності. Зазначене забезпечить передбачуваність і стабільність податкових правил, а також знизити податковий тиск на малий і середній бізнес. Особлива увага має бути приділена пільговому оподаткуванню стартапів у галузі інноваційної діяльності та військовій сфері; по-третє, реформувати систему державного контролю та нагляду. Державний нагляд повинен бути спрямований не на тиск на підприємців, а на забезпечення справедливих умов ведення бізнесу та захист економічних інтересів. Для цього необхідно зменшити кількість перевірок, чітко регламентувати їх проведення та запровадити механізми оскарження неправомірних дій з боку контролюючих органів; по-четверте, забезпечити прозорість та послідовність державної політики у сфері підприємницької діяльності, яка в останні два роки не була такою; по-п'яте, розробити та впровадити загальнодержавні програми підтримки підприємництва, які будуть діяти в Україні на постійній основі, без прив'язки до політичної ситуації чи воєнного стану. Окремим проблемним питанням, яке слід вирішити, - підвищення рівня правової свідомості суб'єктів підприємницької діяльності через освітні програми, тренінги та семінари. Це дозволить підприємцям краще орієнтуватися в законодавстві, ефективніше захищати свої права та використовувати можливості, надані державою.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, яке полягає в тому, щоб з'ясувати сутність, зміст та особливості адміністративно-правового механізму реалізації права громадян на заняття підприємницькою діяльністю, а також спираючись на позитивний вітчизняний і зарубіжний досвід, опрацювати напрями вдосконалення адміністративного законодавства, норми якого регулюють суспільні відносини в досліджуваній сфері суспільного життя. У результаті дослідження сформульовано низку нових наукових висновків, основні з них такі:

1. Доведено, що теоретичне підґрунтя дослідження проблеми забезпечення права на зайняття підприємницькою діяльністю становлять численні наукові праці різних рівнів. Серед них переважають праці адміністративно-правової спрямованості, у яких розглянуто публічно-владні аспекти регулювання фінансового сектору держави, зокрема підприємництва як його складового елементу. Зауважено, що низку досліджень проведено крізь призму інших галузей права, у яких предметом вивчення слугували окремі гарантії здійснення підприємницької діяльності. Проте, попри суттєвий науковий доробок, більшість представлених наукових робіт характеризуються спільним значним недоліком: усі вони поверхово торкаються проблеми забезпечення права на зайняття підприємницькою діяльністю, розкриваючи лише окремі, пов'язані з цим аспекти.

2. З'ясовано, що адміністративно-правовий механізм реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю – це системна сукупність визначених у нормах чинного законодавства взаємопов'язаних елементів, які у своїй єдності спрямовані на створення необхідних правових, економічних, організаційних, управлінських, соціальних та інших умов задля забезпечення ефективної реалізації конституційного права на зайняття відповідним видом діяльності. Зазначено, що ключовими елементами цього механізму є такі: правові

принципи; норми адміністративного права; акти застосування норм права; адміністративно-правові засоби, способи, операції та заходи.

3. Встановлено, що право на зайняття підприємницькою діяльністю – це суб'єктивне, індивідуалізоване, забезпечене та гарантоване державою, набуте суб'єктивне право фізичної або юридичної особи на провадження економічно та суспільно важливої, не забороненої законом господарської діяльності, спрямованої на отримання прибутку. Зміст цього права як об'єкта адміністративно-правового дослідження полягає в такому: 1) це – суб'єктивне людське право, гарантоване Конституцією України, забезпечення якого відбувається завдяки механізмам адміністративного характеру; 2) об'єктом цього права є спеціальна суспільно й економічно важлива діяльність – підприємницька, яка має позитивне значення для держави та спрямована на набуття фізичною чи юридичною особою прибутку; 3) реалізація права на зайняття підприємницькою діяльністю зумовлює виникнення різноманітних правовідносин, більшість яких пов'язана з діяльністю держави, а отже, вони є об'єктом адміністративно-правового регулювання.

4. Акцентовано увагу на тому, що нормативно-правові засади забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю представлені декількома групами нормативно-правових актів різної юридичної сили. Сюди належать: Конституція України, кодифіковані акти (господарський, цивільний, податковий, кримінальний кодекси, а також Кодекс України про адміністративні правопорушення), а також низка інших законодавчих актів. Причому Конституція та міжнародні документи переважно декларують свободу на зайняття підприємницькою діяльністю та гарантують право займатися нею кожній людині та громадянину. Натомість кодекси й закони окреслюють правові, економічні, політичні, адміністративні та інші фактори, чинники й інструменти, які спрямовані на реалізацію права на підприємницьку діяльність і формування сприятливого середовища

всередині держави. Зауважено, що попри розгалуженість нормативно-правового матеріалу, стан правового регулювання забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю можна оцінити неоднозначно. Так, з одного боку, наявний значний масив нормативного матеріалу, положення якого забезпечують регулювання суспільних відносин у досліджуваній сфері суспільного життя, а з іншого – діяльність законодавця в цьому напрямі є непослідовною, що виявляється у відсутності єдиного законодавчого концептуального підходу до регулювання питання реалізації права на підприємницьку діяльність.

5. Доведено, що систему суб'єктів забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю становлять п'ять груп: 1) вищі органи державної влади – Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Комітет Верховної Ради України з питань економічного розвитку, Комітет Верховної Ради України з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України, національних меншин і міжнаціональних відносин, Комітет Верховної Ради України з питань цифрової трансформації України; 2) центральні органи виконавчої влади – Міністерство економіки, Міністерство фінансів України, Міністерство юстиції України, Державна податкова служба України, Державна митна служба України, Антимонопольний комітет України; 3) правоохоронні органи – Національна поліція України, Державне бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки, які забезпечують попередження, припинення та запобігання адміністративним і кримінальним правопорушенням у сфері здійснення підприємницької діяльності; 4) органи правосуддя – здійснюють захист прав фізичних та юридичних осіб на зайняття підприємницькою діяльністю, вирішуючи юридичні спори; 5) громадськість (у вигляді громадських об'єднань).

6. З'ясовано, що адміністративно-правові обмеження щодо реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю – це передбачені

законодавством України умови та вимоги стосовно процесу реалізації фізичними та юридичними особами права на зайняття підприємницькою діяльністю, які застосовують з метою захисту інтересів суспільства й держави, охорони прав і свобод людини та громадянина в національному секторі господарювання.

Обґрунтовано, що предметом обмежень щодо реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю є: по-перше, наявність заборони займатися підприємницькою діяльністю для окремих суб'єктів, які уповноважені на виконання функцій держави; по-друге, визначення різновидів господарської діяльності, для провадження якої потрібен дозвіл органів державної влади; по-третє, визначення видів господарської діяльності, якими може займатися виключно держава. Комбінація та застосування вказаних адміністративно-правових обмежень дає змогу побудувати якісне, законне й ефективне економіко-фінансове середовище, користуючись перевагами якого фізичні та юридичні особи матимуть можливість реалізувати свої законні права й інтереси, а також гарантії захисту останніх з боку держави.

7. Аргументовано, що в межах представленої в роботі проблематики адміністративні процедури – це сукупність передбачених нормами чинного законодавства формалізованих і послідовних дій, які здійснюються фізичними особами, а також спеціально уповноваженими органами державної влади з метою легалізації та безпосередньої реалізації підприємницької діяльності. Вказані процедури орієнтовані на те, щоб забезпечити фактичне втілення в життя права займатися підприємницькою діяльністю. Зазначено, що адміністративні процедури реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю доцільно поділити на три групи: 1) реєстраційні процедури, пов'язані з виникненням і початком діяльності суб'єктів підприємницької діяльності; 2) допоміжні процедури, які виникають лише в разі ведення певних видів підприємництва (довільні,

ліцензійні, реєстрація розрахункових операцій тощо); 3) процедури скасування державної реєстрації.

8. Констатовано, що на сьогодні в Європі та світі сформувалися досить різноманітні та водночас ефективні підходи до забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю. Обґрунтовано позитивні моменти відповідного досвіду, які український законодавець може адаптувати до вітчизняних реалій: по-перше, наявність значної кількості ініціатив політичного, фінансового, податкового характеру тощо. Так, здебільшого держави використовують податкові пільги для початку здійснення підприємницької діяльності. Крім того, країни використовують різноманітні програми для стимулювання осіб займатися цим видом діяльності; по-друге, чинне законодавство провідних країн надає громадянам досить широкий перелік можливостей вільно обирати вид економічної діяльності; по-третє, досить цікавим є досвід Польської Республіки, який передбачає можливість скасування внесків на загальнообов'язкове соціальне страхування протягом 6 місяців з дня початку здійснення підприємницької діяльності; по-четверте, окремо варто виділити досвід, відповідно до якого підприємці мають право отримати індивідуальне тлумачення нормативно-правових актів, зокрема роз'яснення щодо обсягу та способу застосування положень, які передбачають обов'язок підприємця сплачувати державні збори або внески на соціальне чи медичне страхування тощо; по-п'яте, держави відкриті для інновацій, що забезпечує підтримку підприємницької діяльності, особливо орієнтованої на впровадження нових технологій, продуктів тощо.

9. Зауважено, що в межах удосконалення нормативно-правового регулювання реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю необхідно, по-перше, суттєво спростити процедури реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності, особливо це стосується правового режиму воєнного стану. З огляду на зазначене вище, необхідним є прийняття Положення про порядок реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності в

умовах правового режиму воєнного стану. Цей нормативний документ має передбачати скорочення кількості необхідних документів і дозволів для реєстрації бізнесу, впровадження електронних сервісів для подання звітності та заяв, а також зменшення інших бюрократичних перепон. Досвід Естонії щодо електронного урядування може бути корисним для впровадження в Україні з метою зниження часу і витрат на відкриття бізнесу. По-друге, слід переглянути податкове законодавство, зокрема Податковий кодекс України, у якому доцільно закріпити пільги для суб'єктів, які бажають або лише починають здійснення підприємницької діяльності. Зазначене забезпечить передбачуваність і стабільність податкових правил, а також знизить податковий тиск на малий та середній бізнес. Особлива увага має бути приділена пільговому оподаткуванню стартапів у галузі інноваційної діяльності й військовій сфері. По-третє, варто реформувати систему державного контролю та нагляду. Державний нагляд має бути спрямований не на тиск на підприємців, а на забезпечення справедливих умов ведення бізнесу та захист економічних інтересів. Для цього необхідно зменшити кількість перевірок, чітко регламентувати їх проведення та запровадити механізми оскарження неправомірних дій з боку контролюючих органів. По-четверте, важливим є забезпечення прозорості й послідовності державної політики у сфері підприємницької діяльності, яка впродовж останніх двох років не була такою. По-п'яте, слід розробити і впровадити загальнодержавні програми підтримки підприємництва, які будуть діяти в Україні на постійній основі, без прив'язки до політичної ситуації чи воєнного стану. Зауважено, що окремим проблемним питанням, яке потребує вирішення, є підвищення рівня правової свідомості суб'єктів підприємницької діяльності через освітні програми, тренінги й семінари. Це дозволить підприємцям краще орієнтуватись у законодавстві, ефективніше захищати власні права та використовувати можливості, надані державою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративне право України (загальна частина) : навч. посіб. Остапенко О. І. Ковалів М. В., Єсімов С. С. та ін. ; Вид. 2-е, доп Львів : СПОЛОМ, 2021. 616 с.
2. Адміністративне право України: основні категорії та поняття : навчальний посібник. В.І. Загуменник, В.В. Мусієнко, В.В. Проценко ; за заг. ред. О.Х. Юлдашева. Київ : Поліграфіст, 2010. 512 с.
3. Алімов Р. С. Процедури в адміністративному праві України: теорія і практика : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Донецьк, 2002. 165 с.
4. Андреев А. Механізм правового регулювання суспільних відносин: окремі аспекти щодо визначення поняття та особливостей. Підприємництво, господарство і право. 2019. №6. С.125-128.
5. Атаманова Ю.Є. Основні проблеми системного господарського-правового регулювання відносин в інноваційній сфері: дисертація. Харків: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. 2009. 458 с.
6. Басов А.В. Поняття «обмеження» як юридична категорія: теоретичний аспект. Адміністративне право і процес. 2013. № 1. С. 27-33.
7. Березовська І.Р. Поняття і характеристика структурних елементів механізму застосування адміністративно-правових засобів забезпечення інформаційної безпеки України. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2013. №2. С.31-35.
8. Беспалько І. Л. Визначення поняття загальних засад кримінального провадження. Підприємство, господарство і право, 2018. № 5. С. 242–247.
9. Битяк Ю.П., Гаращук В.М., Дьяченко О.В. Адміністративне право України: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2005. 544 с
10. Білодід І.К. Словник української мови : в 11 тт. Т. 3. К., 1972.

11. Бойчук Р.П. Правові засади державного регулювання підприємницькою діяльністю: проблеми формування. Актуальні питання господарського права та процесу. 2019 №4(28). С.21-26.
12. Бондаренко О.М. Поняття та ознаки механізму правового регулювання вирішення податкового спору. Науковий вісник публічного та приватного права. 2019. Випуск 1, том 1. С.120-125.
13. Боровик А.В., Парамонов Д.Ю. Адміністративно-правове забезпечення суб'єктів підприємницької діяльності в Україні: монографія. Видавничий дім «Гельветика». 2022. 268 с.
14. Буга Г.С., Кузьменко С.Г. Поняття адміністративно-правового регулювання підприємницької діяльності. Право та державне управління. 2023. №4. С.317-321.
15. Васильєв В.М. Адміністративно-правове забезпечення режиму законності підприємницької діяльності в Україні. Право і безпека. 2018. №4(71). С.36-42.
16. Васильєва В.А. Проблеми цивільно-правового регулювання відносин з надання посередницьких послуг: дис... д-ра. юрид наук : Івано-Франківськ. Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника. 2006. 408 с.
17. Ведерніков Ю.А., Папірна А.В. Теорія держави і права : навчальний посібник. Київ : Знання, 2008. 333 с.
18. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. Т. VIII, 1728 с.
19. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
20. Вінник С.О. Адміністративно-правові засади здійснення контролю та нагляду за підприємницькою діяльністю: дисертація. Суми: Сумський державний університет. 2020. 213 с.

21. Воронятников О.О. Поняття механізму публічного адміністрування сферою санітарного та епідемічного благополуччя населення. Київський часопис права. 2021. №2. С.60-65.

22. Гапотій В.Д. Теоретичні та практичні аспекти суверенітету народу, націй та держави: автореферат. Харків: Національний університет внутрішніх справ. 2005. 18 с.

23. Гаруст Ю.В. Поняття адміністративно-правового механізму забезпечення прав громадян у податковій сфері. Наука і правоохорона. 2012. № 3(17). С. 16–20.

24. Глібко С. В. Питання реалізації гарантій підприємництва в господарському праві України. Сучасні проблеми розвитку права та економіки в інноваційному суспільстві: зб. наук. праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції. (м. Харків, 20 бер. 2020). Болгарія: ACCESS PRESS, 2020. 278 с. С. 70–76. URL: <https://access-bg.org/proceedingfiles/modern-problems-development.pdf#page=70>

25. Глібко С. В., Гречко О. А. Конституційні гарантії права на підприємницьку діяльність. Право та інноваційне суспільство: електрон. наук. вид. 2020. № 2 (15). URL: http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2019/12/Hlibko_Hrechko13.pdf

26. Гнатущенко Ю.В. «Суб'єкт права» та «суб'єкт правовідносин»: співвідношення понять. Часопис Київського університету права. 2008. №1. С.39-43.

27. Господарський кодекс України: закон від 16.01.2003 №436-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №18. Ст.144.

28. Гурковський М.П. Реєстраційна діяльність публічної адміністрації: організаційно-правовий аспект: дис... канд. юрид наук : Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. 2009. 221 с.

29. Дараганова Н.В. Забезпечення свободи підприємницької діяльності: обов'язок держави і правові позиції суду. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2023. №4. С.257-261.
30. Денисова А.М. Механізм і засоби правового впливу (теоретико-правове дослідження): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. К., 2012. 230 с.
31. Денисова А.М. Правові обмеження: поняття, види, функції. Часопис Київського університету права. 2011. № 2. С. 51–55.
32. Державне управління: Словник-довідник. За заг. ред.. В.М. Князева, В.Д. Бакуменка. К.: Вид-во УАДУ, 2002. 228 с.
33. Державне управління: теорія і практика. За заг. редакц. д.ю.н., проф. Авер'янова В.Б. К.: Юрінком Інтер, 1998. 432 с.
34. Дика Ю.В. Адміністративно-правові засади регулювання обмежень прав і громадян на екологічну інформацію: дисертація. Київ: Національний аграрний університет. 2008. 199 с.
35. Дика Ю.В. Поняття правових обмежень права на екологічну інформацію. Часопис Київського університету права. 2007. №4. С.167-171.
36. Діденко С. В. Поняття та елементи механізму адміністративно-правового забезпечення обігу та застосування зброї в Україні. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». 2015. Т. 16. С. 463–469.
37. Дорошенко Е.Р. Конституційні засади обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні : дис.... доктора філософії в галузі права. Київський національний університет ім. Т. Шевченка. Київ. 2023. 228 с.
38. Дрозд О.Ю. Правове регулювання проходження державної служби в Україні: проблеми співвідношення норм трудового та адміністративного права : дис. ... док. юрид. наук : 12.00.05, 12.00.07. М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2017. 401 с.

39. Дубенко О.І. Адміністративно-правовий механізм забезпечення безпеки особи: автореферат. Ірпінь: Національний університет державної податкової служби України. 2009. 21 с.

40. Дядін А. Дефініція категорії «підприємницька діяльність». Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. 2017. Вип. 1. С. 62–72.

41. Дячук Н.Д. Адміністративно-правовий механізм забезпечення прав суб'єктів приватного підприємництва в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. Випуск 41. Том 1. С.157-160.

42. Єгорова-Луценко Т.П. Доктрина забезпечення, реалізації та захисту трудових прав працівників сільського господарства України: дисертація. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. 2020. 412 с.

43. Жарікова Є. О. Про окремі аспекти припинення діяльності суб'єктів підприємництва — громадян / Є. О. Жарікова // Економіка та право. 2013. № 2. С. 69-74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/escpr_2013_2_14

44. Живко З. Підходи до тлумачення понять «підприємництво» та «підприємницька діяльність» через призму функцій економічної системи. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2012. Вип. 9. С. 31–34.

45. Заброда Д.Г. Адміністративно-правові засади: сутність та зміст категорії. Адміністративне право і процес. 2013. №2(4). С.45-51.

46. Загальна декларація прав людини: декларація від 10.12.1948. Офіційний вісник України. 2008. №93. Ст.3103.

47. Загальна теорія держави і права : підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів. М.В. Цвік, В.Д. Ткаченко, Л.Л. Богачова та ін.; за ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. Харків : Право, 2002. 432 с.

48. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів]. М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків : Право. 2009. 584 с.

49. Задорожний Б. Судовий захист свободи підприємницької діяльності в Україні. Слово Національної школи суддів України. 2022. №3-4(40-41). С.113-123.

50. Іващенко О.М. Адміністративно-правове регулювання корпоративних прав держави: дисертація. Київ: Київський міжнародний університет. 2008. 189 с.

51. Івченко А. О. Тлумачний словник української мови. Івченко А. О. Х. : «Фоліо», 2002. 846 с.

52. Ісаков М.Г. Поняття та ознаки підприємництва як об'єкта державного контролю. Форум права. 2011. №4.С.332-339

53. Іщук С. І. Право на підприємницьку діяльність у структурі економічних засад громадянського суспільства в Україні / С. І. Іщук // Наукові праці МАУП. 2014. Вип. 1. С. 34-40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npmaup_2014_1_7

54. Капітаненко Н.П. Удосконалення механізму реалізації прав суб'єктів підприємницької діяльності. Прикарпатський юридичний вісник. 2023. № 3. С. 7–12.

55. Каталог організацій підтримки бізнесу. Офіційний веб-сайт «Дія-Бізнес». URL: <https://business.diia.gov.ua>.

56. Кельман М., Кельман Р. Доктринальні підходи до розкриття поняття «правове регулювання». Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: "Юридичні науки". Т. 10. № 3(39). С. 13-20.

57. Кельман М.С., Мурашин О.Г. Загальна теорія держави і права : підручник. Київ : Кондор, 2008. 477 с.

58. Ківалов С. В., Біла Л. Р. Адміністративне право України: навч.-метод. посіб. 3-е вид. переробл. і доповн. Одеса: Юридична література, 2006. 488 с.

59. Кікінчук В.Ю. Щодо розуміння сутності та призначення адміністративних процедур. Адміністративне право та процес: актуальні проблеми та шляхи вирішення : тези доп. учасників наук.-практ. семін. (Харків, 21 лют. 2020 р.). наук.-дослід. ін-т публ. політики і соц. наук. Харків: НДІ ППСН, 2020. С. 21-23.

60. Клим О.В. Адміністративно-правове регулювання підприємницької діяльності в Україні: автореферат. дис... канд. юрид наук : Київ: Національна академія наук України Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. 2009. 21 с.

61. Клим О.В. Адміністративно-правове регулювання підприємницької діяльності в Україні. дис... канд. юрид наук : К., 2009. 205 с.

62. Князько Л. Адміністративно-правове регулювання в галузі соціального захисту населення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2010. 20 с.

63. Кобзєва Т. А. Адміністративно-правове забезпечення управління фінансовою системою України : монографія. Суми : Сумський державний університет, 2018. 433 с.

64. Кобрусєва Є.А. Структура адміністративно-правового механізму забезпечення права на мирні зібрання в Україні. Право та державне управління. 2020. №1. Том 1. С.262-269.

65. Коваленко І.А. Загально-соціальні гарантії реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність в Україні. Юридичний бюлетень. 2022. Випуск 26. С.45-51.

66. Коваленко Ю. О. Адміністративно-правовий механізм інформаційного забезпечення протидії корупції в правоохоронних органах України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2018. 239 с

67. Ковальова М.В. Адміністративно-правові режими підприємницької діяльності в Україні: автореферат. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ. 2007. 19 с.

68. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/conv#Text>

69. Колотова О. Відмежування прогалін у праві від суміжних правових явищ / О. Колотова // Часопис Київського університету права. 2009. № 3. С. 55–59

70. Колпаков В.К. Адміністративне право України: Підручник . К.: Юрінком Інтер, 1999. 736 с.

71. Колпаков В.К., Кузьменко О.В. Адміністративне право України: Підручник. К.: Юрінком Інтер, 2003. 544 с.

72. Конституційне право: підручник. за загальною редакцією М.І. Козюбри. Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, О.М. Лисенко, А.А. Мелешевич. К.: ВАІТЕ, 2021. 528 с.

73. Конституція України: закон від 28.06.1996 №254к/96-ВР. Офіційний вісник України. 2010. №72/1. Ст.2598.

74. Корнієнко В.В. Співвідношення права і закону у правотворчій та правозастосовчій діяльності органів внутрішніх справ: автореферат. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ. 2009. 19 с.

75. Королюк Ю.Г. До питання сутності та співвідношення понять «механізм» і «механізм управління в галузі науки «державне управління». Інвестиції: практика та досвід. 2011. №7. С.80-84.

76. Костюк В.М. Характеристика механізму правового регулювання сфери освіти. Митна справа. 2011. № 4 (76), частина 2. С. 361-366.

77. Кошика Д.О. Сутність правових засад реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави. Вісник Пенітенціарної асоціації України. 2020. №1(11). С.164-175.

78. Кравцова Т.М. Адміністративно-правові засади здійснення державної регуляторної політики в сфері господарювання: дисертація. Харків: Національний університет внутрішніх справ. 2004. 456 с.

79. Кравченко О.М. Теоретичні підходи до визначення поняття «механізм державного управління». 2009. №3. Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток». 2009. №3. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=56#:~:text=Механізм%20управління%20-%20це%20категорія%20управління,управління%2С%20соціальний%20та%20організаційний%20потенціали..>

80. Крегул Ю.І. Безпека підприємницької діяльності в Україні: адміністративно-правовий аспект : монографія. Ю.І. Крегул, Р.О. Банк. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 240 с

81. Крестовская Н.Н., Матвеева Л.Г. Теория государства и права: элементарный курс. Харьков : Одиссей, 2007. 384 с.

82. Кримінальний кодекс України: закон від 05.04.2001 №23471-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. №25. Ст.131.

83. Кройтор В. А. Шляхи усунення та подолання прогалін у законодавстві / В. А. Кройтор, Ю. І. Матат // Право і Безпека. 2010. № 2. С. 180-184. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2010_2_41

84. Крусян А.Р. Конституційне регулювання права на підприємницьку діяльність: порівняльний аналіз законодавства Естонії, Латвії, Литви та України. Часопис Київського університету права: Український науково-теоретичний часопис. 2023. № 2. С. 53-57.

85. Кузнецова Н.С. Розвиток громадянського суспільства та сучасне приватне право України. Вибрані праці. Київ: ПрАТ «Юридична практика», 2014. 541 с.
86. Купчак Б.Ф. Підприємництво: суть та умови здійснення. Науковий вісник НЛТУ України. 2011. Вип. 21.2. С.243-249.
87. Лагода О.С. Адміністративна процедура: теорія і практика застосування: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2007. 187 с.
88. Ластовецький А.С. Організаційно-правові засади регулювання підприємницької діяльності в Україні: автореферат. Ірпінь: Національна академія Державної податкової служби України. 2005. 20 с.
89. Легуша С.М. Правові відносини як форма і результат правової діяльності. Часопис Київського університету права. 2006. №1. С.25-29.
90. Лекарь С.І. Місце адміністративно-правового механізму забезпечення економічної безпеки держави у системі державно-правового механізму. Адміністративне право і процес. 2013. № 1. С. 15–20.
91. Литовченко П. Поняття адміністративно-правового регулювання у сфері комунального господарства. Митна справа. 2012. № 2 (80). Частина 2, книга 2. 130 с.
92. Личенко І.О. Адміністративно-правовий механізм протидії правопорушень в сфері власності. *Leges et Vita*. 2014. Вип. 1/3 (265). С. 68–71.
93. Лук'янець Д.М. Аксиоматичні теорії та універсуми науки адміністративного права. Адміністративне право і процес. 2014. №3(9). С. 37-44.
94. Лученко Д.В. Контрольне провадження: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого. Х., 2003. 180 с.
95. Маліков В.В. Встановлення адміністративно-правових обмежень як складова частина адміністративно-правового режиму антитерористичної

операції. Науковий вісник публічного та приватного права. 2018. Вип. 4, т. 2. С. 30–36.

96. Марченко В. Здійснення суб'єктивних цивільних прав: нотаріальний аспект. Підприємництво, господарство і право. 2020. №6. С.44-49.

97. Марчук, В. М. Нариси з теорії права : навч. посіб. / В. М. Марчук, Л. В. Ніколаєва. К.: Істина, 2004. 304 с

98. Мацелик Т.О. Суб'єктивне публічне право як юридичний феномен. Юридичний вісник. 2011. №3(20). С.67-71.

99. Мельник В.І. Поняття та особливості адміністративно-правових засад забезпечення системи економічної безпеки України. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. 2020. 4(10). С.119-126.

100. Мельник В.І. Поняття та особливості адміністративно-правового механізму забезпечення функціонування системи економічної безпеки України. Актуальні проблеми політики. 2020. Вип.65. С.125-129.

101. Миджин Г.Є. Структура адміністративно-правового механізму захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності. Соціально-правові студії. 2020. Випуск 2(8). С.72-79.

102. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: пакт, міжнародний документ від 16.12.1966. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_042.

103. Мілаш В. С. Господарське право: Курс лекцій: У 2 ч. Ч. 1. Х.: Право, 2008. 496 с.

104. Моргунов О.А. Поняття та механізм адміністративно-правового регулювання публічного адміністрування сфер фізичної культури і спорту. Юридичний науковий електронний журнал. 2019. №3. С.274-277.

105. Мотиваційний механізм розвитку підприємницької діяльності в економіці України: монографія. Л.В. Проданова, О.В. Котляревський;

Черкаський державний технологічний університет. Черкаси. : Видавець Пономаренко Р.В., 2019. 240 с.

106. Муравйов К.В. До проблеми визначення поняття правові засади реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2014. Вип. 29. Ч. 2. Т. 3. С. 154– 157.

107. Мусіяка В. Л. Правовые основы предпринимательской деятельности. Харьков : Бизнес-информ, 1995. 88 с.

108. Нескороджена Л.Л. Забезпечення процесуальних прав і законних інтересів позивача та відповідача у кримінальному судочинстві України: дисертація. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. 2002. 226 с.

109. Нижник Н. Р., Машков О. А. Системний підхід в організації державного управління: навч. посібн. За заг. ред. Н. Р. Нижник. К.: УАДУ, 1998. 160 с.

110. Николина К. Належна юридична процедура: теоретичні аспекти визначення / К. Николина // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2012. Вип. 94. С. 44-46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Yur_2012_94_13

111. Николина К.В. Юридична процедура: поняття, ознаки, види, місце в системі правових категорій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ: Б.в., 2011. 19 с.

112. Нікітенко Л.О. Напрями удосконалення законодавства України та практики його застосування у сфері реалізації права на підприємницьку діяльність. Юридичний науковий електронний журнал. 2015 вип.2 URL: http://www.lsej.org.ua/2_2015/11.pdf

113. Нікіфоров В.Ю. Захист профспілками соціально-трудоових прав працівників в умовах ринкової економіки (теоретично-правовий аспект): дис.

... канд. юрид. наук: Харків: Національний університет внутрішніх справ. 2004. 187 с.

114. Новий тлумачний словник української мови /уклад.: В. Яременко, О. Сліпушко. У 4 х т. К.: Аконіт, 2000. Т.2. 911 с.

115. Одінцова Г.С. Державне управління і менеджмент: Навч. посіб. у табл. і схемах. [за заг. ред. д)ра екон. наук, проф. Г.С. Одінцової.]; Г.С. Одінцова, Г.І. Мостовий, О.Ю. Амосов та ін. Х.: ХарПІ УАДУ, 2002. 492 с.

116. Окунев І.С. Загально-теоретичні засади правового статусу суб'єкта права: автореферат. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України. 2009. 21 с.

117. Олійник А.Ю. Конституційне та законодавче регулювання свободи особи на підприємницьку діяльність в Україні. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2019. №38. С.28-31.

118. Остапенко О. І. Наукові уявлення про механізм адміністративно-правового регулювання. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2010. № 2. С. 142–149.

119. Палій В.В. Поняття та види адміністративно-правових обмежень, які застосовуються органами Національної поліції України при забезпечення публічної безпеки. 2022. №10. С.454-457.

120. Параманов Д.Ю. Про поняття підприємницької діяльності: адміністративний аспект. Юридична наука. 2020. №7(109). С.119-127.

121. Пархоменко Н.М. Окремі аспекти конституційного регулювання права на підприємницьку діяльність в Польщі, Румунії, Словаччині, Угорщині та України. Науковий вісник Ужгородського Національного університету. 2023. Серія Правою Випуск 79. Частина 1. С.155-159.

122. Петрушенко В. Тлумачний словник основних філософських термінів. Львів: Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”, 2009. 264 с.

123. Питання Міністерства економіки: постанова від 20.08.2014 №459. Офіційний вісник України. 2014. №77. Ст.2183.
124. Підприємницьке право : навчальний посібник / за ред. О. В. Старцева. К. : Істина, 2006. 208 с.
125. Платоненко О. С. Правове регулювання суспільних відносин: теоретичні основи. Заборонні засоби регулювання суспільних відносин. Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація “Істина”, 2017. С. 16–18.
126. Податковий кодекс України: закон від 02.12.2010 №2755-IV. Відомості Верховної Ради України. 2011. №13. Ст.112.
127. Подковенко Т. О. Прогалини у законодавстві та способи їх подолання / Т. О. Подковенко, А. С. Мельничук // Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 1. С. 80-84.
128. Подорожній Є.Ю. Особливості юридичної відповідальності у трудовому праві України: дис. ... д-ра. юрид. наук: Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ. 2016. 426 с.
129. Порядок реєстрації касового апарату (РРО). Питання – відповіді / URL: <https://gallex.com.ua/statti/poriadok-reestratsiyi-kasovogo-aparatu-rro>
130. Правове регулювання підприємницької діяльності: навчальний посібник / Л. В. Хомко, Х. Ю. Кульгавець. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 424 с.
131. Приватноправові механізми здійснення та захисту суб’єктивних прав фізичних та юридичних осіб : колективна монографія. В. Л. Яроцький,

В. І. Борисова, І. В. Спасибо-Фатєєва, І. В. Жилінкова та ін. ; за наук. ред. проф. В. Л. Яроцького. Харків: Юрайт, 2013. 272 с.

132. Присяжнюк А. Адміністративно-правовий механізм забезпечення економічної безпеки держави. Форму права. 2011. №1. С.808-813.

133. Про Антимонопольний комітет України: закон від 26.11.1993 №3659-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. №50. Ст.472.

134. Про Бюро економічної безпеки України: закон від 28.01.2021 №1150-IX. Відомості Верховної Ради України. 2021. №23. Ст.197.

135. Про громадські об'єднання: закон від 22.03.2012 №4572-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. №1 ст.2

136. Про Державне бюро розслідувань: закон від 12.11.2015 №794-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. №6. Ст.55.

137. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань: закон від 15.05.2003 №755-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №31. Ст.263.

138. Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності: закон від 06.09.2005 №2806-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. №48. Ст.483.

139. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: закон від 08.09.2005 №2866-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. №52. Ст.561.

140. Про запобігання корупції: закон від 14.10.2014 №1700-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. №49. Ст.2056.

141. Про затвердження Положення про Міністерство фінансів України: постанова, положення від 20.08.2014 №375. Офіційний вісник України. 204. №69. С.1936.

142. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України: постанова, положення від 02.07.2014 №228. Офіційний вісник України. 2014. №54. Ст.1455.

143. Про захист економічної конкуренції: закон від 11.01.2001 №2210-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. №12. Ст.64.
144. Про Кабінет Міністрів України: закон від 27.02.2014 №794-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. №13. Ст.828.
145. Про комітети Верховної Ради України: закон від 04.04.1995 №116/95-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1995. №19. Ст.134.
146. Про ліцензування видів господарської діяльності: закон від 02.03.2015 №222-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. №23. Ст.1234.
147. Про Національну поліцію: закон від 02.07.2015 №580-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. №40-1. Ст.1970.
148. Про охорону дитинства: закон від 26.004.2001 №2402-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. №30. Ст.142.
149. Про Перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності: закон від 19.05.2011 №3392-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. №47. Ст.552.
150. Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання: постанова, переліку від 29.08.2019 №19-IX. Відомості Верховної Ради України. 2019. №35. Ст.147.
151. Про підприємництво / Закон України від 07.02.1991 № 698-XII
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12/conv#Text>
152. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: закон від 22.03.2012 №4618-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. №3. Ст.23.
153. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року / Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.01.2020 № 66-р
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/66-2020-p/conv#Text>

154. Про схвалення Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2027 роках / Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.08.2024 № 821-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/821-2024-p/conv#Text>

155. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: протокол, міжнародний документ від 20.03.1952. Офіційний вісник України. 2006. №32. Ст.2372.

156. Пунда О.О. Використання даних, одержаних в результаті застосування науково-технічних засобів, для доказування в кримінальному процесі: дисертація. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка. 2001. 216 с.

157. Пурей М.М. Право на працю в Україні в умовах ринкової економіки: Дис... канд. юрид. наук. Х., 2002. 173с.

158. Радченко О.В. Категорія «механізм» у системі державного управління. Державне управління та місцеве самоврядування : збірник наукових праць : у 2 ч. за заг. ред. Г.І. Мостового, Г.С. Одінцової. Харків, 2001. Вип. 2. С. 10.

159. Радченко О.В. Ціннісний вимір трансформації державно-політичного режиму в Україні: дисертація. Харків: Харківський регіональний інститут державного управління. 2010. 481 с.

160. Разводовський В.Й. Особливості нормативно-правового регулювання державноуправлінських відносин у транспортній сфері. Вісник Національного університету внутрішніх справ. 2003. Випуск 23, С. 167-174.

161. РРО: реєстрація та взяття на облік контролюючим органом. Офіційний веб-портал Державної податкової служби України URL: <https://cvp.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/print-505047.html>

162. Саско О.І. Кримінальна відповідальність за порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом (аналіз складу злочину): дисертація. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. 2007. 203 с.
163. Серода О.О. Правова процедура: теоретико-правові засади та практичні виміри: дис. ... канд.. юрид. наук: 12.00.01. К., 2008. 198 с.
164. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2001. С. 354.
165. Скакун О.Ф. Теорія права і держави : підручник. Київ : Алерта; ЦУП, 2011. 524 с.
166. Смелік В.Б. Кореляційні зв'язки між окремими видами злочинів у сфері підприємництва (проблеми методики розслідування): автореферат. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ. 2006. 19 с.
167. Собакарь А.О. Організаційно-правові основи утворення і функціонування спеціальних економічних зон в Україні: дисертація. Донецьк: Донецький інститут внутрішніх справ. 2002. 219 с.
168. Соф'їн М.І. До проблеми визначення поняття механізму адміністративно-правового регулювання здійснення фіскальної політики в Україні. Юридичний бюлетень. 2018. Випуск 8. С.258-264.
169. Стеценко С.Г. Адміністративне право України : навчальний посібник. Київ : Атіка, 2007. 624 с.
170. Теорія держави та права : навчальний посібник. Р.А. Ромашов, та ін. ; за заг. ред. Р.А. Ромашова. Київ : КЮІ МВС України, 2005. 131 с.
171. Тимошевич М.М. До питання визначення предмету адміністративно-правових обмежень щодо реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю. Науковий вісник публічного та приватного права. 2024. Випуск 3. С. 166-171.
172. Тимошевич М.М. До проблеми визначення поняття «підприємницька діяльність». Актуальні проблеми взаємодії правової науки та практики її застосування: матеріали міжнародної науково-практичної

конференції, м. Київ, 16–17 березня 2022 р. – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 128–220.

173. Тимошевич М.М. До проблеми визначення поняття адміністративно-правового механізму реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю. *Юридична наука*. 2019. №5. Том 2. С. 98-103.

174. Тимошевич М.М. До проблеми визначення поняття суб'єкт забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю. *Науково-практичні засади розвитку наукової думки на сучасному етапі державотворення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 22–23 вересня 2021 р. – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 282–284.*

175. Тимошевич М.М. До характеристики правового статусу суб'єктів забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю. *Юридична наука*. 2020. №3. Том 2. С. 177-182.

176. Тимошевич М. М. До характеристики системи нормативно-правових засад забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю в Україні. *Правові новели*. 2023. № 21. Т. 2. С. 196–201.

177. Тимошевич М.М. Норма права, як структурний елемент адміністративно-правового механізму реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю. *Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 12–13 серпня 2020 р. – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. С. 232–234.*

178. Тимошевич М. М. Поняття та зміст права на зайняття підприємницькою діяльністю в Україні. *KELM*. 2022. № 7 (51). С. 358–362..

179. Тиндик Н.П. Адміністративно-правовий механізм регулювання міграції в Україні: автореферат. Ірпінь: Національний університет державної податкової служби України. 2009. 47 с.

180. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: угода, список від 27.06.2014. Офіційний вісник України. 2014. №75. Ст.2125.

181. Фігель Ю.О. Теоретичні аспекти обмеження прав людини. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки. 2016. № 837. С. 357–361.

182. Фролов Ю. М. Адміністративні процедури: зміст та особливості / Ю. М. Фролов // Форум права. - 2013. № 3. С. 692–698.

183. Харитонов О.В. Дозвільна система в Україні: дисертація. Харків: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. 2004. 197 с.

184. Хартія Європейського Союзу про основоположні права: переклад від 17.11.2021. Офіційний веб-портал центру громадських свобод. URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu/#:~:text=Хартія%20основоположних%20прав%20Європейського%20Союзу,договору%201%20грудня%202009%20року..>

185. Хитра І. Я. Адміністративно-правове забезпечення діяльності банків в Україні дис. ... на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук 12.00.07. Київ. 2011. 252 с.

186. Хміль Д.І. Поняття та ознаки адміністративно-правових обмежень прав і свобод людини і громадянина. Науковий вісник публічного та приватного права. 2024. Випуск 1. С.79-84.

187. Цивільний кодекс України: закон від 16.01.2003 №435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №40. Ст.356.

188. Чорна В.Г. Обмеження в адміністративному праві: автореферат. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ. 2019. 39 с.

189. Чумак В. В. Адміністративно-правові засади діяльності поліції Грузії, країн Балтії та України: порівняльний аналіз : монографія. Харків : Константа, 2019. 490 с.
190. Шапенко Л.О., Присяжнюк А.М. Раконодавчі прогаліні та шляхи їх подолання / URL: https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/30541/3/Шапенко_Присяжнюк.pdf
191. Шпомер А. Поняття, ознаки та функції ліцензування певних видів господарської діяльності в Україні / А. Шпомер // Підприємництво, господарство і право. 2004. № 12. С. 77–80
192. Шпомер А.І. Ліцензування господарської діяльності (господарсько-правовий аспект): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. К., 2006
193. Шуба В. В. Адміністративно-правові відносини в діяльності органів прокуратури України: загальнотеоретичні аспекти : дис. .. канд. юрид. наук: 12.00.07. Дніпропетровськ, 2006. С. 81.
194. Шумейко Т.А. Поняття та ознаки адміністративно-правового механізму формування та реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні. Юридична наука. 2020. №8(110). С.169-176.
195. Юзьков Л. П. Державне управління у політичній системі розвиненого соціалізму. К., 1983. 156 с.
196. Юридична енциклопедія : В 6 т. Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К. : «Укр. енцикл.», 1998. Т. 1 : А – Г. – К. : Вид-во «Юридична думка», 2011. 656 с.
197. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) [та ін.]. К.: «Укр. енцикл.», 1998. (неофіційна версія). URL: <http://cyclop.com.ua/content/view/1290/58/1/12/#22140>.
198. Юрійчук І.В. Правове поняття адміністративних процедур // Підприємництво, господарство і право № 5 К.: 2018 С. 151-156

199. Юшкевич О. Г. Провадження в справах про державну реєстрацію фізичних осіб – підприємців [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 / О. Г. Юшкевич; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х., 2007. 19 с.

200. CHARTER OF FUNDAMENTAL RIGHTS OF THE EUROPEAN UNION: legal act 7.6.2016 № 2016/C 202/02. An official website of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12016P/TXT>.

201. Focus - 10 ans de création d'entreprise en France - L'essentiel / URL: <https://bpifrance-creation.fr/observatoire/etudes-thematiques/statistiques-creation/focus-10-ans-creation-dentreprise-france>

202. Gründungen und Unternehmensschließungen / URL: <https://www.ifm-bonn.org/statistiken/gruendungen-und-unternehmensschliessungen/existenzgruendungen-insgesamt>

203. Kleine und mittlere Unternehmen. 55 % in kleinen und mittleren Unternehmen tätig / URL: <https://www.destatis.de/DE/Themen/Branchen-Unternehmen/Unternehmen/Kleine-Unternehmen-Mittlere-Unternehmen/aktuell-beschaeftigte.html>

204. Kurzawa Angelika Uprawnienia i obowiązki przedsiębiorców w nowej ustawie – Prawo przedsiębiorców / URL: <https://www.edukacjaprawnicza.pl/uprawnienia-i-obowiazki-przedsiębiorcow-w-nowej-ustawie-prawo-przedsiębiorcow/>

205. Prawo przedsiębiorców. USTAWA z dnia 6 marca 2018 r. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/prawo-przedsiębiorcow-18701388>

206. Samuel Goldstein Guide complet sur l'auto-entrepreneur : tout savoir sur ce statut. / URL: <https://www.legalplace.fr/guides/guide-auto-entrepreneur/>

207. Selbständige Tätigkeit durch Ausländer / URL:
<https://www.ihk.de/bodensee-oberschwaben/recht/gesetzliche-vorgaben-fuers-gewerb-/selbstaendige-taetigkeit-durch-auslaender-1942534>

208. Statut d'auto-entrepreneur en France : le guide complet en 2024 / URL:
<https://www.justifit.fr/b/guides/droit-societes/statut-auto-entrepreneur-en-france-2022/>

209. The Number of Businesses in the USA and Statistics for 2024 / URL:
<https://www.clearlypayments.com/blog/the-number-of-businesses-in-the-usa-and-statistics-for-2024/>

210. Thomas A Garrett Entrepreneurs Thrive in America—Federal, State Policies Make a Difference for Those Facing Risk / URL:
<https://www.stlouisfed.org/publications/bridges/spring-2005/entrepreneurs-thrive-in-america-federal-state-policies-make-a-difference-for-those-facing-risk>

ДОДАТКИ**Додаток А****СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ*****в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:***

1. Тимошевич М. М. До проблеми визначення поняття адміністративно-правового механізму реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю. *Юридична наука*. 2019. № 5(95). Т. 2. С. 98–103.

2. Тимошевич М. М. До характеристики правового статусу суб'єктів забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю. *Юридична наука*. 2020. № 3(105). Т. 2. С. 177–182.

3. Тимошевич М. М. Поняття та зміст права на зайняття підприємницькою діяльністю в Україні. *KELM*. 2022. № 7 (51). С. 358–362. (Республіка Польща).

4. Тимошевич М. М. До характеристики системи нормативно-правових засад забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю в Україні. *Правові новели*. 2023. № 21. Т. 2. С. 196–201.

5. Тимошевич М. М. До питання визначення предмету адміністративно-правових обмежень щодо реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. Вип. 3. С. 166–171.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Тимошевич М. М. Норма права, як структурний елемент адміністративно-правового механізму реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю. *Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 12–13 серп. 2020 р.). Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2020. С. 232–234.

7. Тимошевич М. М. До проблеми визначення поняття суб'єкт забезпечення реалізації права на зайняття підприємницькою діяльністю. *Науково-практичні засади розвитку наукової думки на сучасному етапі державотворення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 22–23 верес. 2021 р.). Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2021. С. 282–284.

8. Тимошевич М. М. До проблеми визначення поняття «підприємницька діяльність». *Актуальні проблеми взаємодії правової науки та практики її застосування*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 16–17 берез. 2022 р.). Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2022. С. 128–220.